

Gunnar Mørk

Fisk og følelser

**En kvalitativ historisk studie av hva som gjorde fiskerispørsmålet
så sentralt i norsk EU-debatt i forkant av 1994-avstemmingen**

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Våren 2009

Forsidebildet: Utsikt over Atlanterhavet fra det gamle fiskeværet
Grip på Nordmøre. Foto: Linda Grønseth

Gunnar Mørk

Fisk og følelser

**En kvalitativ historisk studie av hva som gjorde fiskerispørsmålet
så sentralt i norsk EU-debatt i forkant av 1994-avstemmingen**

”Millom Bakkar og Berg ut med Havet
heve Nordmannen fenge sin Heim.”
Ivar Aasen (1813-1896) fra diktet
Nordmannen i verket *Symra* (1863)

Forord og takk

Da min morfar Sverre Sivertsen (1906-1994) fortalte sine (røver)historier fra sjømannslivet, trodde jeg aldri at jeg som halvvoksen mann skulle storkose meg med en masteroppgave med et maritimt utgangspunkt. Ikke fordi jeg mislikte historiene hans, men fordi jeg trodde at min interesse for dem dreide seg om at de ble levende og varmt fortalt. Der tok jeg feil, det dreide seg om begge deler og jeg lærte meg å bli glad i havet og naturen. Så tusen takk, morfar. Denne oppgaven tror jeg du hadde likt.

I arbeidet med selve masteroppgaven vil jeg først og fremst få takke professor Einar Lie, som har vært veilederen min. Han fortjener en enorm takk for tidlig å ha spart meg for mye arbeid gjennom tilspissinger og prioriteringer. Han har videre fulgt opp sin gode veiledning gjennom hele lese- og skriveprosessen min. Tusen takk for alt du har lært meg, Einar.

Fra Universitet i Oslo vil jeg også få takke førsteamanuensis Erling Sandmo og professor Finn Erhard Johannessen for tips og råd skriveprosessen gjennom deres respektive oppgaveseminarer.

En stor takk går også til alle som har vært hjelpelige med å finne alt fra regjeringsnotater og stortingsmeldinger til avisartikler og arkivmateriale. Ingen nevnt, ingen glemt, tusen takk skal dere ha.

I tillegg går en takk til Lise Bakken og Geir Ervik i statsrådsseksjonen for å kontinuerlig ha svart på henvendelser i forbindelse med fiskerispørsmål og norsk fiskeripolitisk holdning.

En stor takk sendes også til Anne Enger, Ola H. Grytten, Arne Hjeltne, Inge Lønning, Einar Jetne, Helga Pedersen og Thorvald Stoltenberg for at de tok dere tid til å stille opp til intervju.

Jeg vil videre takke venner og medstudenter, samt eventuelt fornærmede personer som ikke er nevnt her. Dere har støttet meg, kommet med innspill og fått meg inn på sosiale og konstruktive tanker hver gang det har kommet større eller mindre utfordringer i prosessen med å skrive masteroppgave.

En varm takk går også til den nærmeste familien: Mamma, pappa, Peter, Sverre Magnus og Ida Marie. Dere får meg i godt humør og stiller alltid opp, tusen takk.

Når det gjelder pappa, eller Max Ingar Mørk som han heter, har både han og onkel Vidar Mørk vært snill og lest korrektur. De har begge hatt lave stillingsprosenter ved universiteter og høyskoler og representerer i kraft av dette livets sisteamanuensiser. Da er mange titler representert i her forordet.

Den største og viktigste takken går til min kjære Ingri. Hun har samvittighetsfullt og trofast støttet meg og kommet med mange gode tips og oppmuntringer underveis. Tusen hjertelig takk, Ingri.

Med dette ønsker jeg folk god lesning og ønske om det beste til deg og dine venner på ferden. Jeg håper dere alle sammen lærer noe nytt om temaene fisk og EU. Selv har jeg bare dette igjen å si:

Ha det, og takk for all fisken

Tittel på Douglas Adams (1952-2001) sin 4. bok i serien *Haikernes guide til galaksen* (1979-1992)

Gunnar Mørk

Oslo-Norskekysten-Brussel-Oslo, august 2007-mai 2009

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning og metode s. 1

Problemstillinger	s. 1
Tema og bakgrunn	s. 3
Hva oppgaven tar for seg utover de gitte problemstillingene	s. 5
Avgrensinger	s. 7
Litteratur	s. 10
Muntlige kilder	s. 13
Struktur	s. 18

Kapittel 2: Kapittel 2. En historisk forklaring: Hva fiskeri har betydd i Norge hvordan dette påvirket fiskerispørsmålets viktighet i EU-debatten s. 20

Innledning	s. 20
Begynnelsen - Fjorden er der man farer	s. 22
Fisk om næringsgrunnlag og næringsvei i vikingtid og middelalder	s. 24
Symbolverdien av fisk som historisk næringsgrunnlag og næringsvei i EU-debatten	s. 26
Sterkere norsk stilling på verdenshavene, fiskeforvaltning fra 1600-tallet til 1905	s. 27
I kriser og kriger, i vekst og fall - Fisken i det selvstendige Norge	s. 30
Fisk som argument for sikring av suverenitet og nasjonal kontroll i EU-debatten	s. 33
Oppsummering	s. 37

Kapittel 3: Kapittel 3. En økonomisk forklaring: Fisk som en del av nasjonalskatten s. 39

Innledning	s. 39
Tallenes tale, den økonomiske situasjonen for fiskerinæringen på 1990-tallet	s. 40
Fiskeriøkonomien som argumentasjon i EU-debatten	s. 43
Et distriktsperspektiv på fiskeriressursene – Regioner som ressurser på 1990-tallet	s. 46
Distriktenes utsatte stilling som argumentasjon i EU-debatten	s. 49
Et samfunnsperspektiv på fiskeri, vern av kystkultur og arbeidsplasser på 1990-tallet	s. 53
Sysselsetting og trygghet for arbeidsplasser som argumentasjon i EU-debatten	s. 56
Oppsummering	s. 61

Kapittel 4: Kapittel 4. En forklaring på fiskerispørsmålets viktighet på bakgrunn av de store uenighetene i EØS- og EU-forhandlingene s. 63

Innledning s. 63	
Norges og EFs syn på fiskerispørsmålet på 1960- og 1970-tallet, herunder forhandlinger	s. 63
EF/EUs arbeid med fiskeripolitikk og Norges holdning fra midten av 1970-tallet til 1994	s. 67
Et internasjonalt fiskeriperspektiv - EUs fiskeripolitikk og norsk holdning på 1990-tallet	s. 71
Fornytt styrke i den norske EF-debatten, 1988-1990	s. 73
Fiskerispørsmålet i EØS-forhandlingene og debatten som knyttet seg til dem, 1990-1992	s. 76
EF-søknad, partiholdninger og vetorett til ”no fish-Olsen”, høsten 1992 og våren 1993	s. 85

Stortingsvalg og kritisk avslutningsfase i EU-forhandlingene, høsten 1993 og våren 1994 s. 90

Sikring av Norges sak i siste EU-debattfase etter EU-forhandlingene, høsten 1994 s. 98

Oppsummering s. 101

Kapittel 5: Avsluttende vurderinger og konklusjoner s. 103

Oppgavens utgangspunkt og problemstillinger s. 103

Vurderinger og konklusjoner på fiskerispørsmålets viktighet s. 103

Litteratur- og kildeoversikt s. 108

Litteraturoversikt s. 108

Kildeoversikt s. 112

Vedlegg: Intervjumappe med transkribering av alle intervjuer jeg har gjort i forbindelse med masteroppgaven ”Fisk og følelser: En kvalitativ historisk studie av hva som gjorde fiskerispørsmålet så sentralt i norsk EU-debatt i forkant av 1994-avstemmingen” 27 sider

Liste over forkortelser

AUF	Arbeidernes Ungdomsfylking
Ap	Arbeiderpartiet
BNP	Bruttonasjonalprodukt
CFP	The common fisheries policy
EEC	European Economic Community
EF	Det europeiske fellesskap
EFF	Eksportutvalget for fisk
EFTA	European Free Trade Association
ESA	EFTA Surveillance Authority
EU	Den europeiske union
EØS	Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet
FN	Forente Nasjoner
FrP	Fremskrittspartiet
H	Høyre
KrF	Kristelig Folkeparti
LO	Landsorganisasjonen
NAFO	Northwest Atlantic Fisheries Organization
NEAFC	North East Atlantic Fisheries Commission
NORUT	Northern research institute Tromsø
NOU	Norges offentlige utredninger
NRK	Norsk rikskringkasting
NTB	Norsk telegrambyrå
NTNU	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
NØS	Norsk økonomisk sone
SME	Sosialdemokrater mot EU
Sp	Senterpartiet
SSB	Statistisk sentralbyrå
SV	Sosialistisk Venstreparti
UiO	Universitetet i Oslo
VG	Verdens Gang
WTO	World Trade Organization

Kapittel 1. Innledning og metode

Problemstillinger

Sommeren 1991 var det foreløpig innspurt i forhandlingene mellom Norge og EFTA om EØS-avtalen. Norge hadde formell lederrolle i dette avtalearbeidet på vegne av EFTA-landene. I følge Gro Harlem Brundtlands selvbiografi *Dramatiske år* holdt hele den norske EØS- og EF-tilnærmingprosessen på å kollapse på dette tidspunktet. Årsaken var norske fiskerikrav. Både i EØS-forhandlingene fra 1990-1992 og seinere i EU-forhandlingene fra 1992 til 1994 dreide kravene seg kort sagt om fire forhold: Full adgang for norske aktører i fellesmarkedet, full norsk kontroll over egne ressurser, full egenforvaltningsrett og null tilgang for utenlandske fiskere i norske soner.¹ I EØS-forhandlingene ble fiskeri formelt sett holdt utenfor avtaleverket. I praksis ble likevel alle deler av norsk fiskeripolitikk berørt av EF/EUs fire friheter, med unntak av reguleringer for fangsutøvelse. I EU-forhandlingene fra 1992 til 1994 krevde imidlertid EU at norsk fiskerinæring skulle integreres i fellesmarkedet, i tillegg til at Norge måtte åpne opp for å gi mer fiskeriressurser til utenlandske EF/EU-fiskere.²

Selv om fiskeriminister Jan Henry "no fish" Olsen (1992-1996) nærmest fikk vetorett³ i EU-forhandlingene, var ikke dette nok verken til å få i gjennom alle norske fiskerikrav eller til å tilfredsstille fiskerinæringen, spesielt nordpå. Objektivt sett kan man argumentere for at det ble gitt viktige særbestemmelser til norsk fiskerinæring både i EØS- og EU-avtalen. Likevel kommer man ikke bort fra at forhandlingsresultatet for fiskerispørsmålet bidro sterkt til EU-nei. Kanskje var det uansett ikke reelt mulig å vinne ja-siden for fiskerispørsmålet? Tidligere utenriksminister Thorvald Stoltenberg (Ap, 1987-1989 og 1990-1993) tar opp dette i mitt intervju med han. Han viser i denne sammenhengen til en tale han holdt for *Norges Fiskarlag* i 1993, som han skriver om i sin selvbiografi *Det handler om mennesker*.

Jeg var invitert for å holde foredrag om EU. Det gjorde jeg selvsagt med glede, og trakk entusiastisk opp de perspektivene jeg alltid har lagt størst vekt på: EU som fredsprosjekt, nødvendigheten av stadig tettere samarbeid og integrasjon, Norges plass i Europa etter Murens fall, avståelse fra formell myndighet for å få reell innflytelse, balansen mellom særinteresser og fellesinteresser innenfor samlende, institusjonelle rammer. Applausen brakte løst da jeg var ferdig, folk reiste seg, jeg har sjelden møtt slik begeistring. [...] Jeg gledet meg til landsmøtets EU-votering. Den kom dagen etter. Én stemte for norsk medlemskap. Resten mot.⁴

¹ Kravene ble først framsatt i 1990, og Gro H. Brundtland skriver; "Vi krever fri handel for fisk i hele EØS [...] og vi vil klart avvise EFs krav om nye kvoter i norske farvann." *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 248

² På side 355 i boka *Dramatiske år 1986-1996* refererer Gro Harlem Brundtland fra en kritisk forhandlingsfase, og skriver at "flere EU-land ikke vil akseptere å inngå noen avtale der ressursiden overhodet ikke er berørt".

³ Gro Harlem Brundtland gikk ut i VG 7. april 1993, dagen etter at de norske EU-forhandlingene startet, og forsikret at regjeringen ikke ville gå inn for en EU-avtale uten fiskeriminister Jan Henry T. Olsens anbefaling.

⁴ Stoltenberg, Thorvald: *Det handler om mennesker*, Oslo 2001. S. 233

Her ligger altså utgangspunktet for min oppgave; Fisken og de sterke følelsene som knyttet seg til den. For hvordan kunne det ene spørsmålet om fiskeri få så stor betydning i EF/EU-debatten og i ulike forhandlinger med EF/EU? Sett med bakgrunn i hva en EF/EU-tilslutning innebar i praksis, var vel egentlig grunnlovstemaer, unionsspørsmål og europeisk integrering de overordnede aspektene? Med bakgrunn i dette blir min *hovedproblemstilling* i denne oppgaven: Hva gjorde fiskerispørsmålet så sentralt i EU-debatten før 1994-avstemmingen?

Her har jeg søkt etter ulike typer hovedforklaringer, basert på hvilke implikasjoner fiskerispørsmålet har. Gjennom bakgrunnslesing kom jeg til at det grovt sett er det norske *økonomiske* synet på naturressurser og de store *forhandlingsuenighetene* mellom Norge og EU i EØS- og EU-forhandlingene som forklarer fiskerispørsmålets viktighet. Derfor er disse to aspektene viet hvert sitt kapittel. Norsk syn på økonomisk ressurskontroll forklarer en rekke prinsipp problemer mellom Norge og EF/EU på nettopp fiskerispørsmålet, mens uenighetene i forhandlingene understreker hvorfor fiskeri ble en stor opinions- og pressesak.

I forbindelse med denne oppgaven har jeg også gjort sju intervjuer med debattaktører og eksperter. Etter å ha jobbet grundig med disse, gikk det tydelig fram at også det *historiske* aspektet var en viktig forklaring til fiskens rolle. Derfor har fiskeri som næringsgrunnlag, næringsvei og symbol på det typisk norske blitt belyst i et eget kapittel. Fiskerihistorien ble imidlertid ikke et eksplisitt opinionsdannende poeng i selve EU-debatten før 1994-avstemmingen. Derfor skiller det historiske kapitlet noe ut seg noe ut, da det vil være mer generelt lagt opp, samt at intervjuene vil brukes i sterkere grad enn i de andre kapitlene. I praksis betyr dette at det historiske aspektet ikke vil følges gjennom debatten, men vurderes med bakgrunn i hva fiskeri har betydd historisk for Norge på generelt plan, samt hvordan dette eventuelt kan bidra til å forklare fiskerispørsmålets viktighet i EU-debatten. I oppgavens siste kapittel vurderes historiens betydning opp mot økonomi- og forhandlingsforklaringene.

Underproblemstillingen er å vurdere kontinuerlig hva fiskerispørsmålet i EU-debatten direkte og indirekte representerte, ettersom fiskens økonomiske stilling i seg selv ikke gir en tilstrekkelig forklaring på spørsmålets viktighet. Tradisjonelt sett er Norge riktignok en fiskeristat i økonomisk forstand, men på 1990-tallet var både olje- og oljeleveranseindustrien større eksportnæringer.⁵ Nettopp derfor vil jeg i oppgaven holde opp flere forklaringer og perspektiver, og vurdere hvordan fiskeri kom til å representere mer overordnede aspekter.

⁵ I følge SSBs eksporttall for årene 1990-1993 i *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 424-430

Tema og bakgrunn

I Norge er spørsmål som knytter seg til fiskerisektoren interessante fordi de er så tett knyttet til mat-, handels- og hverdagshistorien. Historisk sett har fisken i Norge betydd svært mye både som næringsgrunnlag og næringsvei i et land hvor natur, klima og avstander har lagt stramme rammer for liv og virke. Selv om fiskerihistorien både inneholder beretninger om dårlige tider i fisket, lav inntjening og til dels farlig yrkesutøvelse, er det fisk som trygg matkilde og lønnsom næring som gir det historiske hovedinntrykket. I dag er fiskerinæringen i Norge først og fremst en høyteknologisert eksportnæring med milliardinntekter både for aktørene i fisket og for myndighetene gjennom skatter og avgifter. I vid forstand omhandler fiskerispørsmålet næringspolitikk, arbeidsliv og bosetting, distriktsutvikling, naturforvaltning, jussavklaringer og selvråderetts- og suverenitetsspørsmål. I tillegg har man mer spesialiserte fiskeripolitiske diskurser som dreier seg om blant annet kvoter, soner, fangst og foredling.

I utgangspunktet var fiskerispørsmålet bare én av flere avklaringer som måtte på plass på linje med alle andre økonomiske og juridiske avklaringer i tilnærmingsprosessen mellom Norge og EF/EU i både EØS- og EU-forhandlingene. Da fiskeri altså ikke var Norges største næring, skulle man tro at forhandlingene her ikke skulle by på spesielt mye større problemer enn forhandlinger for andre næringer. Spesielt med tanke på at Norge hadde fått på plass årlige fiskeriattaler med EF siden 1978, uten større problemer.⁶ I tillegg ble fiskeriminister og nei-mann (ja-mann fra mars 1994⁷) Jan Henry T. Olsen fra Tromsø nærmest gitt vetorett i EU-forhandlingene i 1993-1994. Dette kan best tolkes som en slags forsikringspakt mellom ja-siden i hovedstaden ved regjeringen *Brundtland 3* (Ap, 1990-1996) på den ene siden og den folke- og distriktsforankrede nei-siden, spesielt i nord, på den andre. Likevel fikk fisk en opphøyd rolle i EF/EU-debatten også i 1994-runden. Fiskerispørsmålet var det som skurret absolutt mest både i EØS- og EU-forhandlingene og som ble viktigst i både media og opinion. Det sterkeste varselet om at fiskerispørsmålet skulle komme til å definere EF/EU-debatten i denne nye tilnærmingsrunden, fikk man da fiskeri, sammen med landbruk, ble holdt utenfor EØS-avtalen. Den ble inngått mellom EF- og EFTA-landene (med unntak av Sveits) 2. mai 1992, og hadde virkning fra 1. januar 1994.⁸ På tross av at mye politisk og økonomisk prestisje hadde stått på spill både for EF og EFTA, kom ikke partene fram til en EØS-løsning som kunne innlemme alle sider av fiskerispørsmålet. Heller ikke i EU-forhandlingene fra

⁶ Riktignok ble ikke rammeavtalen mellom Norge og EF av 1977 undertegnet før i 1980, men dette hadde å gjøre med interne stridigheter i EF, snarere enn norsk skepsis. For mer om de interne stridighetene, se rapporten fra Europa-programmets havdoménestudie: *EUs nye fiskeripolitikk - konsekvenser for Norge*, Oslo 2005. S. 9

⁷ Jan Henry T. Olsen ble i følge Anders Bjartnes og Hanne Skartveit ja-mann 9. mars 1994, etter at EU da hadde gått med på å traktatfeste Norges andel av fiskekvotene i EUs farvann. *Brussel tur-retur*, Oslo 1995. S. 203

⁸ For sammendrag av EØS-avtalens historie og bakgrunn, se Ragnar Lies bok *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 73-75

1992 til 1994 ville verken Norge eller EU vike på noen av sine handels-, pris- og tollprinsipper, eller ofre sine fiskeripolitiske regimer. Bare et kompromiss i tolvte time berget en EU-avtale. Prisen for kompromisset ble imidlertid svært høy, og nei-siden mente blant annet at regjeringen ved avtalen hadde åpnet opp for at EU på sikt ville overta norske etablerte rettigheter. Styret i *Norges Råfisklag* var klare i sin konklusjon: ”Dårligere fiskeri-avtale enn i 1972.”⁹ Nei til EU-leder Kristen Nygaard (1990-1995) var enig i den vurderingen.

Forhandlingsresultatet ble så dårlig som vi trodde for landbruk, og så dårlig som vi fryktet for fisk, sier Nygaard til VG. Nei til EU har lenge sagt at Norge kom til å måtte gi fra seg råderetten over fiskeressursene. Men vi trodde det først skulle skje etter en overgangsordning på fem år. Nå skjer dette etter tre og et halvt år. Med andre ord sier Jan Henry T. Olsen ja til det som daværende fiskeriminister Knut Hoem sa nei til i 1972, da han gikk av, sier Kristen Nygaard.¹⁰

Det var imidlertid en viktig forskjell mellom 1972 og 1994, noe Anders Bjartnes og Hanne Skartveit tar opp i *Brussel tur-retur*: ”Trygve Bratteli hadde aldri gitt Knut Hoem vetorett. Det fikk Jan Henry T. Olsen.”¹¹ Regjeringen fikk uansett hjelp av ja-siden. Blant annet gikk Inge Lønning, leder i *Europabevegelsen i Norges* fra 1993 til 1995, ut og fullroste fiskeriresultatet.

Den gir oss en historisk sjanse til å bli med i det europeiske samarbeidet, sier Europabevegelsens leder. Han skryter av fiskeriminister Jan Henry T. Olsens forhandlingsstrategi: Hans sterke krav og harde kamp har gitt oss en fiskeritavtale vi aldri kunne drømme om på forhånd. Resultatet fra Brussel viser også at EU har vist stor forståelse for distrikts-Norges spesielle behov.¹²

Problemet for ja-siden var bare at sterke krefter i distrikts-Norge ikke oppfattet EU-avtalen slik. Da EU-stemmene ble talt opp, var det bare Østlandsfylkene Oslo, Akershus, Østfold, Vestfold og Buskerud som hadde ja-flertall. I alle de tre nordligste fylkene stemte over 70 % nei.¹³ Fiskerispørsmålet var og ble en tapssak for regjeringen og resten av ja-siden. Gjennom fisk ble folket aldri vunnet for EU, og gjennom fisk kom regimeulikhetene mellom Norge og EU sterkest fram. Det interessante er da: Hva var det med akkurat fiskerispørsmålet som gjorde at man i generell norsk EU-debatt, i norske fiskeriorganisasjoner og i omfattende EØS- og EU-forhandlinger ikke etablerte en nøktern og god debatt, kompromissvilje eller avtaler og virkelighetsforståelser alle parter kunne enes om? Og hvordan kunne fiskerispørsmålet holde seg levende gjennom hele den norske EU-tilnærmingperioden? Vi er ved oppgavens tittel: Hva gjorde fiskerispørsmålet så sentralt i norsk EU-debatt før EU-folkeavstemmingen i 1994?

⁹ Nordlys 29. mars 1994

¹⁰ VG 16. mars 1994

¹¹ Bjartnes, Anders og Skartveit, Hanne: *Brussel tur-retur: Historien om Gro Harlem Brundtlands forsøk på å overtale et gjenstridig folk*, Oslo 1995. S. 200

¹² VG 16. mars 1994

¹³ Full EF/EU-avstemmingsoversikt for 1972 og 1994 er i Claus og Førlands *Europeisk integrasjon*. S. 208-211

Hva oppgaven tar for seg utover de gitte problemstillingene

Utgangspunktet for oppgaven og de konkrete problemstillingene ligger fast. Men det er ikke bare svarene som gis på disse som vil være av interesse. Også andre aspekter ved prosessen kan gi ny innsikt om både fiskeri og EF/EU, uten at de vil få noen inngående analyse.

Det første er små nasjoners jobbing og forhandlinger opp mot større organisasjoner, her representert ved henholdsvis Norge og EF/EU. Spesielt det kapitlet som omhandler det forhandlingspolitiske aspektet, vil gi en viss innsikt i denne problemstillingen.

Videre lever vi i en verden hvor ressurskampen blir hardere, forbruks- og miljøutfordringene større og hvor kravet til tverrnasjonale forpliktende løsninger øker. Her vil altså den delen av EØS- og EF/EU-forhandlingene som dreide seg om fiskeri og havområder, kunne gi forståelse for hvorfor både Norge og EU var forsiktige med innrømmelser. I norsk opinion dreide ellers fiskeridebatten seg mye om hvilke muligheter Norge hadde til å kontrollere egen naturressursforvaltningspolitikk, økonomiske politikk og handelspolitikk når EU la så sterke føringer. Samt om dette kan være et realistisk mål for en liten, åpen økonomi.

Det er videre viktig å presisere at denne oppgaven ikke er et manifest for eller mot om Norge burde ha blitt medlem av EU i 1994. Mitt hovedanliggende har vært å gi et nøkternt bilde av hva fiskerispørsmålet har betydd og betyr i Norge, hvordan ja- og nei-siden sammen med fiskeriorganisasjonene så på spørsmålet og hvordan dette sto i forhold til EUs prinsipper.

I oppgaven gis det også innsikt i hvordan grensen mellom realpolitikk og retorikk var glidende både i EU-debatten og i EØS- og EU-forhandlingene. Her er kommunikasjonen mellom regjeringen og fiskerigrasrota et gjentatt tema. I mitt intervju med Thorvald Stoltenberg er han imidlertid opptatt av at diskresjon var viktig: "Vårt kanskje største bidrag til en god forhandlingsoppskrift i EF-prosessen var at vi bidro til at media ikke ble kjent med noe prinsippavtale før den var på plass."¹⁴ Sitatet fra Stoltenberg bringer oss over på et annet viktig aspekt ved denne oppgaven: Bruken av muntlige kilder. Ved å bruke disse får oppgaven et mer reflekterende preg enn om det bare hadde vært brukt litteratur og andre typer trykte kilder. I en kvalitativ oppgave som dette utgjør disse "egenproduserte" intervjuene en viktig kildedel. I tillegg gir intervjuene oppgaven et utvidet perspektiv, da de gir en mulighet til å få presentert nye forståelser og perspektiver der gamle har fått slå rot. Samtidig gir intervjuobjektene oppgaven større faglig tyngde, samt at deres svar gir et utvidet innblikk i hvilke meninger, perspektiver og forståelser som sto mot hverandre i den norske EU-debatten.

¹⁴ Sitatet er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

Dette poenget med at oppgaven har et reflekterende preg gjennom bruken av muntlige kilder, skal jeg dvele litt mer ved. Den tsjekkiske forfatteren Milan Kundera skriver i boka *Langsomheten*: ”Enhver tanke som blir offentliggjort vil før eller senere vende seg mot sin opphavsmann og inndra den gleden han hadde ved å ha tenkt den.”¹⁵ I praksis *kan* dette bety at både aktørene i fiskeridebatten i forrige EU-debatt og andre intervjuobjekter har kommet til nye eller mer nyanserte konklusjoner. Ved å ta regien selv, vil man i større grad få svar på det man konkret er ute etter å få vite, man får mer oppdaterte synspunkter fra den enkelte og man utvider det samlede kildematerialet i saken. Slik sett kan oppgaven potensielt sett bringe forskning på både fiskerispørsmålet i forrige EU-debatt og annen EU-forskning videre, noe som også er et viktig poeng i forhold til å legitimere dette arbeidet.

Til slutt må nærheten i tid trekkes fram. Oppgaven tar for seg noe som utspilte seg for bare for 15-20 år siden, og både fiskerispørsmålet og norsk EU-tilknytning debatteres i aller høyeste grad den dag i dag. Derfor må det presiseres at begrepet ”forrige EU-debatt” i min oppgave betyr perioden fra 1988 og fram til folkeavstemmingen i 1994. Med full erkjennelse av at debatten altså fortsatt er levende. Likevel har jeg ingen ambisjoner om å gi klare nåtidssvar. For det første har EU gjort et omfattende fiskeripolitisk arbeid etter 1994. For det andre er det problematisk å vurdere ulike historiske epoker opp mot hverandre. Viktig er det også at vi ikke vet hvilket EU Norge skal forhandle med i en eventuell ny søkerunde. Ett scenario er at Balkan-statene går inn i EU og kommer med store ressurstilgangskrav i vestlige havområder. Et annet er at fiskeristaten Island da kan sitte på EU-siden av forhandlingsbordet.

Men der man ikke kan få framtidssvar, kan man i hvert fall konstatere at ved å ha historisk bakgrunnskunnskap, så kan man skjønne nåtidens situasjon for fiskerispørsmålet, ressurskontrollprinsipper og EU-debatten bedre. Eller som Knut Kjeldstadli skriver om historiefaget: ”Faget bør heller begrunnes ved sin samfunnsmessige nytte.”¹⁶ Også innad i fiskerinæringen er EU-spørsmålet høyst aktuelt i dag. Etter århundreskiftet er et dokument fra 2003 mest omfattende i så måte. En prosjektgruppe med representanter fra *Norges Fiskarlag*, *Fiskebåtredernes Forbund*, *Fiskeri- og havbruksnæringens landsforening* og *Norske Sjømatbedrifters Landsforening* publiserte da rapporten ”*Fremdeles ikke en fisk å gi?: Norge, EU og ressursforvaltningen*”¹⁷ Ved å lese den får man innsikt i hvilke utfordringer og muligheter sentrale aktører i fiskerinæringen mener at et norsk EU-medlemskap kan gi, samt hvordan næringen ser på framtiden. Man skjønner rapporten uten å vite forhistorien. Men

¹⁵ Kundera, Milan: *Langsomheten*, Oslo 1996. Originaltittel: *La Lenteur*, utgitt 1995. S. 21 i den norske utgaven.

¹⁶ Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*, Oslo 1999. S. 18

¹⁷ Christiansen, Per og Hoel, Alf H.: *Fremdeles ikke en fisk å gi?: Norge, EU og ressursforvaltningen*, 2005. S. 2

både rapporten, fiskerispørsmålet og EU-debatten settes i et videre perspektiv når man kjenner forhistorien. En historie som blant annet viser at før den norske 1994-avstemmingen om EU-tilslutning handlet det mye om fisk. Og følelser.

Avgrensinger

Min oppgave har en tredeling av stoffet mellom innledings- og avslutningskapitlet. Dette dreier seg i praksis om en historisk, en økonomisk og en forhandlingspolitisk forklaring på fiskerispørsmålets viktighet i forrige EU-debatt. De ulike delene skal hver for seg og sammen bidra til å svare på oppgavens problemstilling, med bakgrunn i ulike og supplerende kildetyper. I den historiske forklaringen vil linjene for fiskens rolle trekkes helt tilbake til norsk bosettingshistories vugge og følges fram til vår tid. Som nevnt er det den generelle historiske betydningen, den man vanskelig fikk direkte øye på i selve EU-debatten, som vurderes av intervjuobjekter og ved supplerende kilder. Målet med det historiske kapitlet er å presentere en historisk innsikt i fiskens rolle i Norge, for slik å bidra til en utvidet forståelse av fiskerispørsmålets stilling i selve EU-debatten.

I det økonomiske kapitlet vil fiskerispørsmålets økonomiske betydning i vid forstand vurderes som forklaring i forhold til hvordan det ble brukt i EU-debatten, samt hvordan dette vurderes av intervjuobjektene. Økonomi innebærer her økonomi som kontroll, økonomi som vern og forvaltning av naturressurser, økonomi som lønnsomhet i ulike deler av verdikjeden, økonomi som samfunnsutvikling i byer og distrikter og økonomi som arbeid og sysselsetting.

Etter den historiske og den økonomiske forklaringen, følger det forhandlingspolitiske kapitlet. Her vil Norge og EUs tradisjonelle fiskeripolitiske regimer og handelsregimer ses opp mot hverandre, før en gjennomgang av selve EØS- og EU-forhandlingene følger. Dette er et internasjonalt rettet kapittel, da det viser at ulike regimer og ulike syn på ressursforvaltning og handel mellom Norge og EU er en viktig faktor for å forklare fiskerispørsmålets viktighet i EU-debatten. Det var også her fiskerispørsmålets særegne stilling i Norge kom mest til uttrykk, siden det ble prøvd mot en internasjonal aktørs motkrav. I forhandlingene var videre mediedekningen av fiskeri absolutt størst og det var samtidig her norsk EU-tilnærming helt reelt sett kunne endt. Oppgaven avsluttes med vurderinger og konklusjoner i kapittel 5.

Når man skal følge et såpass omfattende sakskompleks som i denne oppgaven, er det nødvendig å foreta visse avgrensinger, på grunn av et stort kildetilfang. Helt konkret gjelder dette avgrensinger i forhold til *tid*, *aktører*, *argumentenes virkning* og *kilder*.

Ettersom det er fiskerispørsmålet i EU-debatten som er tema, er det nødvendig å foreta en *tidsavgrensing* for debattens begynnelse og slutt. Her har jeg foretatt en grov avgrensing

fra 1988 til 1994, med naturlig hovedvekt på EØS- og EU-forhandlingsperioden 1990-1994. Men selv om 1990-1994 var den sentrale perioden i oppgavens sammenheng, må også prosessene som førte fram til EØS- og EU-forhandlingene belyses. Som det vil bli redegjort for i det kapitlet som tar for seg forhandlingene, startet norsk EF-tilnærming i 1988. Derav tidsavgrænsingen for EU-debatten fra 1988 til 1994. Når det gjelder avgrænsingen for EU-debattens avslutning, gir denne seg mer selv. Hadde det blitt ja i avstemningen 28. november 1994, kunne jeg for eksempel fulgt debatten fram til Stortinget vedtok EU-innlemmelse. Men da det ble nei, er det naturlig å la folkeavstemningen markere slutten på EU-debattperioden.

Videre har jeg foretatt en avgrænsing i forhold til *aktører*. Som nevnt var det flere ulike debattaktører med ulikt utgangspunkt som på forskjellige måter løftet fiskerispørsmålet fram i EF/EU-debatten, direkte og indirekte. Når det gjelder innspill i debatten, har jeg vurdert disse i forhold til om de hadde autoritet nok til å bringe debatten meningsfylt videre, og om de fikk betydning for dagsordenen i den opinionsdannende debatten. Dette betyr i praksis at sentrale aktører på ja- og nei-siden i EU-debatten belyses mest, sammen med viktige representanter for fiskerinæringen. Denne avgrænsingen er gjort på bakgrunn av at disse aktørene hadde mest autoritet og gjennomslag i mediene. På grunn av sin rolle i EØS- og EU-forhandlingene vil videre regjeringen *Brundtland 3* (1990-1996) bli viet spesielt stor oppmerksomhet i oppgaven. I tillegg står representanter fra Høyre og Sp sentralt, da de i EU-debattperioden representerte de mest markerte partiene på henholdsvis ja- og nei-siden.¹⁸ Videre er *Norges Fiskarlag* viet mer plass enn andre fiskerioorganisasjoner. Dette er fordi de representerte den bredeste sammensetningen av ulike typer aktører i næringen, og at de hadde flest medlemmer.¹⁹ Samtidig må jeg understreke at innspill både fra små politiske partier og fiskerioorganisasjoner er tatt med hvis det er relevant her, selv om deres autoritet i saken i *utgangspunktet* var lav.

Når det gjelder aktøravgrænsningene, må man videre være oppmerksom på at det både i folket, i fiskerioorganisasjonene og i mediene var nei-siden som initierte EU-debatten, og nei-siden som hadde den markant største folkefronten i ryggen. I tillegg var det den som brukte fiskerispørsmålet mest i EU-debatten, spesielt i Nord-Norge, noe som også vil gjenspeiles i min oppgave.²⁰ Videre brukte folk i regjeringen, i politiske miljøer og i fiskerioorganisasjonene nettopp fiskerispørsmålet som ja-sak, noe som også vil komme tydelig fram. Jeg vil også understreke at sterke medieaktører som *Aftenposten*, *Arbeiderbladet*, *Bergens Tidende*,

¹⁸ Høyre var for øvrig det nest største Stortingspartiet i perioden 1989-93, Sp var nest størst i perioden 1993-97. For Stortingsvalgresultatene i 1989 og 1993: *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 672

¹⁹ Norges Fiskarlag har i dag over 7.000 medlemmer, noe man finner både ved å sjekke organisasjonsregistre og ved å gå til deres hjemmesider: www.srfisk.no/webxec/print.asp?page=3009,5585&item=37941,1&lang=1

²⁰ Nei-sidens initiering og folkefront er tema i bl.a. Bjartnes og Skartveits *Brussel tur-retur*, Oslo 1995. S. 249

Dagbladet og *VG* var for norsk medlemskap i den perioden oppgaven omhandler.²¹ Det betyr at selv om nei-siden initierte debatten, hadde ja-siden sterkest støttespillere i media. Sterk vektlegging av ja- eller nei-siden er uansett ikke gjort på bakgrunn av skulte sympatier.

En annen viktig avgrensing er *argumentenes virkning*. Dette poenget må med for å forsvare den forrige avgrensingen, altså hvilke aktører som vektlegges. Konkret vil det si at der en aktør verken er en politisk eller faglig autoritetsperson, kan vedkommendes innspill likevel tas med hvis det skapte dagsorden og ble fulgt opp i den brede og opinionsdannende delen av debatten. Her vil altså aktørers rolle som premissleverandør i debatten være sentralt, og ikke vedkommendes posisjon, dersom deres innspill ble relevant i offentlighetsdebatten.

Det har til slutt vært helt nødvendig å foreta noen avgrensinger i forhold til *kilder*. Som tidligere nevnt er målet å bruke de innspillene som belyser debatten på et mest mulig opinionsdannende dagsordennivå. Dette betyr i praksis at det er de mediene med stor nasjonal gjennomslagskraft, i første rekke riksaviser, som gis mest oppmerksomhet. I den forbindelse har jeg jobbet mest med avisene *Aftenposten*, *Dagens Næringsliv*, *Dagbladet* og *VG*. Samtidig hadde fiskerispørsmålet i EF/EU-debatten et klart kyst-, regions- og distriktsutgangspunkt, noe som gjør det naturlig å trekke fram lokale og regionale medier. I denne sammenhengen har jeg hovedsakelig konsentrert meg om avisene *Nordlands Framtid* og *Nordlys* for å få oversikt over ulike nordnorske syn i saken, mens granskingen av *Bergens Tidende* og *Stavanger Aftenblad* har gitt meg innsikt i ulike Vestlandssyn. Avisene har også gitt oversikt over ulike syn mellom Vest- og Nord-Norge.

I tillegg til det offentlige ordskiftet i avisene, har jeg i noen grad også brukt radio- og TV-midiet i mitt kildearbeid. Sammen med avisene gir disse mediene et bredere bilde av *hele* medie-Norges referering og framstilling av fiskerispørsmålet i EF/EU-debatten. Her bør for øvrig TV-mediets gjennomslagskraft understrekes, da TV kanskje er det mediet som sterkest setter dagsorden og påvirker opinionen. Av praktiske hensyn fristes mange til å se helt bort fra TV-midiet. De argumenterer da gjerne med at TV-midiet bare gjenspeiler dagsorden i avisene, og omvendt. Sett på den måten vil vektleggingen av TV-midiet bli overflødig, da avisene alltid vil ha større plass til dybden og nyansene i debatten. Når TV likevel er vektlagt til en viss grad her, har dette å gjøre med mediets spesielt sterke påvirkningskraft. At TV har unik påvirkningskraft finner vi støtte for hos de amerikanske medieforskerne Jason T. Hustedt og Faye B. Steuer. De forklarer TV-mediets sterke kraft med mediets bruk av levende bilder,

²¹ Køber, Lars Erik: "Verre enn unionen med Sverige": Unionsbegrepet i norske EEC/EF/EU-debatter 1961-1994, Oslo 2005. S. 49. S. 15

samt den fortettete og spissformulerte presentasjonsformen.²² På den annen side kan man hevde at nettopp den spissformulerte stilen tilpasset et stramt tidsskjema, også er TV-mediets største utfordring. Utfordring på den måten at de fleste innspillene i min gjennomgang er så nedskåret at det ofte er vanskelig å trekke den egentlige hovedmeningen ut av dem. Samtidig kan det tilspissede TV-formatet også brukes konstruktivt, siden det forteller noe om hva som regnes som viktig og mindre viktig når man setter fiskeri- og EF/EU-saken på spissen. Videre har man ikke i TV-mediet den samme muligheten som intervjuobjekt til å ”skjule seg bak” en bestemt grafisk framstilling eller et positivt ladet fotografi.

Alt i alt kan man gjennom en sammenligning av ulike typer medier, hvor TV-mediet er det mest tilspissede, få en sterk antydning om hva som er debattens mer og mindre sentrale poenger. Dette gjorde at jeg også i min gjennomgang av andre mediekilder kunne trekke ut hovedpoengene raskere. Dette viser for øvrig at all mediegranskning må gjøres helhetlig. Samtidig understreker denne redegjørelsen at man skal være forsiktig med å velge bort visse typer kildemateriale bare fordi det eventuelt kompliserer prosessen. Kildevurderingene bør snarere foretas på grunnlag av hva man mener gir mest innsikt og størst forståelse i saken.

Litteratur

Det har ikke tidligere vært foretatt noen separat analyse av hva som gjorde fiskerispørsmålet så sentralt i den norske EF/EU-debatten i perioden 1988-1994. Riktignok har Norge som politisk, kulturelt, geografisk og økonomisk ”annerledesland” vært gjenstand for svært mye historisk analyse og forskning i forbindelse med EF/EU-saken i Norge i perioden fra 1960-tallet og fram til i dag.²³ I denne sammenhengen har Norges syn på naturressursforvaltning, hvor den økonomisk sterke fiskerisektoren har stått sentralt, blitt trukket fram som ett av flere viktige ”annerledesaspekter”. Spørsmålet har imidlertid ikke blitt analysert grundig for seg.

Uansett har bøkene *Europeisk integrasjon* av Dag Harald Claes og Tor Egil Førland, *Standpunkter og strategi* av Jo Saglie og *Norsk historie 1905-1990: Vårt hundreår* av Berge Furre gitt en god innføring i hvordan fiskerispørsmålet kom til uttrykk i norsk annerledeshet på politisk og kulturelt plan i EU-debatten før 1994-avstemmingen. Når det gjelder fiskerispørsmålet i et geografisk perspektiv, har bøkene *Ressurser og omstilling* av Knut Bjørn Lindkvist (red.) og *Makt og motmakt på kysten* av Ragnar Nilsen gitt en tilsvarende oversikt over denne siden av saken. Videre er det økonomiske aspektet ved norsk

²² Hustedt, Jason T. og Steuer, Faye Brown har gitt ut bok om dette: *TV or No TV?: A Primer on the Psychology of Television*, utgitt av University Press of America (www.univpress.com) i Lanham, Maryland, USA 2002

²³ Samfunnsforsker Jo Saglie er blant de som regner 1988 som året da både ja- og nei-siden fikk fornyet styrke i sin EF-kampmobilisering. Dette har han redegjort for i boka *Standpunkter og strategi*, Oslo 2002. S. 63-66

fiskerinæring naturlig nok et sentralt tema i mye av den gjennomgåtte litteraturen. Norske fiskeriaktører og den norske stat tar hvert år inn enorme milliardinntekter på fiskeri, og Norge er et av få EØS-land med eksportoverskudd på fisk.²⁴ Derfor har det vært nødvendig å bruke økonomisk litteratur for å få et bredest mulig svar på problemstillingene. I denne sammenhengen har boka *Norsk økonomi i det 20. århundre* av Fritz Hodne og Ola H. Grytten vært den mest sentrale for å få en generell og overordnet innsikt i norskeuropeiske handelsprosesser. Litteraturlisten bak i denne oppgaven viser samtidig at jeg har brukt en rekke detaljerte "tallkilder" for å kunne presentere en oversikt over lønnsomhet og utvikling i norsk fiskerisektor. Her har en rekke statistikker fra *Historisk statistikk 1994* vært sentrale, men jeg har også hentet viktige tall fra andre bøker, artikler, meldinger og rapporter. Det bør uansett presiseres at de bøkene som tar for seg henholdsvis politiske, kulturelle eller geografiske aspekter knyttet til fiskerispørsmålet, i mange tilfeller også analyserer økonomien som knytter seg til fiskerinæringen internasjonalt. Derfor bør man ikke kategorisere for sterkt.

Når det gjelder de politiske og økonomiske fiskeri- og handelsregimene i Norge og EF/EU, har Stortingsproposisjoner, Stortingsmeldinger, regjeringsmeldinger, framforhandlede avtaler og EF/EU-rapporter stått sentralt. I de to førstnevnte kildetypene er de viktigste dokumentene *Stortingsproposisjon nr. 102 (1991-1992)* om bilaterale samarbeid mellom Norge og EF og *Stortingsmelding nr. 49 (1994-1995)* som tar for seg de årlige fiskeriattalene Norge inngår med andre land og aktører. Ser vi videre på framforhandlede avtaler har "Agreed record of conclusions of fisheries consultations between the European Economic Community and Norway"²⁵ fra årene 1990, 1991, 1993 og 1995 vært de aktuelle. 1995-avtalen skulle egentlig vært ferdigforhandlet i 1994, men ble forsinket på grunn av den norske EU-folkeavstemmingen. Formålet med å bruke de overnevnte kildene har vært å gi en grundig innsikt i både Norges og EF/EUs syn på politikk, handel, tradisjoner og prinsipper.

Det har også vært viktig å få presentert en oversikt over selve det debattpolitiske utgangspunktet i Norge. Her blir både fiskerispørsmålets bredde og stilling og de norske kravene i EØS- og EU-forhandlingene trukket fram. Sammen med den allerede nevnte boka *Standpunkter og strategi* av Jo Saglie, har bøkene *Brussel tur-retur* av Anders Bjartnes og Hanne Skartveit og *Penger, stål og politikk* av Paul Knutsen blitt brukt for å skjønne nettopp dette utgangspunktet. I *Brussel tur-retur* tar forfatterne for seg hvordan EF/EU-debatten forløp i Norge, med spesiell vekt på regjeringens kamp for medlemskap. Til en viss grad er

²⁴ Eksportoverskudd betyr i praksis at man har overskudd på handelsbalansen, altså at man eksporterer for mer penger enn man importerer for. Fagredegjørelse på dinside.no: www.dinside.no/33716/eksportoverskudd

²⁵ "Agreed record of conclusions of fisheries consultations between the European Community and Norway" av 6.-7. desember 1990, 5.-7. desember 1991, 17.-19. desember 1992, 13.-16. desember 1993 og 25. februar 1995

også ja- og nei-sidens mobilisering og strategier i de ulike debattfasene belyst. I boka *Penger, stål og politikk* undersøker Paul Knutsen hvordan EU fungerer, med bakgrunn i unionens krav og rettigheter til medlemslandene og vise versa. I tillegg tar han for seg historiske prosesser.

Ellers har jeg benyttet meg av forskjellige biografier som faglig supplement og for å belyse ulike forståelser av fiskerispørsmålet og EF/EU-saken. De viktigste er Gro Harlem Brundtlands biografi *Dramatiske år* og Anne Enger Lahnsteins biografi *Grønn dame, rød klut* fordi de er skrevet av de to kanskje mest framtrædende EU-debattaktørene. Brundtland (Ap) som statsminister fra 1990 til 1996, Lahnstein (Sp) som ”nei-dronning” og opposisjonsleder etter Stortingsvalget 1993. I tillegg har jeg brukt biografiene *Rødt! På barrikadene for AKP og RV* av Erling Folkvord, *Nærmere* av Erik Solheim, *Vår sårbare verden* av Thorbjørn Jagland, *Det handler om mennesker* av Thorvald Stoltenberg, *Et liv i spenning* av Kjell Magne Bondevik, *Myter og virkelighet* av Kåre Willoch og *Ærlig talt* av Carl i Hagen. Til sammen representerer alle politikerbiografiene et vidt meningsspekter fra forrige EU-debatt.

Også litteratur som dreier seg konkret om norsk kystliv og distriktsnæringspolitikk har vært viktig for å skjønne naturressursenes og fiskerispørsmålets sterke stilling i Norge. I flere bøker som har tatt for seg dette aspektet, for eksempel Ingolf Håkon Teigenes bok *Fiskerinæringa: Vere eller ikkje vere?*. Den gir direkte og indirekte pekepinner på hvilke diskurser fiskerispørsmålet innehadde og innehar i Norge. Boka tar for seg næringspolitikk i Norge og ser norske fiskeriaktører opp mot fiskerisektorens handels- og industriperspektiv. Det har stått sentralt for meg å se hvordan det ressurskontrollorienterte synet på næringsliv og havressurser i kyst-Norge kan ses i forhold til to debathovedsaker i Norge i EF/EU-tilnærmingsperioden fra 1988 til 1994: Selvråderett og suverenitet. I boka *Norsk historie 1905-1990: Vårt hundreår* skriver Berge Furre at for nei-sidens kamp mot medlemskap var ”den nasjonale sjølvråderetten og suvereniteten sjølve stjerneargumentet”.²⁶ En selvråderett og suverenitet som ble sterkest gestaltet og kom sterkest til uttrykk gjennom fiskerispørsmålet, både i opinionsdebatten og i EØS- og EU-forhandlingene. Dette viser hvordan fiskeri- og EU-spørsmålet, med felles innslag av historie, økonomisk ressurskontroll, suverenitetsforståelse og ulike politiske og handelsmessige regimeforståelser, står i en klar sammenheng med hverandre. For å skjønne sammenhengen, har jeg altså lest på bredt plan.

²⁶ Furre, Berge: *Vårt hundreår: Norsk historie 1905-1990*, Oslo 1993. S. 340

Muntlige kilder

I forbindelse med min oppgave har jeg foretatt sju intervjuer. I alfabetisk rekkefølge er de intervjuede Anne Enger, Einar Jetne, Arne Hjeltnes, Ola H. Grytten, Inge Lønning, Helga Pedersen og Thorvald Stoltenberg. Anne Enger (59) er intervjuet fordi hun i forrige EU-debatt var en markant lederskikkelse på nei-siden, i kraft av sin lederposisjon i Sp fra 1991 til 1999. Fra 1993 til 1997 var hun ellers leder for Stortingets nest største stortingsgruppe, noe som styrket hennes lederposisjon på nei-siden det siste året av EU-debatten. Også Einar Jetne (67) representerte nei-siden, blant annet var han aktiv både i *Opplysningsutvalget om Norge og EF* fra 1988-1990 og i *Nei til EU* fra 1990. I sistnevnte organisasjon sitter han i dag som sekretær i deres fiskeriutvalg. Han er for øvrig utdannet sivilingeniør og økonom og representerer partiet Rødt i Nordland fylkesting på femte valgperiode. Arne Hjeltnes (35) er intervjuet på grunn av sitt aktørperspektiv i norsk fiskerinæring. Han er spesielt opptatt av markedstilgang og markedsføring for norsk fisk, og han har vært *Eksportutvalget for fisks* utsending til Asia, med base i Hongkong, i perioden 2003-2005. I mange år jobbet han også som salgs- og kommunikasjonsdirektør i det John Fredriksen-eide fiskeriselskapet *Marine Harvest ASA*. Hjeltnes er i dag ikke medlem av noe politisk parti, men var i yngre dager aktiv i Unge Høyre. Også professor i samfunnsøkonomi ved *Norges Handelshøyskole (NHH)* Ola H. Grytten (45) er opptatt av markedstilgang i et EU-perspektiv. Men i motsetning til Hjeltnes er han et svært kritisk til EUs evner til å løse norske fiskeriutfordringer. Grytten har ellers forsket på de økonomiske virkningene EØS-avtalen har hatt på Norge. Inge Lønning (71) er intervjuet på grunn av at han var en markert lederskikkelse på ja-siden i forrige EU-debatt, som leder av *Europabevegelsen i Norge* fra 1993 til 1995. Lønning har også vært professor og rektor ved *Universitet i Oslo* og sittet på Stortinget for partiet Høyre fra 1997 til 2009. Helga Pedersen (36) intervjuet jeg på grunn av at hun representerer den høyeste politiske maktinstansen i norsk fiskerinæring, i kraft av sin rolle som fiskeriminister. I tillegg har hun sittet som Fylkesordfører i Finnmark i perioden 2003-2005, noe som gjør at hun har innsikt i det distriktsmessige, og ikke minst nordnorske, perspektivet på kontroll og forvaltning i EU-sammenheng. Thorvald Stoltenberg (77) er intervjuet fordi han som utenriksminister fra 1990 til 1993 ledet den norske forhandlingsdelegasjonen i EØS-forhandlingene. I tillegg var han sentral i arbeidet med å utarbeide en ny norsk EF-søknad i 1992 og med å starte forhandlinger mellom Norge og EU like i etterkant. For øvrig var Stoltenberg utenriksminister også fra 1987

til 1989 og han har vært aktiv ja-mann siden 1970-tallet. Han er ellers den eneste noensinne som har vært norsk representant i EU-kommisjonen, som fiskeansvarlig fra vår til høst 1994.²⁷

Mulighetene og utfordringene med å bruke muntlige kilder er såpass mange og viktige at de må presiseres her. For å ta selve intervjuprosessen først, var det viktig for meg i forkant å gjøre en grundig analyse av hvem jeg ønsket å intervjuene, samt hva jeg ønsket å spørre den enkelte om. Alle hadde ulik kompetanse som var nyttig i ulike deler av oppgaven. Derfor måtte jeg være grundig på dette punktet, slik at sannsynligheten ble størst mulig for at svarene kunne brukes. Videre var det viktig å spille med åpne kort. I praksis dreide dette seg om at jeg var klar på hvem jeg var, i hvilket ærend jeg kom, hvorfor nettopp den enkelte var utvalgt, hva jeg ønsket å vite og i hvilken kontekst svarene deres skulle brukes. Åpenhet i forarbeidet er avgjørende i akademisk og journalistisk skriving hvis man vil unngå uklårheter underveis.

For å begynne med det praktiske, fikk alle intervjuobjektene et brev med all nødvendig informasjon i god tid før det eventuelle intervjuet. Dette brevet kan leses i intervjuvedlegget. Alle intervjuene ble tatt opp med digital lydopptaker og deretter transkribert. Transkriberingen ble deretter sendt over til intervjuobjektet, i tilfelle noe skulle stå uklart eller ha blitt misforstått. Det er ikke et absolutt fasitsvar på hvordan man bør gå fram i ulike typer intervjuprosesser. Journalister er for eksempel ofte skeptiske til å gi intervjuobjekter for mye forhåndsinformasjon. Noen ganger gjør også tidspress at journalister ikke har nok tid til å gi mye informasjon i forkant av et intervju. Det man uansett frykter med for mye informasjon, er forutsigbare, byråkratiske og ferdigprogrammerte svar. Man risikerer med andre ord å få et intervju hvor intervjuobjektet har den hele og fulle regien på det som skjer, noe som kan gå på bekostning av spontanitet, ærlighet og kreativitet. Er man derimot sparsom med informasjon, har ikke intervjuobjektet den samme muligheten til å levere ferdige framstillinger. På den annen side kan et "kryptisk" forarbeid, hvor man får lite informasjon, føre til at intervjuobjektet ikke ønsker å stille opp, at vedkommende stiller dårlig forberedt eller at hun eller han havner i en klar forsvarsposisjon. Ved et godt forarbeid kan intervjueren også oppnå økt grad av tillit, noe som igjen kan gi mer oppriktige svar. På den måten vil man etter all sannsynlighet få mindre uoverensstemmelser mellom intervjuer og intervjuobjekt, da begge føler seg tryggere på settingen. Et annet argument for et grundig for- og etterarbeid, er åpenhet. Ved enighet og gjensidig forståelse av intervjuets utgangspunkt, er muligheten større for å oppnå ærlige og personlige svar, spesielt fordi intervjuobjektet da vet at uttalelser kan rettes opp eller utelates. Samtidig må det opprettes enighet om at når intervjuet er gjennomgått

²⁷ Hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

av begge parter kan det brukes fritt til det intervjuer og intervjuobjekt er blitt enige om. Det er altså *ikke* sensurrett, men ryddighet, et etterrettelig og grundig for- og etterarbeid handler om.

I tillegg til at et godt for- og etterarbeid er ryddig, gir det også intervjuobjektet en god mulighet til å hente fram informasjon eller bearbeide minnet. Et eksempel fra min oppgave er statsrådsseksjonen ved *Fiskeri- og kystdepartementet* som mottok min intervjuforespørsel til fiskeriminister Helga Pedersen (Ap). De hadde brifet henne på viktige nøkkeltall og funnet fram flere rapporter, Stortingsmeldinger og avtaledokumenter til meg i forkant av intervjuet. Hadde ikke statsråden visst hva jeg ønsket å vite og hvorfor, hadde hun nok neppe stilt opp. Og hadde hun likevel gjort det, hadde jeg ikke fått verken tallene eller de andre dokumentene. Når det gjelder poenget med bearbeidelse av minnet, er det interessant å registrere at *NTNU*-professor Dagfinn Slettan omdefinerer begrepet *muntlige kilder* til *minner*. Slettans poeng er ikke hvilket format som blir brukt til å bevare informanternes beretninger for ettertiden, men hvordan minnet opptrer hos den enkelte.²⁸ I tillegg til Slettans omfattende forskning, bør også en amerikansk forskningstradisjon nevnes. Her har nemlig begrepet *oral history*, altså muntlig historie, blitt regnet som en egen størrelse innenfor historiefaget. For å forklare dette enkelt legger den amerikanske tradisjonen vekt på at muntlig historie er en egen størrelse som må forstås som noe separat og som en unik forskningsgren. Med andre ord er dette en form for ”muntlig versjon” eller ”narrativ versjon” av den nedskrevne historien, og den ses for seg.²⁹ I Norden er denne formen for ren muntlig historie som noe separat, lite utbredt. I nordisk tradisjon har man derimot vært mer opptatt av å kombinere ulike typer kilder, en tradisjon jeg har fulgt opp. Likevel nevnes den amerikanske forståelsen som et eksempel på forskning som oppgraderer muntlighet. Selv om jeg kombinerer muntlige kvalitative kilder med andre kilder, har også denne oppgaven fått et utvidet og eget unikt perspektiv på grunn av intervjuer.

Når det gjelder poenget med muntlige kilder bør ellers den svenske historieforskeren Göran Rosander trekkes fram. Han var i mange år knyttet til etnologisk forskning ved *Universitet i Oslo*, og han har gitt ut en rekke publikasjoner. I et forskningsprosjekt i 1981 belyste han noen av de sterke sidene ved muntlige kilder. Han konkluderte med at muntlige kilder ga større rom for helhetlige perspektiver på mikronivå.³⁰ Eller for å si det mer folkelig: I følge Rosander fikk man et overordnet perspektiv gjennom dypdykk i det konkrete; gjennom muntlige kilder. Her bør det poengteres at selv om man kan gå i dybden i intervjuer, kan samtidig forhåndskunnskap og forhåndsforståelser potensielt sett stå i veien for nytten av

²⁸ Slettan, Dagfinn: *Minner og kulturhistorie: Teoretiske perspektiver*, Trondheim 1994. S. 10-20

²⁹ Slettan, Dagfinn: *Minner og kulturhistorie: Teoretiske perspektiver*, Trondheim 1994. S. 16

³⁰ Göran Rosander i Rosander, Göran m.fl. (red.): *Muntlige kilder: om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*, Oslo 1981. S. 21

ulike intervjuobjekters svar. Blant annet kan premissene i intervjuerens spørsmål være annerledes enn hva intervjuobjektet legger til grunn for sin forståelse, uansett hvor dypt man går i materien. Mot dette hevder imidlertid Rosander at arbeid med det opprinnelige, konkrete og mikroskopiske gir en ekstra streben etter å finne det *ekte*, samt at ulike premisser og oppfatninger slik kan avdekkes underveis i intervjuet.³¹ Man vil altså få poengtert ulike oppfatninger for hverandre underveis i det dialogspillet et intervju faktisk er.

Kritikken mot muntlige kilder går ofte ut på at utvalget av intervjuobjekter kan oppfattes som skjevt, eller at de som intervjues ikke nødvendigvis har objektivitet og innsikt øverst på agendaen. Ingolf Håkon Teigene kobler dette direkte opp til fiskeri i sin bok *Fiskerinæringa – Vere eller ikkje vere*; ”Å skrive om norsk fiskerinæring er som å stikke handa inn i eit kvefsebol. Du må rekne med stikk både frå den eine og andre kanten, og du kjem neppe skadelaus frå det.”³² Her er det viktig for meg å presisere at jeg har valgt ut intervjuobjekter på bakgrunn av hvem som sitter på mest informasjon rundt temaene EU, fiskeri og økonomi. Deretter har intervjuobjektene svar blitt vurdert helhetlig opp mot supplerende kilder.

Sitatet fra Teigenes sin bok viser at redelighet og etterrettelighet gjennom hele oppgaven er spesielt viktig når man skriver om en sak hvor det er sterke meninger og mange følelser involvert. Samtidig må ikke dette være til hinder for å foreta bestemte grep eller trekke inn kontroversielle vinklinger. Derimot er det viktig å gjøre et *bredt* kildearbeid, for å gjøre oppgaven mest mulig balansert og objektiv. Så kan man jo spørre seg om objektivitet og sannhet er et realistisk eller konstruktivt mål. Innenfor humaniora har disse spørsmålene blitt diskutert på akademisk nivå helt siden opplysningstiden på 1600- og 1700-tallet. På 1800-tallet ble den markante tyske historieforskeren Leopold von Ranke (1795-1886) representant for historieforskningsidealet om ”wie es eigentlich gewesen”, altså *hvordan det egentlig er*. Ranke og hans støttespillere så på historiefaget først og fremst som en granskning av opprinnelige primærkilder. Målet deres var gjennom disse å studere historien som et objekt og finne absolutte sannheter ved bruken av objektiv vitenskapelig metode. Ottar Dahl skriver følgende om Ranke i sin bok *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*: ”Hans oppgave er å beskrive og forklare det historiske forløp ”wie es eigentlich gewesen”, ikke å uttale seg om fenomenenes gyldighet, rettmessighet eller verdi.”³³ Mot dette synet hevder Knut Kjeldstadli følgende i sin bok *Fortida er ikke hva den en gang var*. ”En forsker som skriver historie, er sjøl historisk og samfunnsmessig plassert og vil nødvendigvis være preget av den

³¹ Göran Rosander i Rosander, Göran m.fl. (red.): *Muntlige kilder: om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*, Oslo 1981. S. 21

³² Teigene, Ingolf Håkon: *Fiskerinæringa: Vere eller ikkje vere?*, Oslo 1975. S. 7

³³ Dahl, Ottar: *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, Oslo 1973. S. 23-24

tida, det samfunnet, den sosiale klassen, det kjønnnet han eller hun tilhører, og av sine egne meninger og verdier.”³⁴ Slike relasjonsideer, altså at man står i relasjonssammenhenger som legger premisser for forskningsspørsmål og forskningssvar, er også min innfallsport, siden de poengterer at alle preges av sin tidsmessige og samfunnsmessige kontekst. Det betyr i praksis at man må være etterrettelig og finne de mest sannsynlige svarene, selv om man ikke kan kalle det en evig eller absolutt sannhet. Slik sett er det først i erkjennelsen av egne begrensninger for objektivitet at man får gode problemstillinger og svar.

I tillegg til hvordan jeg praktisk har jobbet med intervjuene, er det også et poeng å trekke fram intervjuobjektens svar sett i forhold til andre kilder. Disse andre kildene er både litteratur og andre supplerende kilder som setter intervjuobjektens svar i en saks kontekst. Jeg har også sett på intervjuobjektens tidligere uttalelser, for å finne ut om jeg kan avdekke eventuelle endringer i syn og holdninger. Ved å se på slike endringer, har jeg fått antydning hva som anses for å være viktig og mindre viktig for intervjuobjektet. Dette må utdypes, og det er historikeren Alessandro Portelli som er mest kjent for denne typen forståelse av muntlige kilder. Han mener at muntlige kilder sier mer om hva en hendelse har betydd for et intervjuobjekt enn hva som faktisk skjedde. I boka *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories* eksemplifiserer han dette med å vise til en episode fra Italia. I de muntlige gjenfortellingene av drapet på Luigi Trastulli endrer oppsiktsvekkende mange av byens spurte arbeidere den faktiske datoen og konteksten for drapet. Portelli forklarer dette slik:

This does not imply that oral history has no factual validity. Interviews often reveal unknown events or unknown aspects of known events; they always cast new light on unexplored areas of the daily life of the nonhegemonic classes. From this point of view, the only problem posed by oral sources is that of verification [...] When workers in Terni misplace a crucial event of their history (the killing of Luigi Trastulli) from one date and context to another, this does not cast doubt on the actual chronology, but it does force us to arrange our interpretation of an entire phase of the town's history.³⁵

Her er et eksempel fra min egen oppgave slående. Flere av intervjuobjektene la nemlig vekt på at de stadige og raske endringene i EF/EUs fiskeripolitikk viser at de tar næringen på alvor og at den søker fellesskapsløsninger. Det flere av dem som mener dette ikke vil gå inn på, er imidlertid at denne enigheten ikke kom på plass før i 1970, etter en sammenhengende fiskeriuenighet fra opprettelsen av EEC i 1957.³⁶ Da enigheten kom, skjedde det mye på grunn av taktiske og realpolitiske fordeler ved å ha en avtale på plass før forhandlinger om medlemskap med fiskerinasjonene Storbritannia, Irland, Danmark og Norge tok til. Dette ga

³⁴ Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*, Oslo 1999. S. 306

³⁵ Portelli, Alessandro: *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories*, New York 1991. S. 50

³⁶ Europa-programmets havdoménestudie: *EUs nye fiskeripolitikk - konsekvenser for Norge*, Oslo 2005. S. 6

seg utsalg i at EFs fiskeripolitikk stadig ble foreldet, blant annet på grunn av overfiske og utvidelsene av fiskerigrensene på 1970-tallet. En ny fiskeriavtale var ikke klar før i 1983, og den måtte revideres igjen allerede i 1986.³⁷ EF/EU tok tidlig initiativet til fiskeriløsninger, men alle avtalene hadde et kortsiktig og lite helhetlig preg over seg. Likevel valgte noen intervjuobjekter å ikke legge vekt på dette aspektet. De fokuserte heller på at EF/EU har maktet å få ulike fiskeriregimer til å samarbeide. For å følge Portelli er det ikke sikkert disse intervjuobjektene tviler på at EF/EUs fiskeripolitikk har framstått som rotete og ustabil, men det kan ha passet dårlig inn i det helhetsbildet de har ønsket å presentere.

Det bør selvsagt presiseres at det også kan være andre grunner til å vinkle svarene som man gjør, men Portellis forskning gir uansett interessante og viktige perspektiver som man bør ta med seg. Videre er det selvsagt helt legitimt å skifte standpunkt i en sak. Det som derimot har vært viktig for meg som intervjuer i Portellis ånd, har vært å finne hvor årsaken til en slik holdningsendring kunne ligge. Dette handler for øvrig også om det man kan betegne som ”selektiv hukommelse”. I praksis betyr det at intervjuobjekter bevisst eller ubevisst setter egne saker, egne holdninger eller egne handlinger i et bestemt lys.

Når det gjelder noen av intervjuobjektens ønske om og forsøk på å sette andre enkeltpersoners rolle i EF/EU- og fiskerispørsmålet i et bestemt lys, har jeg vært forsiktig med å bruke dette. Dette skyldes både at de som blir analysert ikke kan komme med motsvar, men også fordi karakteristikker om andre i beste fall kan brukes til det de er: alternative forståelser.

Til slutt må jeg nevne at intervjuene har gitt meg en menneskelig erfaring. Gjennom de gode samtalene med kompetente mennesker, har jeg nemlig fått en bekreftelse på at få ting kan erstatte det kanskje viktigste i vår tid: Personlig direktekontakt mellom mennesker.

Struktur

Som nevnt er stoffet i oppgaven delt inn i tre hovedtemaer eller hovedkapitler, i tillegg til innlednings- og avslutningskapitlet. Alt i alt skal delene forklare fiskerispørsmålets viktighet, og de konkrete kapitlene tar altså for seg en *historisk* forklaring, en *økonomisk* forklaring og en forklaring med bakgrunn i *uenigheter* mellom Norge og EU i EØS- og EU-forhandlingene.

Kapittel 2, den historiske forklaringen, tar utgangspunkt i ulike fiskens stilling og rolle i Norge. Her vurderer jeg hvordan ulike aspekter ved norsk fiskerihistorie kan ha betydd noe for spørsmålets viktighet i selve EU-debatten, med bakgrunn i intervjuer og andre kilder.

³⁷ Europa-programmets havdoménestudie: *EUs nye fiskeripolitikk - konsekvenser for Norge*, Oslo 2005. S. 7

Kapittel 3, en økonomisk forklaring på fiskerispørsmålets viktighet, tar utgangspunkt i at naturressurser står som noe helt unikt og spesielt verneverdig i en liten stat som Norge. Samtidig vil kapitlet trekke fram ulike måter å forstå økonomien i fiskerinæringen på, noe som kontinuerlig vil vurderes gjennom intervjuobjekter og andre relevante supplerende kilder.

Kapittel 4 tar for seg hvordan fiskerispørsmålet ble viktig i forrige EU-debatt med bakgrunn i de omfattende forhandlingsuenighetene både i EØS- og EU-forhandlingene. For å skjønne disse uenighetene har det imidlertid vært nødvendig å først trekke noen lange linjer som første fram til EØS- og EU-forhandlingene. Deretter vil en gjennomgang og vurdering av selve forhandlingene følge, med vekt på politiske og forhandlingstaktiske årsaker til at fiskeri ble en nærmest uløselig sak. Også her suppleres framstillingen ved å bruke intervjuobjektens svar. I kapittel 4 vil ellers kronologien være styrende, med mindre noe annet er poengtert.

Innlednings- og avslutningskapitlet henholdsvis presenterer og avslutter oppgaven. I kapittel 1 har jeg redegjort for problemstilling, historiografi og metode. Kapitlet er delt opp i *problemstillinger, tema og bakgrunn, hva oppgaven tar for seg utover de gitte problemstillingene, avgrensinger, litteratur, muntlige kilder og struktur*. Selv om kapittel 1 er det med mest metodeavklaringer, vil jeg presisere at metode også vil understrekes kontinuerlig gjennom hele oppgaven. I historiefaget er ikke metode noe man legger bak seg etter en gitt ”metodedel”, men derimot en kontinuerlig rettesnor for hele tenke-, lese- og skriveprosessen.

Oppgaven avsluttes med kapittel 5, hvor jeg sluttvurderer og konkluderer på bakgrunn av problemstillingene i kapittel 1. For å oppsummere, legges altså oppgavens utgangspunkt i kapittel 1, hoveddelen er kapitlene 2 til 4 og avslutningen er kapittel 5.

Kapittel 2. En historisk forklaring: Hva fiskeri har betydd i Norge hvordan dette påvirket fiskerispørsmålets viktighet i EU-debatten

Innledning

Når man skriver historie, bør man alltid søke historiske forklaringer på ulike fenomener. Skal man for eksempel skjønne kriger og konflikter, må man ha innsikt i de sentrale linjene som førte fram til den aktuelle tilspissede situasjonen. På samme måte bør man kjenne til norsk fiskeri- og kysthistorie for å skjønne fiskerispørsmålets viktighet i både EU-debatten og EØS- og EU-forhandlingene før 1994-avstemmingen. Imidlertid var ikke historien med på å danne opinion fra dag til dag i forrige EU-debatt. Riktignok ble det dratt historiske linjer og paralleller i de såkalte historikerdebattene i EF/EU-debattene i 1972 og 1994. Historikerdebatten var kjennetegnet både ved at den mobiliserte historikere på ja- og nei-siden og at den brukte historien i sin argumentasjon. I følge Lars Erik Købers bok *”Verre enn unionen med Sverige”: Unionsbegrepet i norske EEC/EF/EU-debatter 1961-1994* var det tre større historikerdebattbidrag i 1972. Først et Sverre Steen-intervju i *Arbeiderbladet* 16. september, deretter et historikeropprop mot EF som sto på annonseplass i flere riksaviser i fra 20. til 22. september 1972 og til slutt et ja-opprop fra åtte historikere i *Arbeiderbladet* 22. september.³⁸ Både historikerengasjementet og historieargumentasjonen ble videreført i forrige EU-debatt, spesielt etter at daværende Sp-leder Anne Enger Lahnstein (1991-1999) i mars 1992 gikk ut i *Dagbladet* og ble sitert på at EF var ”verre enn unionen med Sverige”.³⁹ Men den påfølgende debatten da tok utgangspunkt i om EF var en union eller ikke, samt hvilke paralleller man eventuelt kunne trekke mellom EF og tidligere unioner Norge hadde vært med i. Den generelle EU-debattendensen var derfor heller at man i begge leire var forsiktige med å bruke historieargument. Ja-siden fordi de måtte bagatellisere eller akseptere og forsvare unionsaspektet ved EU, nei-siden fordi de heller vektla samtidens union. Køber utdyper dette:

For Nei til EU, som var koordinatoren og en av de viktigste aktørene på den norske neisiden, var unionsargumentasjonen det sentrale. De valgte *Miljø eller union, Solidaritet eller union* og *Folkestyre eller union*, til hovedparoler i kampanjen. De foretok i liten grad direkte sammenligninger med tidligere unioner. [...] Parolene deres skapte assosiasjoner hos folk, slik at det ikke var nødvendig å trekke de historiske parallellene i den offentlige debatten.⁴⁰

³⁸ Køber, Lars Erik: *”Verre enn unionen med Sverige”: Unionsbegrepet i norske EEC/EF/EU-debatter 1961-1994*, Oslo 2005. S. 66

³⁹ *Dagbladet* 28. mars 1992

⁴⁰ Køber, Lars Erik: *”Verre enn unionen med Sverige”: Unionsbegrepet i norske EEC/EF/EU-debatter 1961-1994*, Oslo 2005. S. S. 76

Likevel er det historiske innenfor fiskerispørsmålet interessant, spesielt fordi det til stadighet har blitt understreket i faglitteraturen. For å undersøke hvor sterkt fisk har stått i kyst- og distriktsutviklingen i Norge, har jeg gjennomgått en rekke skole- og lærebøker fra ulike historiske epoker. Dette er rimelig å anta at skoleverkets læreplaner og lærebøker bevisst eller ubevisst speiler hvilke idealer, ideer og holdninger et samfunn legger til grunn og som man vil lære videre til den oppvoksende slekt. Den eldste læreboka i geografi jeg leste, var *Norges geografi for skole og hjem*, som ble utgitt i 1928. Om fiskeriressursenes rolle i Norge skriver K. J. Hansen og Kr. Hauglid følgende: "Fiskeriet er en av vårt lands viktigste næringsveier. Likesom jordbruk og skogdrift er mest almindelig sønnenfjells, lever folk på Vestlandet og nordenfjells mest av fiskeri. De almindeligste fiskearter er *torsk, sild, makrell og laks*."⁴¹ Her understrekes det distriktsmessige, da både Vest-Norge og Nord-Norge tradisjonelt sett oppfattes som mer distriktspreget enn "sønnenfjells". I samme bok nevnes det for øvrig at Norges orientering mot havet, med skjærgården langs kysten, representerer et naturlig vern "dersom vi skulde bli angrepet av en fiende fra sjøsiden".⁴² Dette fikk Norge altså til fulle erfare bare tolv år etter bokas utgivelse. Også i skolens historiebøker har kystens og fiskens betydning blitt belyst. I *Norges historie for skolen og hjemmet* fra 1924 beskrives det som krise hver gang det er dårlig fiske, som når uår etter 1814 blir forklart: "De første år etter 1814 var det smått stell i Norge. Landet kom i stor gjeld. Det var uår, og fisket mislyktes rent."⁴³ Går vi videre til det omfattende bokverket *Norge Vårt Land*, som ble utgitt i 1941, finner vi også der at fisk knyttes opp til kystutvikling. Geologen Werner Werenskiold (1883-1961) peker her på at Norge på grunn av et svakt jordbruksgrunnlag ikke brødfør seg selv, men at man likevel er "begunstiget av naturen".⁴⁴ Her trekker han fram fiskeriressursene:

Fiske drives smått og jevnt året rundt langs kysten, til daglig kost, men i kolossal målestokk når stimene siger inn over bankene: skrei, sild og annen fisk. [...] Klimaet er mildere enn i noe annet land så langt nord; havet og fjordene er åpne året rundt, så langt landet rekker mot Ishavet – og det er nettopp havet som skaper muligheter, slik at folk har kunnet slå seg ned langs den nakne kyst. Havet gir av sin overflod.⁴⁵

Også i nyere lærebøker vektlegges fiskens integrerte rolle i det norsk hverdagsliv. Her er Jon Birkenes sin historiebok for videregående, *Vår felles fortid: norsk historie før 1850*, spesielt interessant. I denne boka fra 1997 peker han nemlig på hvordan fiskeri påvirket arbeidsdeling

⁴¹ Hansen, K. J. og Hauglid, Kr.: *Norges geografi for skole og hjem: Med karter*, Oslo 1928. S. 31

⁴² Hansen, K. J. og Hauglid, Kr.: *Norges geografi for skole og hjem: Med karter*, Oslo 1928. S. 6

⁴³ Jensen, O: *Norges historie for skolen og hjemmet*, Oslo 1924. S. 102

⁴⁴ Werenskiold, Werner i Werenskiold, Werner (red.): *Norge: Vårt land*, Oslo 1941. S. 1

⁴⁵ Werenskiold, Werner i Werenskiold, Werner (red.): *Norge: Vårt land*, Oslo 1941. S. 1

og ansvarsfordeling i Norge helt fra jernalderen. Birkenes skriver dette: ”Når en kvinne giftet seg, fikk hun overlevert husnøkklene som tegn på sin status og stilling. Ibland kunne hun også få ansvaret for hele gårdsdriften, for eksempel når mannen drog på jakt, fiske eller vikingferd.”⁴⁶

I tillegg til at det historiske perspektivet kommer fram i faglitteraturen, er også intervjuobjektene opptatt av historiens forklaring til fiskerispørsmålets viktighet i forrige EU-debatt. Den tyskamerikanske historikeren Georg G. Iggers har pekt på at historien alltid bør brukes som supplement for å forstå strukturer og paradigmer i samtiden. I boka *The German Conception of History* skriver han blant annet at tysk historiedisiplin etter 1810 fremhevet kravet om absolutt objektivitet, men at den i praksis ble ”increasingly politicized in the service of the national cause”.⁴⁷ I Norge har metodehistorikeren Ottar Dahl trukket fram den samme problematikken i sin bok *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Her peker han på at slik historisk politisering har funnet sted også i Norge og at det flere historikere derfor mister grepet om historien: ”De forteller oss i virkeligheten ikke noe om den historiske virkelighet, men bare om forskerens verdier og normer.”⁴⁸ Man må vite om dette, da man som historiker eller formidler i hovedsak forholder seg til et felles kildemateriale. ”I hovedsak” fordi noen får utvidede kildeatilganger eller har produsert nye kilder, som intervjuer. Poenget er uansett at ulike grupper på ulike måter søker ”eierskap” i historien og at man derfor må ha kritisk sans.

Begynnelsen - Fjorden er der man farer

Noe av det første som kan bidra til å forklare fiskens sentrale betydning for nordmenn, finner man i den norske folkehistorien. Vi kan her ta utgangspunkt i starten for norsk bosetting, siden kystriktet langs ”nordvegen” allerede i sin første bosettingsperiode var knyttet til hav og fisk. De første sporene etter menneskelig bosetting og produksjon på det området som seinere ble en del av dagens norske stat, er funnet i Aukra kommune i Møre og Romsdal. Gjennom arkeologiske utgravninger i perioden 2003-2004, i forbindelse med ilandføring av gass fra *Ormen Lange*-feltet til Nyhamna, kom arkeologer fra *Vitenskapsmuseet* ved NTNU fram til at det måtte ha bodd mennesker der fra rundt 9200 f. Kr. At funnene har sin opprinnelse i steinalderen (10.000-1.800 f.Kr.), bekreftes av at redskapene som ble funnet i hovedsak var

⁴⁶ Birkenes, Jon: *Vår felles fortid: norsk historie før 1850*, Oslo 1997. S. 27

⁴⁷ Iggers, Georg G.: *The German Conception of History: The national tradition of historical thought from herder to the present*, Middletown i Connecticut 1968. S. 14

⁴⁸ Dahl, Ottar: *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, Oslo 1973. S. 95

laget av stein, tre og bein.⁴⁹ Dette er typisk for steinalderen, ettersom framstilling av metaller enda ikke var utviklet. Når det er stadfestet at det var bosettinger på ”norsk” område i denne perioden, kan kjennetegn for perioden trekkes fram. Man nærmer seg da historien om maritim sektor, sjøveiene, båtbygging, båtliv og havets muligheter. Man nærmer seg historien om fisk.

I norsk steinalder var båten av grunnleggende betydning både som transportmiddel og fangstfarkost. Kom man fra vest, var båt eneste transportmulighet. I historieforspermiljøet er det uenighet om hvor de første skandinaviske bosetterne kom fra. De mest sentrale teoriene er at de kom fra kontinentet og England med båt eller at de kom på landevegene fra Sverige og Russland. Sikkert er det imidlertid at bosetterne i hovedsak slo seg ned ved kysten.⁵⁰ At steinalderen var et båtsamfunn, gjenspeiles i avanserte båttyper. De viktigste var skinnkano, stokkebåt og små flåter. Med slikt tok man seg fram på havet, på fjordene og på innsjøene; datidens viktigste transportårer. Ellers er det et artig språkpoeng at ordet *ffjord* betyr ”der man ferder over” eller ”der man farer”. Ordet har samme opprinnelse som ordet ferd (reise), på engelsk *fare*.⁵¹ I Aukra og på Vestlandet sier man fortsatt *å fare*, i betydningen av *å dra/reise*.

Båtene ble brukt til å oppsøke jaktmarker og til å transportere både fangst og mennesker. Jaktmarkene kunne befinne seg til lands, men minst like viktig var fisken og sjømaten i havet. Her hadde man godt utviklede fangstredskaper for både snikjakt, klappjakt og styrtjakt. Ved mer avanserte fangstanlegg ble det også operert med ”fisketrakter”. Videre er det interessant å merke seg at harpunering av sel og småhval, som Norge i nyere tid har høstet svært mye internasjonal kritikk for, forekom hyppig allerede i disse tidligste steinaldertider av norsk fiske- og kysthistorie. Steinaldermennesket i Norge hadde altså fisk integrert i hverdagslivet, og bosettingsmønster, båter og fangstmetoder la gode forutsetninger.

Tidlige helleristninger bekrefter bildet av steinaldermenneskenes sterke tilknytning til hav og fiske. Her er helleristningene i Alta, som er mellom 2000 og 6200 år gamle, et godt eksempel. De viser datidens ressursgrunnlag gjennom avbildninger av ulike typer dyreliv. Her er tradisjonelle dyr som rein, elg, bjørn, ulv, hund, rev, hare, gjess, svane og skarv blant avbildningene. I tillegg har disse helleristingene avbildninger av laks og hval, og til og med kveite.⁵² Dette viser i praksis at man drev fangst og fiske om hverandre, noe som var naturlig da bosettingene lå ved kysten. Riktignok fins det teorier om at enkelte befolkningsgrupper langs norskekysten, gjerne kjerne- og storfamilier, flyttet til innlandet for å drive jakt i

⁴⁹ For mer om Vitenskapsmuseets arkeologiske Ormen Lange-funn: Bjerck (red.), Åstveit, Gundersen, Jørgensen og Normann: *Ormen Lange Nyhamna: NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser*, Trondheim 2008

⁵⁰ Danielsen, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie*, Oslo 1991. S. 21-23

⁵¹ Ordforklaringen er hentet fra *Bokmålsordboka: Definisjons- og rettsravingsbok*, Oslo 2005. S. 259

⁵² Birkenes, Jon: *Vår felles fortid: norsk historie før 1850*, Oslo 1997. S. 18

vinterhalvåret. Men om dette utviklet seg til permanente bosetninger i eldre steinalder, eller om de bare var midlertidige teltplasser, er usikkert. Faste spor etter slik fast bosetting har man uansett ikke før i yngre steinalder (4000-1800 f. Kr.).⁵³ Dette kan skyldes at transporten var enklere for de som hadde vannveiene, men like viktig var den lettere tilgangen på sjømaten.

Fisk som næringsgrunnlag og næringsvei i vikingtid og middelalder

På 800-tallet, i tidlig vikingtid, befestet det norske folk sin posisjon som ett av de fremste båtbyggerfolkene i Europa. Både fiske-, handels- og krigsbåter fikk større lagringsplass og mer solide trekonstruksjoner. De ble samtidig i stand til å gå over langt større avstander enn før, og de kunne huse større mannskap. I handelsmessig forstand ble fiskerinæringen mer økonomisk innbringende, samt mer regulert, gjennom hele *vikingtiden* (om lag 800-1066). Myndighetene svarte da med å øke skatt og toll for all type handel, også fiskeri. Selv om tollbegrepet i vikingtiden ble mer brukt allment om avgifter til Kongen, var det i praksis toll.

På 900-tallet innførte Harald Hårfagre landøre, etter hvert kalt Islandstollen.⁵⁴ Dette var en avgift på våpenføre menn som emigrerte fra fastlandet til sagaøya vest i havet. Avgiften ble satt til fem øre, noe som i ettertid har blitt anslått til å være verdt om lag en åttendedels kilo sølv eller ei ku.⁵⁵ Tollsyste­met fra Harald Hårfagres tid sto seg fram til langt ut på 1200-tallet, riktignok med stadige småjusteringer. Fra 1263 ble det imidlertid større endringer, da Kong Magnus VI Lagabøte lovfestet skatteinnkrevingsretten. Fisk sto sentralt her, da noe av målet var å sikre økonomisk utbytte av det store fisket på Island.

Ellers var vannveier fortsatt Norges viktigste transportåre i vikingtiden, da brattlende, skog og fjell gjorde framkommeligheten til lands tungvindt. Båtene fra vikingtiden viser at nordmenn var et innovativt folkeslag når det gjaldt båtutvikling. Her er *Saga Siglar*, som ble gravd ut i Roskildefjorden i 1962 og som regnes for å være bygd i Norge, et godt eksempel. En moderne rekonstruksjon av *Saga Siglar* seilte jorda rundt i perioden 1984-1986.⁵⁶ Denne ferden understreker at nordiske handels- og fraktefartøyer var spesialiserte og godt utviklede, sammenlignet med de smale og lavbordede krigsfartøyene, som var vanligst i kontinental-Europa. For øvrig gikk de vanligste handels- eller plyndringsrutene til det folkerike danske området i sør, til kontinentet, til landene rundt Østersjøen og til øygruppene i vest. Det er i den sammenheng interessant å registrere hvordan Norges vestlige og atlantiske orientering har

⁵³ Danielsen, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie*, Oslo 1991. S. 21-23

⁵⁴ Danielsen, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie*, Oslo 1991. S. 28

⁵⁵ Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo: *Norsk historie I: 750-1537*, Oslo 1999. S. 40

⁵⁶ Danielsen, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie*, Oslo 1991. S. 27

gjort seg gjeldende fram til vår tid. Et annet utviklingstrekk er at samarbeid gjennom tiden har samlet samiske, finske og russiske fiskere og jegere i Nordkalott-regionen.

I *middelalderen* (om lag 1066-1537) ble fiskeri som næringsvei stadig viktigere, i tillegg til at fisk fortsatt var et stabilt tilskudd til den daglige kosten. Utviklingen hadde å gjøre med at et stort hjemmefiske langs hele kysten ble stadig mer rettet mot salg. I tillegg var det generelt sett en sterk ekspansjon i hele det europeiske varebyttet fra tidlig på 1100-tallet. I praksis betydde dette en overgang fra eksport av kun luksusvarer til en eksport også av massevarer til et bredere lag av folket. Norges bidrag til denne nye massehandelen var i all hovedsak fisk, og mest av alt tørrfisk. Det ble fisket for tørrfiskproduksjon langs hele den nord- og vestnorske kysten, og på 1200- og 1300-tallet ble store deler av kyststrøkene i Nordland og Troms gjort til kjernefiskeområder. Hovedmengden av ”råstoffet” til tørrfisken var likevel vinterskrei fra Lofoten og Vesterålen.⁵⁷ Det må understrekes at transporten av varene fra Norge stadig var en utfordring på grunn av store avstander, dårlig infrastruktur til lands og lite smidige systemer for fiskeforedling. Fra midten av 1250-tallet ble organiseringen bedre, men geografien ga mindre eksport enn fangstutbyttet og markedet la grunnlag for.

Fra 1200-tallet til langt inn på 1600-tallet ble svært mye av torsken fra Lofoten og Vesterålen tørket og eksportert til utlandet via hansabyen Bergen. Formelt sett var ikke Bergen en hansaby, men sete for ett av fire hansahovedkontor i byer som ikke var tilknyttet Hansaforbundet. Dette gjorde Bergen til hovedsete for de mindre hansafaktoriene i hele Østersjøområdet, som i hovedsak drev med tørrfiskhandel. Ellers var det hansahovedkontorer i London, Brugge og Novgorod. De var ledende på henholdsvis tøy- og ullhandel, kornhandel og pelsverk- og tømmerhandel.⁵⁸ Fram til midten av 1300-tallet var England det viktigste eksportmarkedet for tørrfisken, men fra rundt 1350 ble det en dreining mot markedene øst for Nordsjøen, samt Østersjøen. Fra da av ble også sei, hyse og brosme tørket for eksport, i tillegg til torsken. Fra 1200-tallet og fram til siste halvdel av 1500-tallet ble ellers nye områder, som Finnmark, mer nærings- og bosettingsmessig knyttet opp til et sterkt økende markedsfiske. Men forverrede markedsconjunkturer for fiskerisektoren førte til handelsnedgang i Finnmark gjennom 1600- og 1700-tallet. Samtidig viser tallene at antallet samer økte i Finnmark i den samme nedgangsperioden, noe som viser at finnmarkinger var allsidige i ressursutnyttningen.⁵⁹

Før vi forlater middelalderen, må også sildas betydning nevnes. Tradisjonelt sett har sild vært et ”nøkkelfiskeslag” i Norge. Det betyr at svingende sildebestand ofte har påvirket

⁵⁷ Danielsen, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie*, Oslo 1991. S. 46

⁵⁸ Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo: *Norsk historie I: 750-1537*, Oslo 1999. S. 246

⁵⁹ Samene var svært allsidige i sin ressursutnyttning og ikke minst aktive i handels- og næringsliv allerede på 900-tallet. Dette kan man lese mer om i Birkenes, Jon: *Vår felles fortid: norsk historie før 1850*, Oslo 1997. S. 30-31

hele fiskerisektoren, samt tømmerindustrien som laget sildetønner. Fra 1200- til 1550-tallet var det lite sildeeksport. Silda var imidlertid vanlig i kosten, noe som tyder på at markedene, og ikke tilgangen, var problemet. Fra slutten av 1550-tallet tok sildeeksporten seg opp igjen.

Symbolverdien av fisk som historisk næringsgrunnlag og næringsvei i EU-debatten

Thorvald Stoltenberg mener at det er i den her gjennomgåtte kombinasjonen av å ha vært både næringsgrunnlag og næringsvei i Norge at fiskeri ble en viktig norsk verdi i forrige EU-debatt. Han konkretiserer dette ved å vise til ideologisknasjonale sider av fiskerispørsmålet:

Fiskerispørsmålet representerer en del av vår folkesjel. Det er vår tradisjon. [...] Fiskeriene og fiskeribefolkningen setter nordmenn meget høyt. Fiskerispørsmålet representerer rett og slett en del av grunnfjellet i Norge. Kanskje det er litt spesielt å bruke begrepet "grunnfjellet" om fiskeri, men jeg mener det. Så det skal man være forsiktig med å undervurdere eller ta for lett på.⁶⁰

Denne norske grunnholdningen bidro til å forsterke fiskerispørsmålets stilling i EU-debatten. I tillegg til å sikre økonomiske interesser, representerte fisk altså noe typisk norsk, noe som var integrert i norsk hverdagsliv historisk sett og noe man derfor ville beholde en videre kontroll med. Selv om nei-siden brukte denne historisk-emosjonelle argumentasjonen mest, var også deler av ja-siden opptatt av at fisk representerte noe eget som det var spesielt viktig å beholde kontrollen med. I denne sammenhengen er en uttalelse fra *NHOs* EU-råd etter signeringen av EU-avtalen våren 1994 betegnende. Rådets leder Diderik Schnitler ville nemlig forsikre de som fryktet kontrolltap slik: ”-Vi er sikret full råderett over våre fiske- og energiresurser.”⁶¹

Inge Lønning er også opptatt av at integrering av fiskerispørsmålet i norsk bevissthet og folkehistorie bidro sterkt til å styrke spørsmålets viktighet. Han mener her at fiskeri i EU-tilnærmingperioden representerte ”en nasjonal symbolfunksjon”.⁶² Han utdyper: ”Norge er en kyststat og kystbefolkningen har spilt en nøkkelrolle for verdiskapingen i Norge.”⁶³

Anne Enger ønsker uansett å understreke at det både retorisk og politisk var nei-siden som var klart mest opptatt av kampen for kontroll og forvaltning i en næring som historisk sett var integrert både i hverdagsliv og handel i Norge. Hun sier videre at det kun var nei-siden som hadde en god sak på dette punktet, med bakgrunn i EØS og EU sitt utgangspunkt. Hun presiserer at EØS på mange måter var like problematisk som EU-medlemskap: ”De fire friheter er basis for EØS avtalen. Avtalen er dynamisk og mye makt er flyttet fra våre demokratiske organ til *ESA* og domstolen i Brussel. Det forutså mange på nei-sida. Mange

⁶⁰ Sitatet er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

⁶¹ *NTB*-notis 16. mars 1994, gjengitt blant annet i *Dagens Næringsliv* 17. mars 1994

⁶² Sitatet er hentet fra intervjuet med Inge Lønning.

⁶³ Sitatet er hentet fra intervjuet med Inge Lønning.

gikk derfor mot EØS-avtalen.”⁶⁴ Enger er og klar i omtalen EU-avtalen: ”Regjeringen ønsket å fremstille det som om Jan Henry T Olsen var en slags garantist for at en eventuell avtale var en god avtale for fiskeriene. Jan Henry ble kalt: No-fish-Olsen. Men det holdt ikke.”⁶⁵

Stortingspresident, EU-tilhenger og tidligere statsminister Thorbjørn Jagland (Ap, 1996-1997) mener at ja-siden var opptatt av fortsatt egenforvaltning, men at de ikke tok på alvor hva fiskeri betydde ideologisk og historisk. I boka *Vår sårbare verden* peker han på det: ”Det er nettopp når det gjelder landbruket og fiskeriene jeg mener nei-siden hadde mye rett. [...] Jeg er altså blitt overbevist om at ansvaret for ressursene ikke kan overlates til folk som har dem på lang avstand.”⁶⁶ SV-politiker og samfunnsdebattant Dag Seierstad deler Jaglands syn i saken; ”Det er historisk grunnlag for å hevde at naturressurser tas bedre vare på av dem som faktisk har dem.”⁶⁷ Fiskeriminister Helga Pedersen peker her på at fiskerispørsmålets sterke stilling i nordmenns bevissthet forsterket seg fordi på grunn av svak fiskeriforvaltning i EU. Hun også tror at fiskeri har en sterk symbolverdi, men sier samtidig at denne lettere ville latt seg opprettholde ved en EU-tilslutning i dag. Dette gir hun følgende forklaring på:

Vi har løst mange vanskelige spørsmål og vi opplever å bli hørt på sentrale synspunkter. [...] Ser man EU-spørsmålet for seg, er det åpenbart at dette ville engasjert veldig innenfor fiskerisektoren også i dag. Når det gjelder EUs felles fiskeripolitikk tror jeg for øvrig den ville blitt dømt mildere i dag enn for femten år siden. Først og fremst på bakgrunn av at ressursforvaltningen er vektlagt mye mer.⁶⁸

Sterkere norsk stilling på verdenshavene, fiskeforvaltning fra 1600-tallet til 1905

På 1600-tallet og utover økte handelskontakten mellom europeiske land kraftig. I Danmark-Norge resulterte dette blant annet i et styrket embetsverk og en sterk ekspanderende tolletat, sistnevnte hadde også med befolkningsvekst å gjøre. Nettopp befolkningsvekst er interessant, fordi den bidrar til å legge nye premisser for økonomi og handel. I tillegg er den en indikator på utvikling for et område. Omkring 1520 bodde det anslagsvis mellom 119.000 og 165.000 mennesker i Norge. I folketellingen fra 1664-1666 var folketallet 440.000. I 1701 bodde det 504.000 mennesker i Norge, i 1735 616.101 og i 1801 883.603.⁶⁹ Dette betyr at folketallet i Norge ble mangedoblet, og økte relativt sett svært raskt, i perioden 1520-1801.

Tallene i seg selv sier lite om både fiskeri og handel. Ser man derimot på de viktigste tendensene for de ulike vekstperiodene, er det en sammenheng. I det vi kan kalle første

⁶⁴ Sitatet er hentet fra intervjuet med Anne Enger.

⁶⁵ Sitatet er hentet fra intervjuet med Anne Enger.

⁶⁶ Jagland, Thorbjørn: *Vår sårbare verden*, Oslo 2002. S. 100

⁶⁷ Seierstad, Dag: *Nei til EUs skriftserie 1-04: Norsk fiske og EU-medlemskap*, Oslo 2004. S. 27

⁶⁸ Sitatet er hentet fra intervjuet med Helga Pedersen.

⁶⁹ I følge SSBs offisielle folketallsoversikt i *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 63

vekstfase, fra 1520-1665, fordelte folkeøkningen seg nokså jevnt over hele landet. Likevel var veksten størst i kystdistriktene i Agder, på Vestlandet og i Trøndelag. Delvis kan dette forklares ved gjenryddingen av jord som ble lagt øde etter Svartedauden. Men like viktig var det at næringsgrunnlaget ble utvidet gjennom at nye og gamle tilleggsnæringer ga mer utbytte. Blant annet sagbruksdrift og trelastsalg, som begge fikk mer organisert distribusjon. Ellers ble det mer gruvedrift og en sterk økning i transporten av malm i tilknytning til bergverkene. Likevel var moderniseringen av handelsapparatet i fiskerinæringen, gode tider i torskefisket og et godt sildefiske fra om lag 1550, en av de viktigste årsakene til vekstpotensial i folketall.

Det man kan kalle for andre folkevekstfase begynte rundt 1650. Spesielt for denne perioden var at veksten i kyst-Norge nesten stoppet opp, samtidig som veksten på Østlandet var stor. Men fra midten av 1700-tallet tok veksten seg opp igjen i hele kyst-Norge, og denne var både jevn og jevnt fordelt.⁷⁰ Denne skrale befolkningsveksten langs kysten hang delvis sammen med høyere giftemålsalder og delvis en betydelig utvandring til blant annet Holland og Danmark. Samtidig fikk kystbefolkningen i denne perioden svekket næringsgrunnlaget fordi borgerskapet gradvis gjorde slutt på trelastsalget til utenlandske skippere fra mange norske havner. Når det gjelder 1700-tallets tilbakegang for fiskeriene, må den ses i forbindelse med internasjonale handelskriser fra 1720-1740. Dette må poengteres, siden lite tyder på at demografikrisene i 1668-1677 og 1690-1699, rammet kyststrøkene mer enn innlandet.⁷¹

Ellers kom de første fyrene i Norge på 1600-tallet, noe som sikret tryggere ferdsel for fiskere og andre sjøfolk. Det første talglysfyret sto ferdig på Lindesnes i 1655. Utviklingen av mer lyseffektive kullfyр tok tid. Men i 1828 var det registrert 12 kullfyр langs kysten, i 1841 var tallet økt til 27. At fyrene ble ansett som svært viktige, gjenspeiles i at de dansk-norske myndighetene i København i 1687 innførte dødsstraff for å sette opp falske sjømerker.⁷²

På 1700-tallet var fisketilgangen fortsatt stor, men ressursen var samtidig vanskelig å utnytte. Problemet var i første rekke at torsk og sild kun hadde ett gyteinnsig i året i det meste av perioden. Innsiget ble også sterkt preget av geografiske flyttinger. Når det gjaldt handel, mistet Bergen sin fiskerisærstilling på 1700-tallet. Samtidig flyttet markedene seg gradvis fra Tyskland og Nederland til Østersjøen og Middelhavslandene. At Norge fikk fotfeste i disse nye områdene, både på torske-, bacalao- og klippfiskmarkedet utover på 1700-tallet, kan delvis forklares med den amerikanske frigjøringskrigen fra 1775-1783. Under krigen stoppet torskefisket utenfor New England nesten helt opp, samtidig som sesongfisket utenfor

⁷⁰ I følge SSBs tall for folketallsvekst i alle fylker i *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 63-69

⁷¹ I følge SSBs tall for folketallsvekst i alle fylker i *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 63-69

⁷² Ohman Nielsen, May-Brith: *Portal: Norge etter 1850*, Oslo 2004 S. 56

Newfoundland ble redusert. At krigen betydde mye for handelsmønstrene, ser vi av at norsk fiskerimarkedsandel falt etter frigjøringskrigen, da amerikanske varer igjen nådde Europa.⁷³

Også fiskerilokaliseringen var i endring på 1700-tallet. Et viktig trekk her var blant annet at ettervinterfisket fra 1740-årene og utover i all hovedsak foregikk i Lofoten-området og på Møre-kysten. Lofotfisket hadde hatt en viss nedgang fra 1620-årene, og nådde et lavmål rundt år 1700. Fra 1740-årene ble det imidlertid igjen kraftig oppsving i Lofoten, noe som varte til godt ut på 1800-tallet. På Møre var det verre. Der var det først en større krise innenfor fiskerisektoren på slutten av 1600-tallet. Så økte fangstene til toppnivå rundt 1750, før ytterligere svingninger og sterk nedgang fulgte i perioden 1790-1820. Det var på 1700-tallet også nedgangstider i fisket på Sørvestlandet, men der tok de ikke ordentlig til før på 1780-tallet, mot 1760-tallet på Nordvestlandet. Etter 1820 var prisutviklingen for fisk igjen positiv helt fram til 1880-årene⁷⁴ Befolkningsveksten langs kysten var imidlertid stabil.⁷⁵ Dette kan forklares med et variert næringsgrunnlag, og både arbeidsåret og ressursene ble godt utnyttet.

Videre var utviklingen av fartøyene viktig for utviklingen av fiskeriene. Den vanligste fartøytypen på 1700-tallet var åpen trebåt, med mannskap på 4-6 mann. I torskefisket var de viktigste redskapene fortsatt fiskesnøre med en eller flere kroker som kunne stå i sjøen. Stadig flere fiskere gikk likevel over til bruk av garn. I tillegg ble metodene for fiskerikonservering modernisert. I torskenæringen gikk man for eksempel over til tørking på hjell. Metoden var billig, og den lettet bokstavelig talt transporten til både innenlands- og utenlandsmarkedet. Videre ble salt masseimportvare i andre halvdel av 1700-tallet, noe som gjorde lagringen av fisken billigere. Derfor ble mer av fangsten tilvirket til klippfisk gjennom kombinasjonen av salting og tørking. Samtidig nøt tømmerindustri, som lagde fisketønner, godt av utviklingen.

At fiskeri og handel tok seg opp på 1700-tallet, hadde også å gjøre med at dansknorske skip fikk stadig mer innpass i internasjonal fraktfart. I tillegg til tørrfiskens frammarsj, ble sildefisket stadig viktigere fra slutten av 1700-tallet. Fra om lag 1808 var det halvårslange årlige innsig av vårsild helt fram til 1870-årene, da man fikk sildekrakk. Sild ble fra tidlig 1800-tall ført fersk til Stavanger og Bergen, men fra 1830-årene begynte mange fiskere å salte silda selv eller sende den med egne handelsskuter i Østersjøen og Nordsjøen.⁷⁶

Fra 1870-årene ble eksport av klippfisk stadig mer dominerende i forhold til tørrfisk. Tørrfiskhandelen i Bergen gikk fortsatt tilbake, og Nordvestlandet og Nord-Norge gjorde seg mer gjeldende i fiskehandelen. Fra rundt 1900 var det også en viss overgang fra kystfiske til

⁷³ Høvik, Erik og Jordheim, Svein Rune: *"Torskemarkedet som grunnlag for futureshandel"* Bergen 2007. S. 11

⁷⁴ Danielsen, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie*, Oslo 1991. S. 196

⁷⁵ I følge SSBs tall for folketallsvekst i alle fylker i *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 63-69

⁷⁶ Danielsen, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie*, Oslo 1991. S. 196

havfiske på fiskebankene og i fjernere farvann, i første rekke i Nordsjøen og ved Island. Dette hadde også med større mobilitet og det tekniske gjennombruddet å gjøre, både dampmaskinen og eksplosjonsmotoren ble brukt fra 1890-tallet.⁷⁷ I tillegg trengte en voksende europeisk befolkning mer fisk. Norge eksporterte ferskfisk, tørrfisk og klippfisk og ikke minst tran.⁷⁸

Ellers er utenrikspolitikken på 1800-tallet en viktig faktor i fiskeri- og handelshistorie. Det var utenriksavklaringer, representert ved konsulatsaken, som veltet den svensknorske unionen i 1905. Et konfliktområde mellom Norge og Sverige var synet på frihandel og proteksjonisme. I store deler av Europa, inkludert Norge og Sverige, var det fra 1840-tallet stadig større innsalg av frihandelspolitikk. Men denne politikken ble satt under press i 1870- og 1880-årene på grunn av sterke proteksjonistiske og nasjonalistiske krefter i hele Europa. På grunn av stor fiskeeksport til både til kontinentet og områdene rundt Middelhavet, hadde Norge større fordeler av frihandelspolitikken enn Sverige. I Norge var man derfor bekymret for at en proteksjonistisk svensknorsk utenrikspolitikk skulle begrense de økonomiske mulighetene fiskerieksept ga, på grunn av mer toll og dyrere råvarer. Etter diplomatiske, økonomiske og politiske uoverensstemmelser, var det disse utenrikspolitiske spørsmålene som formelt sett ble utslagsgivende for 7. juni-vedtaket i 1905. Fisk og handel sto altså sentralt i norsk frigjøring.

I kriser og kriger, i vekst og fall - Fisken i det selvstendige Norge

Første verdenskrig (1914-1918), hvor Norge offisielt var en nøytral stat, bidro til å gjøre starten for den selvstendige norske handelsflåten vanskelig. For selv om Norge var nøytralt, tilsa internasjonale rettsregler at skip som fraktet livsviktige varer skulle tas av fienden. Og det var nettopp slik transport norske handelsskip deltok aktivt i, til Storbritannia og britenes allierte. Det at mange norske skip ble senket, samt at det ble registrert 1156 drepte norske handelssjøfolk i løpet av krigen, er en bekreftelse på dette.⁷⁹ Samtidig ble Norge i praksis tvunget av britene til å kutte all økonomisk kontakt med aksemaktene og deres allierte. For eksempel hadde britene en kullblokada vinteren 1916, noe som gjorde at Norge måtte stanse kobbereksport til Tyskland.⁸⁰ Britene stoppet dermed også fiskeeksporten til et viktig marked.

De europeiske oppgangskonjunkturerne etter krigens slutt i november 1918, varte ikke lenger enn til rundt 1920 for Norges del. Høsten 1920 begynte en sterk økonomisk nedgang over hele landet, og i løpet av to år var prisene nesten halvert. Riktignok gjorde fallende kronekurs i 1921 at det ble en dempning i virkningene av prisfallet for eksportindustrien, men

⁷⁷ Helle, Simensen, Tägil og Tønnesson (red.): *Ascehougs Verdenshistorie Bind 12: 1870-1914*, Oslo 1986. S. 38

⁷⁸ Libæk, Stenersen, Sveen og Aastad: *Historie 2: Verden og Norge etter 1850*, Oslo 2002. S. 37

⁷⁹ Ohman Nielsen, May-Brith: *Portal: Norge etter 1850*, Oslo 2004. S. 99

⁸⁰ Danielsen, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie*, Oslo 1991. S. 262

krisen forsterket seg året etter på grunn av ny stigende kronekurs. Mellomkrigstiden var for øvrig preget av store arbeidskonflikter og redusert produksjon. I 1921 gikk nærmere 3,5 millioner dagsverk tapt, i 1924 over 5 millioner.⁸¹ På den annen side: Der eksportnæringene, hvor fisk var viktigst, hadde stått for det meste av fallet i produksjonsverdi, var det også eksportnæringen som sto for mesteparten av oppgangen i andre halvdel av 1920-tallet. I tillegg ble ny teknologi innenfor den industrielle sektoren svært viktig for norsk handel og økonomi. Ved tilknytning til internasjonale selskaper fikk norske bedrifter i tillegg lettere adgang til markedet. For maritim sektor bidro dette til vekst innenfor skipsfart og hvalfangst.

For å ta skipsfarten først, ble handelsflåten bygd ut og modernisert gjennom hele 1920- og 1930-tallet. Den totale tonnasjen økte kraftig i perioden fra 1924 til 1931.⁸² Når det gjelder hvalfangst, dominerte Norge og Storbritannia næringen i mellomkrigstiden. Teknologiske nyvinninger gjorde de flytende kokeriene helt uavhengige av landstasjoner fra midten av 1920-årene. Den største veksten i norsk økonomi i andre halvdel av 1920-årene kom imidlertid innenfor utpreget kapitalintensiv virksomhet, noe som i praksis betydde at den sterke veksten i økonomien ikke førte til særlig stor økning i sysselsettingen. Uansett var den verste nedgangsperioden over i 1932, og fra da av begynte både produksjon og sysselsetting så smått å øke, før den ble betydelig i perioden 1935-1940. Riktignok skyldtes mye av veksten en rekke sysselsettingstiltak. Blant annet ble *LO* og *Norsk Arbeidsgiverforening* enige om klarere og mer stabile arbeidslivskjøreregler, gjennom *Hovedavtalen* fra 1935. I tillegg fikk Ap-regjeringen, som ble innsatt i 1935, til et kriseforlik med Bondepartiet. Gjennom dette fikk Ap støtte for høyere skatter, sosiale reformer og en ny omsetningsavgift. Til gjengjeld fikk Bondepartiet støtte av Ap til reformer og statsoverføringer til landbruk, skogbruk og fiske.⁸³ Likevel ble primærnæringene ekstra hardt rammet på 1930-tallet, fordi de ble drevet i kombinasjon og fordi både de var avhengige av industrien og markedene for å få solgt varene.

Der betingelsene for fiske hadde vært preget av svingende konjunkturer fram mot krigsårene, skulle det på alle måter bli enda mer usikkert i okkupasjonsårene 1940-1945. I denne perioden var fiskeindustrien, i likhet all handel og økonomi, i unntakstilstand. Krigens regnskap viste at kapitaltapet hadde vært størst i eksportnæringene skipsfart, hvalfangst, fiske og industri, med en nedgang på 30-60 %.⁸⁴ Fiskeriene fikk likevel rask oppsving. Dette skyldtes i første rekke teknologisering og profesjonalisering i primær- og sekundærnæringen. Overgangen fra kystfiske til havfiske og fra sesongfiske til helårsfiske var sentrale tendenser.

⁸¹ Danielsen, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie*, Oslo 1991. S. 264

⁸² Danielsen, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie*, Oslo 1991. S. 267

⁸³ Libæk, Stenersen, Sveen og Aastad: *Historie 2: Verden og Norge etter 1850*, Oslo 2002. S. 187

⁸⁴ Danielsen, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie*, Oslo 1991. S. 296

I 1948 var det bare 20 % av de utøvende fiskerne som hadde fiske som eneste yrke, mens tallet for 1971 var over 40 %.⁸⁵ Teknologiseringen førte også til mer moderne trålere med større kapasitet til å ta opp mer fisk. Fisket ble videre profesjonalisert ved utbyggingen av en stor fiskeforedlingsindustri, både i offentlig og privat regi. I *Norsk økonomi i det 20. århundre* skriver Fritz Hodne og Ola H. Grytten at teknologisering samtidig ga omstillingsutfordringer; ”Også i fiskeriene ble arbeidsinnsatsen redusert og erstattet av mekanisering. [...] Også mottak og foredling ble effektivisert. For kystbefolkningen på Vestlandet, Trøndelag og i Nord-Norge var fiskeri ikke bare den viktigste inntektskilden, men for mange også den eneste.”⁸⁶

Et annet viktig utviklingstrekk etter andre verdenskrig var at fiskerisektoren ble sterkt regulert. Førstehåndsomsetningen av fisk ble gradvis monopolisert på 1950- og 1960-tallet i et samarbeid mellom staten og fiskernes korporative organisasjoner. Bygging av nye trålere ble konsesjonsavhengig, og etter det nye havrettsregimets inntreden på 1970-tallet ble fisket mer sone- og kvoteregulert. Myndighetene satset for øvrig på gunstige låne- og stønadsordninger. Når det gjaldt de nye stønadsordninger, var *fiskeristøtten* mest sentral, så sentral at da den ble kåret til årets sak av bladet *Norsk Fiskerinæring* da den ble avviklet i 1993.⁸⁷ Det var i første rekke Ap som i tiårene etter krigen jobbet for en stabil økonomisk støtte for fiskeriene. De ønsket her at en stønadsordning skulle sikre bosetting og økonomisk utvikling i distriktene generelt og i Nord-Norge spesielt. Dette betydde at fiskeristøtten ikke bare var næringspolitisk motivert, men også knyttet opp til generell distrikts- og bosettingspolitikk. Lenge ble fiskeristøtten utbetalt direkte til fiskesalgslagene, men fra 1964 ble den kanalisert gjennom *Hovedavtalen* mellom Norges Fiskarlag og staten. Grunnintensjonen med støtten, som sto beskrevet i *Hovedavtalen* fra 1964, var at fiskerinæringen innen en femårsperiode skulle greie seg selv.⁸⁸ På tross av dette la stadig nye avtaler opp til økt fiskeristøtte og den ble ansett som et viktig distriktsvirkemiddel av skiftende regjeringer. Først da Kåre Willoch ble statsminister for sin Høyre-regjering i 1981 kom støtten under reelt press. Da begynte Willoch-regjeringene (1981-1986) raskt arbeidet med å oppnå *Hovedavtalens* opprinnelige intensjon, altså full avvikling av fiskeristøtten. Også i Ap ble det fra 1980-tallet mer skepsis til ordningen, i første rekke fordi støtten ikke virket som tenkt. Blant annet var pristilskuddene lagt opp slik at de som fisket mest også fikk mest støtte, samt at svært mye støtte havnet i Sør-Norge.⁸⁹ Uansett

⁸⁵ Danielson, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie*, Oslo 1991. S. 311

⁸⁶ Hodne, Fritz og Grytten, Ola H.: *Norsk økonomi i det 20. århundre*, Bergen 2002. S. 226

⁸⁷ Tande jr., Thorvald (red.): *”Norsk fiskerinæring”: en årskavalkade 1961-2001*, Oslo 2001. S. 234

⁸⁸ Tande jr., Thorvald (red.): *”Norsk fiskerinæring”: en årskavalkade 1961-2001*, Oslo 2001. S. 234

⁸⁹ Tande jr., Thorvald (red.): *”Norsk fiskerinæring”: en årskavalkade 1961-2001*, Oslo 2001. S. 234

tjente fiskeristøtten en distriktpolitisk funksjon, da den var et statlig signal om at utkantene og nordområdene var underlagt rammebetingelser som krevde ekstra innsats og støtte.

Fisk som argument for sikring av suverenitet og nasjonal kontroll i EU-debatten

Fra 1600-tallet og fram til vår tid, har fiskerisektoren i sterkere grad blitt en nasjons- og handelsutviklende størrelse. Dette ble også et poeng i EU-debatten, noe som ga seg utslag i argumentasjonen om at fisk burde sikres sterk norsk forvaltning videre av hensyn til selvråderetts- og suverenitetsgrunner. Inge Lønning er enig i at dette kan forklare at fiskeri ble en viktig sak i forrige EU-avstemmingsdebatt. Han mener likevel at Norge reelt sett ikke trengte å frykte for tap av historisk selvråderett ved et eventuelt EU-medlemskap. På spørsmål om hvilke historiske retter Norge ville tapt som et EU-medlem, svarer han kort og godt ”Ingen”.⁹⁰ Han forklarer dette med at Norge allerede er integrert i EU gjennom EØS. Han sier at Norge likevel ville hatt større økonomiske fordeler ved fullt medlemskap: ”Den viktigste forskjell ville være at begrensningene i markedsadgang for fiskeprodukter ville falle bort.”⁹¹ Ved å ta fram dette poenget, ønsker han å synliggjøre at EU må ses i et helhetlig perspektiv, samt at vi uavhengig av medlemsstatus må forholde oss til EU-systemet. Her trekker han fram at EU legger premisser for blant annet handels-, freds- og sikkerhetsarbeid i hele Europa. Han peker videre på at Norge sendte ut doble signaler i forhold til selvråderett gjennom å si ja til EØS og nei til EU. Han understreker her at suverenitetsforståelse må ha et realpolitisk innhold og at en EØS-tilknytning på ingen måte sikrer Norge: ”Dagens tilknytning til/avhengighet av EU er antagelig den aller mest problematiske, sett i forhold til sjølråderetten.”⁹²

Thorvald Stoltenberg støtter Lønning fullt ut her: ”Gjennom EØS-avtalen er vi en del av markedet, men vi er ikke med i avgjørelsesprosessen. Det kaller danskene ”den norske modell”. Og jeg føler meg ikke helt trygg på at de mener dette som en kompliment. Det er i hvert fall en problematisk modell i et demokratisk og solidaritetsmessig lys.”⁹³ Stoltenberg understreker også det helhetlige perspektivet for selvråderett og norske interesser:

Ett område hvor jeg er dypt uenig med nei-siden er når det kommer til fredsaspektet. Og det at vi ikke kan komme med våre ”gode” innlegg og ”gode” meninger hvis vi blir medlem av EU. Det er feil, for hadde vi vært medlem ville vi ha sittet i de besluttende organene. Fredsaspektet føler jeg meg helt trygg på. Men som sagt, jeg er ikke bekymret for EU. Det går sin gang. [...] Når det så gjelder innflytelse, så er det så opplagt at vi har bedre forutsetninger for å øve innflytelse og fremme egne interesser både overfor EU, men også overfor hele den internasjonale utviklingen,

⁹⁰ Sitatet er hentet fra intervjuet med Inge Lønning.

⁹¹ Sitatet er hentet fra intervjuet med Inge Lønning.

⁹² Sitatet er hentet fra intervjuet med Inge Lønning.

⁹³ Sitatet er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

ved å sitte ved bordet. For vi kan når vi sitter der, det har vi vist i en rekke andre sammenhenger i andre organisasjoner. Og Norge blir lyttet til når vi har gjort leksene våre. Vi har tradisjon for å være aktive i internasjonale organisasjoner.⁹⁴

Einar Jetne i fiskeriutvalget i *Nei til EU* er sterkt uenig i Lønning og Stoltenbergs syn på selvråderett. Han sier Norge ville tapt historiske rettigheter for fiskeri- og havbruksnæringen ved et EU-medlemskap, og at denne var trusselen mot egenforvaltning gjorde fisk til nei-sak: ”Grunnleggende for forståelsen er at EU har og hadde en felles fiskeripolitikk. Her gjaldt en for alle, alle for en. Det var ikke tale om at Norge skulle kunne innrømmes noe varig unntak.”⁹⁵ Jetne er videre spesielt opptatt av at Norge historisk sett har hatt sin fiskeripolitiske styrke i at det er nærhet mellom aktuelle ressurser og beslutningstakere. Slik tradisjonsrik nærforvaltning var i følge Jetne under sterkt press både i EØS- og EU-tilnærmingen på 1990-tallet. Han mener at en svakere lokal forankring på sikt kunne truet hele lokalsamfunn langs norskekysten. Her mener han at spesielt regjeringen spilte høyt med norske utkanters framtid. Mye av problemene tror han ligger i at den kunne argumentere med at det ikke fantes alternativer til EØS, uten at dette ble godt begrunnet. I tillegg mener han at EØS- og EU-forhandlingene avslørte sterkt sentralistiske holdninger:

Fiskeripolitikk er og var distriktspolitikk, men også mye mer: Det dreier seg om hvem som skal ha kontrollen med ressursene og derved også merverdien av disse. Ved EU-medlemskap ville eierskapet til ressursene forsvinne ut av landet. Historisk har handel med fisk vært ryggrad i norsk økonomi og framfor alt i norsk eksportnæring – fra vikingtiden av og fram til i dag. [...] Sett fra Oslo er kanskje ikke Norge en fiskerinasjon, men sett fra Bergen og fra hele kysten fra Haugesund og til Grense Jakobselv, er Norge en viktig fiskerinasjon, langt mer fiskerinasjon enn noen EU-nasjon!⁹⁶

Jetne mener at det er gjennom denne erkjennelsen at man best kan forstå nei-konsensusen og frykten for tap av suverenitet og selvråderett langs kysten gjennom fiskerispørsmålet. Han mener også at kontrollen over økonomi og handel spilte inn, og at regjeringen sviktet folket:

Prøvde regjeringen Brundtland å vinne folket for fisken? - Eller var det folket som tvang en motvillig regjering Brundtland til å beholde nasjonal forvaltning av fiskeressursene? [...] På grunn av Norges spesielle styrke på fiskerisektoren, er fiske, fiskeoppdrett, fiskeforedling og handel med fisk både i dag og historisk det økonomiske fundamentet for mange lokalsamfunn langs store deler av kysten vår, både i vest – og framfor alt i nord.⁹⁷

Inge Lønning mener at Jetnes framstilling er feilaktig, da statsministeren ga fiskeriministeren vetorett i en sak som gikk langt utover fiskeripolitiske avklaringer alene. Det Lønning derimot

⁹⁴ Sitatet er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

⁹⁵ Sitatet er hentet fra intervjuet med Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*.

⁹⁶ Sitatet er hentet fra intervjuet med Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*.

⁹⁷ Sitatet er hentet fra intervjuet med Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*.

er enig i at regjeringen trengte støtte i fiskeri-Norge: ”I tillegg [til at regjeringen ønsket et godt fiskeriresultat] regnet nok Gro det som utelukket at regjeringen ville kunne vinne folkeavstemmingen uten et anbefalt forhandlingsresultat for fiskerisektoren.”⁹⁸ Lønning peker videre på at de verneverdige nasjonale forvaltnings- og selvråderettprinsippene, som Jetne legger til grunn, hadde liten praktisk betydning på grunn av Norges EØS-tilslutning. Det han derimot mener har stor praktisk betydning, var at Norge med sitt EU-nei ble passiv mottaker av de fleste føringene fra EU, også i ulike typer fiskerispørsmål. Derfor tror han at fiskeri ville blitt mindre vektlagt, og mer nøkternt brukt i debatten i en ny EU-runde. Han utdyper dette slik: ”Spørsmålet ville ikke ha fått den samme vekt, og det hadde utløst en mer nyansert debatt, siden markedsadgangen for fiskeprodukter i dag ville ha fått større oppmerksomhet.”⁹⁹ Han poengterer imidlertid at dette er en teoretisk tilnærming og at symbolikk og følelser nok en gang *kan* gjøre fiskerispørsmålet mer sentralt enn mange antar i en eventuelt ny EU-runde.

Lønning får imidlertid faglig støtte for at suverenitetsforståelsen i fiskerispørsmålet vil gi en mer helhetlig debatt ved en ny EU-tilslutningsprosess. I NORUT-rapporten *Fremdeles ikke en fisk å gi?: Norge og ressursforvaltningen* heter det følgende om EUs nye forvaltning:

Både i Norge og EU har det skjedd endringer i innholdet i og utøvelse av fiskeripolitikken det siste tiåret. Hva mer er, mens man i 1994 diskuterte forholdet mellom Norge og EU nærmest som om resten av verden ikke skulle eksistere, er dette i dag ikke mulig. Den kanskje viktigste endringen det siste tiåret er at både Norge og EU har påtatt seg forpliktelser gjennom internasjonale avtaler som bare var på tegnebrettet i 1994.¹⁰⁰

På tross av at Thorvald Stoltenberg er enig i at EU stadig utvikler seg, forstår han samtidig at suverenitets- og selvråderettsspørsmål ble en nei-sak i forrige EU-debatt. I likhet med Inge Lønning mener han likevel at fiskerispørsmålet må forstås bredere i suverenitetssammenheng:

Jeg mener at det er nettopp forståelsen av suverenitetsspørsmålet og suverenitetshigen i EU-saken som skaper problemer i debatten. Det er nemlig problemet. Det er jo ikke bare Norge som ikke vil gi fra seg suverenitet. For det høres jo ut som om Norge skal gi fra seg suverenitet alene noen ganger. [...] Og så viser det seg jo at de som går mest inn for overnasjonalitet, de blir jo ikke noe forandret de heller. Ta finnene. Finland er de som har gått lengst, sammen med Irland. Men verken landene eller folket har blitt noe forskjellig på grunn av det.¹⁰¹

Stoltenberg sier videre at distriktsperspektivet og lokal forankring, altså suverenitetsforståelse i en heimstadsforankring, gjerne blir underkommunisert. Han bruker et eksempel fra 1972:

⁹⁸ Sitatet er hentet fra intervjuet med Inge Lønning.

⁹⁹ Hentet fra intervjuet med Inge Lønning.

¹⁰⁰ Christensen, Per og Hoel, Alf Håkon: *Fremdeles ikke en fisk å gi?: Norge og ressursforvaltningen*, Tromsø 2005. S. 6

¹⁰¹ Sitatet er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

I 1972 dro jeg til noen industribyer som hadde stemt nei. Det var interessant. For jeg lurte på hvorfor så mange hadde stemt nei der. Mange svarte: "Jeg stemte nei av hensynet til stedet jeg kommer fra." Det er en ganske fin egenskap. For det er virkelig solidaritet i praksis, det. Det viser røtter og tilhørighet i praksis. Og jeg tror det er bra det, jeg er stolt over at det er slik i Norge.¹⁰²

Anne Enger mener imidlertid at det var en svak fiskeriløsning i EU-avtalen som gjorde at folk stemte nei i 1994, og utdyper; "Den framforhandlede avtalen som var grunnlaget for spørsmål om norsk medlemskap i EU var slett ikke god. Hele forvaltningsregimet og norsk råderett sto på spill. Om dette var tatt med inn i EØS, ville motstanden mot EØS også blitt sterkere."¹⁰³ Enger er ellers opptatt av at den historiske forklaringen av fiskerispørsmålets viktighet i forrige EU-debatt må ses i sammenheng med at kystbefolkningen både gjennom skrevne og uskrevne regler har sterke tradisjoner for medbestemmelse. Dette mener hun samtidig forklarer den sterke EU-skepsisen i deler av Norge hvor fiskerinæringen er viktig. I motsetning til Lønning og Stoltenberg mener hun at EU også i dag truer norske selvforvaltningstradisjoner, samt at dette forklarer fortsatt sterk EU-skepsis i distriktene: "Hvorfor de fortsatt er skeptiske? Det handler om råderett over naturressursene og forvaltningsregime. [...] For meg var det tre hovedargumenter [for å si nei]: folkestyre, miljø og internasjonal solidaritet. Det gir også mening for fiskerisektoren."¹⁰⁴

Fiskeriminister Helga Pedersen er enig i at frykten for tap av historiske rettigheter og kontroll bidro til å gjøre fiskerispørsmålet til en viktig sak i forrige EU-debatt. Hun sier videre at vi i Norge skal være stolte av selvforvaltningsprinsipper og lokal kontroll med ressursene. Samtidig poengterer hun, som Thorvald Stoltenberg, at fiskerispørsmålet må ses i en større helhet og at Norge er avhengig av internasjonalt samarbeid i for eksempel overfiskesaker. Hun sier at dagens fiskeridebatt, med sine svært forskjellige aktører, gjenspeiler denne helheten: "Blant de som i dag engasjerer seg, finner man alt fra miljøvernorganisasjoner og dyrevernorganisasjoner til politikere og investorer. For meg sier dette noe om at fiskeripolitikk har videre perspektiver enn det man tradisjonelt har tenkt seg."¹⁰⁵

Arne Hjeltnes er enig i at situasjonen i dag og i forrige EU-debatt vanskelig kan sammenlignes. Han mener likevel at EU har langt å gå når det gjelder felles fiskeripolitikk og forvaltning: "Toll, minstepris og för-kvoter i ulike former har avløyst kvarandre. Det har vore kronglete og dyrt for norsk laksenæring."¹⁰⁶ Selv om han mener at EU driver svak forvaltning,

¹⁰² Sitatet er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

¹⁰³ Sitatet er hentet fra intervjuet med Anne Enger.

¹⁰⁴ Sitatet er hentet fra intervjuet med Anne Enger.

¹⁰⁵ Sitatet er hentet fra intervjuet med Helga Pedersen.

¹⁰⁶ Sitatet er hentet fra intervjuet med Arne Hjeltnes.

tror han den historiske forklaringen på fiskerispørsmålets viktighet i forrige EU-debatt først og fremst ligger i at folk i distriktene vegret seg for å miste forvaltningskontroll. Han mener dette ble viktig fordi distriktene har bygd opp næringen over tid, med god økonomisk avkastning og et rent image: ”Norsk fisk er heilt avhengig av sitt reine image. I Hong Kong kostar laksefilet fire gonger så mykje som i Noreg og ti gonger så mykje som lokal fisk. Det er posisjoneringa ”from the cold clear waters of Norway” som gjer at me kan ha denne unike posisjonen.”¹⁰⁷

Også Ola H. Grytten mener at regjeringen tok for lett på historiske tradisjoner med norsk egenforvaltning av både fisk og andre naturressurser. Han mener likevel at dette hensynet må veies mot andre aspekter: ”Tilgangen på foredlede fiskevarer vs. å gi fra seg fiskeressurser og kontrollen med dem, er fremdeles det store dilemmaet i forholdet mellom fisk og EU/EØS.”¹⁰⁸ Grytten mener videre at distrikts-Norges frykt for å miste kontroll, også har å gjøre med EUs vinglete kurs. Han hevder blant annet at EU stadig kjører gjennom ”latterlige anti-dumpingregler, som er ren proteksjonisme.”¹⁰⁹ Grytten understreker samtidig at Norge allerede er sterkt bundet til EU, gjennom EØS-avtalen og den omfattende handel.¹¹⁰

Oppsummering

Den historiske forklaringen i dette kapitlet viser at fiskerisektoren i Norge vært innkorporert i det norske samfunnslivet så lenge det har bodd folk i landet. Fra de tidligste tider på Møre-kysten til det nye havrettsregimet fra 1970-tallet, har riktignok fiskerinæringens funksjon endret seg fra å være husholdningsorientert til å bli økonomi- og handelsbasert.

Både i lærebøker og annen litteratur legges det vekt på at fiskerinæringens stilling i Norge har bidratt til å gjøre folk ekstra opptatt av dette spørsmålet. Sett gjennom en historisk gjennomgang, eksempler fra forrige EU-debatt og intervjuobjektene vurderinger har jeg i min oppgave kommet fram til at dette ga seg utslag i to måter å se fiskerispørsmålet historisk.

Den første måten knytter seg til at fiskerispørsmålet ble viktig på grunn av at det både som næringsgrunnlag og næringsvei representerte ideologisknasjonale sider for nordmenn. Sett på denne måten representerte fiskerispørsmålet altså noe typisk norsk som man både på ja- og nei-siden var skeptiske til å miste kontrollen med. At også ja-siden var opptatt av dette aspektet finner man ved å se på at ulike representanter for denne, i dette kapitlet representert ved *NHO*, ønsket å forsikre folket om at EU-avtalen sikret videre lokal og nasjonal kontroll.

¹⁰⁷ Sitatet er hentet fra intervjuet med Arne Hjeltne.

¹⁰⁸ Sitatet er hentet fra intervjuet med Ola H. Grytten.

¹⁰⁹ Sitatet er hentet fra intervjuet med Ola H. Grytten.

¹¹⁰ Hentet fra intervjuet med Ola H. Grytten.

Den andre måten dreier om at fiskerispørsmålet i historisk sammenheng ble knyttet sammen med velstadsutvikling og suverenitet for en relativt ung og relativt liten stat. Her var argumentasjonen at fiskeri- og havressursene måtte sikres videre norsk kontroll på bakgrunn av at Norge hadde sterke tradisjoner for egenforvaltning, lokalforvaltning og suverenitet i eget område. Det som skilte seg ut med å se fiskerispørsmålet på denne måten, var at dette ble en klar nei-sak. Ulike intervjuobjekter på, som Inge Lønning og Thorvald Stoltenberg, er imidlertid opptatt av at også ja-siden var opptatt av dette, men i et mer helhetlig perspektiv. Uenigheten mellom ja- og nei-siden i forrige EU-debatt gikk videre ut på hva det egentlig var å bryte tradisjoner, noe som gjenspeiler seg i de ulike synene hos mine intervjuobjekter. Her er det også interessant at fiskeriekspertene jeg har intervjuet, mener at mange av uenighetene bunnet mer i EUs svake tradisjoner for fellesløsninger og forvaltning, enn om kontrolltap.

Det både politikerne og ekspertene imidlertid er enige om, er at man ved en eventuelt ny EU-runde sannsynligvis vil få en mer nyansert og helhetlig avveiiingsdebatt når historisk argumentasjon blir brukt. Samtidig er spesielt de intervjuede ja-representantene i min oppgave opptatt av at EU forandrer seg. I en eller annen form vil uansett historiske aspekter ved fiskerispørsmålet kunne bli trukket fram også i en ny EU-runde. Fordi Norge alltid har vært en fiskeristat, som redegjort for i dette kapitlet.

Kapittel 3. En økonomisk forklaring: Fisk som en del av nasjonalskatten

Innledning

I tillegg til det fiskerispørsmålet har representert historisk sett, både som næringsgrunnlag og næringsvei, har grunntanken om at de norske naturressursene er en del av næringsgrunnlaget stått sterkt i Norge. Selv i dagens moderne samfunn, hvor tertiærnæringene blir viktigere og hvor både sentraliserings- og globaliseringsprosesser gjør utkantdistrikter i flere land sårbare, står denne tanken fortsatt sterkt. Naturressursene inkluderer i første rekke fossekraft, olje- og gassutvinning, skog- og tømmerindustri og fiske- og fangstindustrien. I boka *Makt og motmakt på kysten* skriver samfunnsforsker Ragnar Nilsen om norske naturressursideer:

Denne vedvarende betydninga av høsting av de rike norske naturressursene bryter med rådende oppfatninger og mønster i økonomisk utvikling. Land på vårt utviklingsnivå forutsettes å ha avansert og konkurransedyktig ferdigvareproduksjon som sitt økonomiske fundament. I tillegg har den rådende oppfatninga av økonomisk utvikling vært at slik eksportretta produksjonsaktivitet fordrer store bedrifter som fortrinnsvis er lokalisert til større industriområder eller sentra – altså såkalte økonomiske kjerneområder i det enkelte land. Hos oss har den kraftkrevende industrien fremdeles i stor grad et tradisjonelt lokaliseringmønster – dvs. at smelteverkene for det meste er å finne som enkeltbedrifter i nærheten av kraftkildene rundt om i distriktene. [...] Endelig er den raskest voksende eksportnæringa på 1990-tallet – fiske, fiskeoppdrett og fiskeindustri – i særlig grad å finne spredt fordelt langs den lange norskekysten.¹¹¹

Det er på denne bakgrunnen at fiskeriressursene har blitt ansett som spesielt verneverdige, på lik linje med både andre naturressurser og kulturminner. Dette synet har bidratt til sterk statlig forvaltning og direkte statlig økonomisk engasjement i norsk naturressurssektor. I første rekke har denne forvaltningen og engasjementet omfattet støtteordninger til primærnæringene og distriktsbefolkningen, investeringer i industri og arbeidsplasser og engasjement i olje- og energisektoren. I sistnevnte kategori er Stortingets enstemmige opprettelse av *Den norske stats oljeselskap AS Statoil* i 1972 et godt eksempel, da målet med dette var å sikre statlig innsyn, medbestemmelse og samfunnsøkonomisk gevinst i et potensielt oljeeventyr. Også i fiskerisektoren har det vært en tilsvarende statlig økonomisk holdning. Som naturressurs er fisk en del av nasjonalskatten. Dette kommer også til uttrykk i regjeringens presentasjon av fiskerinæringens betydning i Norge, på *Fiskeri- og kystdepartementets* egne hjemmesider:

Nordmenn har til alle tider vendt ansiktet mot havet, og mot havets ressurser. Havet har vært en arena for levebrød og utfoldelse, og et bindeledd til verden utenfor, til markeder og andre kulturer. Fiskeriene er en sentral del av kystmiljøet og det maritime miljø og er kystens viktigste

¹¹¹ Nilsen, Ragnar: *Makt og motmakt på kysten*, Oslo 2002. S. 7

kulturprodusent og kulturbærer. Historisk har næringen skapt verdifulle kulturmiljøer og kulturminner som det er viktig å opprettholde og bevare¹¹²

At små nasjoner verner om sine ressurser er verken spesielt nytt eller oppsiktsvekkende. Knapphet på ressurser betyr også kamp om ressurser. Da er det naturlig at Norge tradisjonelt sett har søkt å få sterk kontroll over dem. Da blir imidlertid spørsmålet: Representerer det en trussel dersom Norge ”taper” ressurskampen, blant annet innenfor fiskerisektoren? På en måte er det vanskelig å begrunne en slik trussel politisk. For hvis det er en trussel mot Norge at stadig flere av våre naturressurser havner på utenlandske hender, må det bety at det er en tilsvarende trussel for andre land at norske finansfolk eller *Statens Pensjonsfond Utland (Oljefondet)* investerer i naturressurser i utlandet. I en relativt åpen og liberalisert verden, hvor handelsbarrierer brytes ned og hvor kontakten over grensene blir større, er det altså vanskelig å få øye på farer ved å miste en viss ressurskontroll. Også fordi Norge økonomisk sett har gode markedstilganger gjennom EØS- og WTO-systemet, samt militær beskyttelse i freds- og sikkerhetsallianser. På den annen side kan man gjennom statlig naturressurskontroll oppnå sterkere styring over handel, økonomi og sysselsetting. Ved utenlandsk kontroll er det med andre ord færre statlige virkemidler å ta i bruk den dagen eierne gjør andre valg enn det som anses som samfunnsmessig riktig. Når det gjelder den norske fiskerinæringen, er det særlig en hendelse som står sentralt i nyere tid, nemlig at *Norsk Hydro* solgte alle 128 oppdrettsanlegg i *Hydro Seafoods* til nederlandske aktører i 2000. Selv om det var debatt knyttet til dette salget, kom regjeringen *Bondevik 1* (1997-2000) fram til at det ikke var grunn til å gripe inn.¹¹³

Tallenes tale, den økonomiske situasjonen for fiskerinæringen på 1990-tallet

For å få en oversikt fiskerinæringens økonomiske stilling i det norske samfunnet, er det nyttig å trekke fram noen nøkkeltall fra første del av 1990-tallet, altså perioden hvor forrige EU-debatt var sterkest. I 1990 var den samlede registrerte fangstmengden av de viktigste fiskeslagene i Norge 1.591.577 tonn. Fisken hadde en samlet verdi på 4.976.511.000 kroner, altså like i underkant av 5 milliarder kroner.¹¹⁴ Dette tilsvarte i 1990 en andel på 0,75 % av et samlet *bruttonasjonalprodukt (BNP)*, som var på 660,55 milliarder kroner det året.¹¹⁵ Primærnæringene Fiskeri, jordbruk og skogbruk til sammen utgjorde for øvrig 3,1 % av *BNP* i 1990, mot 9 % i 1960 og 16,7 % i 1930.¹¹⁶ Også antall årsverk i fiskerinæringen har hatt sterk

¹¹² Fiskeri- og kystdepartementets hjemmesider, om fiskeris betydning: www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/rapporter_planer/Rapporter/2000/Norsk-fiskerinaring-og-millennium-runden-i-WTO/2.html?id=277196

¹¹³ *Dagens Næringsliv* 11. april 2000

¹¹⁴ Både tall for fangstmengde og fangstverdi er fra *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 350

¹¹⁵ Tallet for samlet BNP i 1990 er hentet fra *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 532

¹¹⁶ Dette er framstilt både gjennom figurer og tekst i *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 530

nedgang, noe som også dreier seg om en moderniseringsprosess. Den sterkeste endringen kom etter 1981, året da *Fiskeridepartementet* satte strengere krav til minimumsinntekt til fiskerne. Samtidig var det også en sterk nedgang i sysselsatte også før 1981. I perioden 1938-1981 gikk antall fiskere ned med 89.000, noe som i følge *Historisk statistikk* tilsvarer en reduksjon på vel 70 %.¹¹⁷ Fra 1981 fram til 1990 var det en nedgang fra henholdsvis 25.000 til 17.400 registrerte fiskefarkoster.¹¹⁸ Sjekker man dette opp mot tallene for sysselsatte i fiske og fangst, finner man imidlertid at bare 13.960 personer var registrert som yrkesaktive i næringen i det sistnevnte året. Det tilsvarte i 0,4 % av registrerte yrkesaktive folk i 1990.¹¹⁹ Alt i alt ga fisk gode inntekter, men næringen var relativt sett liten.

Også *Nasjonalregnskapet* for 1998 er interessant når vi skal se på norsk fiskerinæring på 1990-tallet. Regnskapet tar for seg perioden 1990-1998, noe som betyr at man kan trekke generelle 1990-tallstendenser ut av det. For å starte med *Nasjonalregnskapets* tall for produksjonsverdi, viste det følgende utvikling for jordbruk og fiske/fangst/oppdrett fra 1990-1998:¹²⁰ I jordbruket ble produksjonsverdien redusert fra 28 milliarder kroner i 1990 til 25,9 milliarder i 1998. Utviklingen for fiske og oppdrett viste derimot en økning fra 11,5 milliarder kroner til 20,2 milliarder kroner i samme periode. For øvrig utgjorde fiskerinæringens andel av bruttoproduktet om lag 30 % av norsk næringsmiddelindustri i 1998. Dette er en økning fra 1993, da tilsvarende andel lå på om lag 20 %. På regionalt nivå hadde fiskerinæringen størst betydning for bruttoproduktet i fylkene Finnmark og Møre og Romsdal. I Finnmark, Møre og Romsdal, Nordland og Troms var for øvrig bruttoproduktet fra fiske og oppdrett større enn summen av verdiskapningen innenfor jordbruk og annen nærings- og nytelsesmiddelindustri.

De gjennomgåtte nøkkeltallene sier imidlertid ikke alt om forholdene i fiskerinæringen på starten av 1990-tallet. Derfor må også lønnsomheten i ulike ledd av verdikjeden trekkes fram. 1990 var preget av mange konkurser og tilnærmet krisetilstand i den norske fiskerinæringen. I 1990 var det uttatte torskekvantumet det laveste noen gang etter 1945, og førstehåndsverdien var enda lavere enn kriseåret 1989.¹²¹ Dette bidro blant annet til Norges første generalstreik i fiskerinæringen siden 1936.¹²² Oppdrettsnæringen hadde på sin side en formidabel vekst i 1990. Dette skyldtes i stor grad en ny, mer effektiv og - skulle det vise seg - hasardiøs innfrysingsordning som ble tatt i bruk første gang dette året. Ordningen gikk ut på

¹¹⁷ Fiskeridepartementets lovendring og tallene her er i *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 344

¹¹⁸ Dette er framstilt både gjennom figurer og tekst i *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 344

¹¹⁹ Antall sysselsatte i fiske og samlet fangst er i *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 236

¹²⁰ Tallene fra *Nasjonalregnskapet* er hentet fra fiskeri- og kystdepartementets nettsider, konkret på denne siden: www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/rapporter_planer/Rapporter/2000/Norsk-fiskerinaring-og-millennium-runden-i-WTO/2.html?id=277196

¹²¹ Tande jr., Thorvald (red.): *"Norsk fiskerinæring": en årskavalkade 1961-2001*, Oslo 2001. S. 209

¹²² Tande jr., Thorvald (red.): *"Norsk fiskerinæring": en årskavalkade 1961-2001*, Oslo 2001. S. 209

å fryse inn 40.500 tonn oppdrettslaks i første halvår av 1990, for slik å lette presset i markedet for fersk fisk. Frossenlaksen skulle deretter selges i løpet av andre halvår, når tilgang på ferskfisk var betydelig mindre og markedet trengte mer fisk.¹²³ Tanken var muligens brolagt med de beste intensjoner, men konsekvensen var katastrofal: Frossenlaksen fungerte som en innfrysing av fiskerimarkedet. Fiskeimportørene visste at frossenlakslagrene før eller siden måtte tømmes, og holdt derfor igjen andre innkjøp. Alt i alt førte ordningen til et marked i ubalanse og spesielt ille for de som var forpliktet på ordningen. Imidlertid ble det tatt opp 45 % mer laks i 1990 enn i 1989, og nesten dobbelt så mye som i 1988.¹²⁴ Også loddefisket økte.

Rent handelsmessig skjedde det en positiv utvikling ved at prisene steg på de viktigste norske fiskerieksporproduktene. I 1992 økte for eksempel førstehåndsverdien av fisk med 3,5 %, mens oppdretterne fikk over 900 millioner kroner mer enn året før. Eksportverdien økte fra 14,9 millioner kroner i 1991 til 15,4 milliarder kroner i 1992. Videre økte fangstverdi og eksportverdi i perioden 1993-1994. Selv om samlet fangst, spesielt torskeuttaket, gikk ned.¹²⁵ Samtidig styrket Norge sin markedsposisjon i både EU og Japan når det gjaldt reker og torsk. Når det gjaldt nettopp eksport styrket norske myndigheter satsingen på fiskerimarkedsføring på 1990-tallet. Gjennom opprettelsen av *Eksportutvalget for fisk (EFF)* i 1991 begynte de nemlig å sende utsendinger til eksportmarkeder over hele verden samtidig som de startet store markedsføringskampanjer for norsk fisk i Norge og i utlandet. *EFF* er så integrert i statens fiskeripolitiske satsing at driften finansieres av en prosentvis avgift for fiskerieksporørene, fastsatt av Stortinget. *EFFs* ledelse styres av representanter fra *Fiskeri- og kystdepartementet*, sammen med representanter for næringen. Regjeringen bidrar også med direktefinansiering.¹²⁶

Det som imidlertid truet norsk fiskerinæring på 1990-tallet, var dumpingregler.¹²⁷ Både USA og EU la dumpingtoll på norske varer. Da den amerikanske tollpolitikken skulle beskrives i et historisk lys av *Norsk Fiskerinæring* i et jubileumsnummer 2001, ble det formulert slik: "Dumpingtollen i USA lå som en klam hånd over oppdrettsnæringen, og i 1992 ble det bygget færre fiskebåter enn kanskje noen gang i historien."¹²⁸ Likevel var tollkampen mellom Norge og EU mer dramatisk, ettersom EU representerte et viktigere norsk marked enn USA. Her var EØS- avtalens ikrafttreden 1. januar 1994 et tidsskille. Den ga mer avklarte regler for aktørene både i fiskeriene, foredlingsnæringen og omsetningsvirksomheten.

¹²³ Tande jr., Thorvald (red.): "Norsk fiskerinæring": en årskavalkade 1961-2001, Oslo 2001. S. 210

¹²⁴ Oversikt over lakseuttaket i disse årene er i *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 350-351

¹²⁵ Tande jr., Thorvald (red.): "Norsk fiskerinæring": en årskavalkade 1961-2001, Oslo 2001. S. 225

¹²⁶ *Fiskeri- og kystdepartementets* presentasjon av *Eksportutvalget for fisk (EFF)* på sine nettsider: www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dep/Tilknyttede-virksomheter/Eksportutvalget-for-fisk.html?id=164273

¹²⁷ I følge fiskeribladet *Fiskaren* kan en dumpinganklage reises dersom en produsent selger fisk billigere på utenlandske markeder enn den prisen som tas på hjemmemarkedet. *Fiskaren* 24. september 2003

¹²⁸ Tande jr., Thorvald (red.): "Norsk fiskerinæring": en årskavalkade 1961-2001, Oslo 2001. S. 225

EØS-avtalen sikret også lavere toll. På den annen side fryktet salgslagene for sine posisjoner, noe som førte til investeringsvegring. I Nord-Norge fryktet også mange at EØS-avtalen la til grunn et fiskekonsum som var større enn det en bærekraftig bestand tålte. Totalkvoten for norsk arktisk torsk økte til 700.000 tonn i 1994, dette var 200.000 tonn mer enn 1993-nivå.¹²⁹

Også omstillingsprosessene i fiskerinæringen var utfordrende på 1990-tallet. Det ble blant annet satset sterkere på biprodukter som tran og matolje. Dette ga fiskerinæringen en stor samlet verdiøkning, samtidig som det både i investeringer og tapte arbeidsplasser kostet. På den ene siden bidro omstillingen, sammen med mer ordende forhold grunnet EØS-avtalen, til å tydeliggjøre de reelle verdiene i fiskerinæringen. Tidligere aksjer i små fiskeriselskaper var i svært mange tilfeller lite likvide, spesielt minoritetsposter. Med en omstillingsprosess som førte mer kapital og effektivisering inn i bildet, ble det enklere å realisere slike verdier. Omstillingen var også viktig i forhold til de kreftene som truet næringen utenfra. Her kan sildeavtalen mellom Island, Russland og EU av 1996 trekkes fram, da den reduserte Norges rettigheter på vårgytende sild. Det islandske fisket i *Smutthullet*, betegnelsen på et 67.100 km² havområde i Barentshavet, ga nemlig en tøff rettighetskamp og truet slik sett potensielle norske inntekter. Island trakk seg ut av smutthullet i 1999, selv om myndighetene på Island fortsatt sto fast på at *Smutthullet* var internasjonalt farvann. Mot dette fikk islendingene økte kvoter i norske soner på norsk-arktisk torsk. Videre ble fiskerinæringen på 1990-tallet utsatt for miljøpress fra en rekke havforskere som mente at torskekvoteene burde kuttes kraftig ned. Mot slutten av 1990-tallet ble det også påvist sykdommen *Infeksiøs lakseanemi (ILA)* i oppdrettsmerder fra Vestlandet og oppover langs hele kysten.¹³⁰ Fiskeri og maritim sektor er altså til sjuende og sist helt prisgitt de biologiske ressursene næringen beskatter og forvalter.

Fiskeriøkonomien som argumentasjon i EU-debatten

Det var i første rekke fiskeriorganisasjonene og *NHO* som brukte økonomiske muligheter og utfordringer som et direkte argument for eller mot medlemskap i EU-debatten. I de største fiskeriorganisasjonene, som *Norges Fiskarlag*, vektla man i den forbindelse at EU-tilslutning kunne gi større kvoter til utenlandske fiskere. Dette betydde underforstått mindre kvoter og mindre potensielle inntekter til norske fiskere. På ja-siden, og i første rekke i *NHO*, var man opptatt av å se fiskeriøkonomien i et helhetlig bilde. Konkret mente *NHO* at det å stå utenfor EU ville ramme hele næringslivet generelt, noe som ville ramme fiskeriøkonomien både direkte og indirekte. I denne sammenhengen gikk viseadministrerende direktør i *NHO*, Gro

¹²⁹ Tande jr., Thorvald (red.): *"Norsk fiskerinæring": en årskavalkade 1961-2001*, Oslo 2001. S. 241

¹³⁰ I saken "ILA på villaks" i *Nordlys* 27.10.1999 blir ILAs historie og utbredelse på 1990-tallet gjennomgått.

Brækken, ut i *Aftenposten* 17. november 1994 og sa at et EU-nei ville holde Norge utenfor EUs fire friheter¹³¹ og ”gi stagnasjon og hindre utvikling av nye næringer”¹³². I samme sak gikk imidlertid Tove Strand i *Sosialdemokrater mot EU (SME)*¹³³ ut og sa at ”industrien og privat tjenesteyting får samme markedsadgang og konkurransevilkår som i dag”¹³⁴ ved et EU-nei. Også SV brukte økonomisk argumentasjon på generelt plan i EU-debatten. SVs stortingsrepresentant Kristin Halvorsen gikk ut i *VG* 15. november 1994 og sa at det norske systemet med velferd til alle og støtteordninger til distriktene, sto i fare hvis Norge ble EU-medlem; ”Jeg tror at hele den grunnleggende tankegangen som preger EU-systemet, på sikt vil dra Norge og våre velferdsordninger i gal retning.”¹³⁵ I samme sak sa barne- og familieminister Grete Berget (Ap, 1991-1996) at det ikke fantes noe i EUs regelverk ”som hindrer oss i å fordele”.¹³⁶ Ola H. Grytten tror frykten spesielt nei-folket likevel hadde for inntektstap, må forstås i lys av at små nasjoner alltid underlegges storaktørers føringer.¹³⁷

Einar Jetne mener at nei-siden overbeviste folket om, og dokumenterte godt, at denne trusselen mot kontroll og utbytte av økonomi på eget område var reell. Han mener videre at Norge allerede gjennom EØS-avtalen ble pålagt føringer og prinsipper som truet, og fortsatt truer, økonomisk kontroll i fiskeri- og eksportsektoren; ”Alle sider ved norsk fiskeripolitikk er berørt av de fire friheter, med unntak av norske reguleringer av fangsleddet.”¹³⁸

Helga Pedersen er enig med Einar Jetne i at frykten for tap av kontroll og inntekter i en vekstnæring betydde mye i for fiskerispørsmålets stilling i EU-debatten på 1990-tallet. Hun understreker likevel at det var ulike holdninger innad i fiskerisektoren og at også fiskerne klarte å se helhetlig på saken og at EU har blitt mer lydhøre for det norske selvråderettssynet; ”Overført til i dag ville du garantert sett de samme skillelinjene mellom fiskeindustrien og fangstsektoren. Likevel har mye også forandret seg. Blant annet har selvråderett og spørsmål knyttet til EUs felles fiskeripolitikk kommet enda høyere på dagsorden.”¹³⁹

Ola H. Grytten mener at dette helhetsperspektivet må med, samtidig som han legger vekt på at EUs proteksjonisme kan true det norske inntektsgrunnlaget. Han er uansett mest opptatt av at alle EU- og fiskerispørsmål må veies i forhold til gevinster og tap.¹⁴⁰

¹³¹ De fire friheter er fri bevegelse av varer, tjenester, personer og kapital. De ble nevnt allerede i *Roma-traktaten* fra 1957, men trådte ikke i kraft før i 1993 med *Maastrichtavtalen*. Lie, Rangar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 86

¹³² *Aftenposten* 17. november 1994

¹³³ *Sosialdemokrater mot EU (SME)* dannes høsten 1993. Bjartnes og Skartveit: *Brussel tur-retur*, 1995. S.169

¹³⁴ *Aftenposten* 17. november 1994

¹³⁵ *VG* 15. november 1994

¹³⁶ *VG* 15. november 1994

¹³⁷ Hentet fra intervjuet med Ola H. Grytten.

¹³⁸ Sitatet er hentet fra intervjuet med Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*.

¹³⁹ Sitatet er hentet fra intervjuet med Helga Pedersen.

¹⁴⁰ Hentet fra intervjuet med Ola H. Grytten.

Også når det gjaldt regjeringens arbeid med å sikre mest mulig økonomisk vinning av en voksende fiskerinæring i et EU-samarbeid, var dilemmaet mellom selvråderett og adgang til markedene viktige stikkord. I den forbindelse syntes selvråderetten å være viktigst utad. På grunn av at statsminister Gro Harlem Brundtland sa Norges EU-avtale ikke ville bli signert uten at fiskeriminister Jan Henry T. Olsen kunne stå inne for den.¹⁴¹ Brundtland skriver dette om sikringen av nærings- og fiskerikontroll i EU-prosessen i sin biografi *Dramatiske år*:

Jeg trodde rett og slett ikke vi kunne greie å få et ja i en folkeavstemming hvis resultatet ikke var så godt at en mann med Jan Henrys holdninger og bakgrunn kunne gå god for dem. For Jan Henry var det ressursene og fiskeriene som var det avgjørende argumentet mot medlemskap. Jeg hadde tro på at vi kunne få til en fiskeriløsning som ville gi fullgode svar på det spørsmålet. Jeg var også overbevist om at greide vi det ikke, så ville vi heller ikke kunne anbefale forhandlingsresultatet for det norske folk.¹⁴²

Selv om regjeringen frontet fiskerikontroll høyt utad, maktet de ikke å få til en EU-avtale som ikke åpnet opp for utenlandsk EU-fiske. Her mener Thorvald Stoltenberg at kravene i første rekke var satt fram for å komme lengst mulig i forhandlingene, og at man der alltid må gi og ta. Han kommer her med oppsiktsvekkende betraktninger om hvordan han så på mulighetene for å oppnå både kravet om null fisk for utenlandske EF-fiskere og full tollfri markedsadgang:

Det er lett å svare på. For det trodde jeg var umulig. Min overbevisning var så sterk at da vi på et tidspunkt fikk en oppsummering som ga inntrykk av at vi hadde fått gjennom alle krav, så tok jeg i et intervju på fjernsynet forebehold. Rett og slett fordi dette trodde jeg ikke på før vi hadde noen endelige resultater. Og det var heller ikke slik det ble.¹⁴³

Einar Jetne er imidlertid ikke imponert over regjeringens håndtering av EU-forhandlingene, og mener at kravene var retorisk betinget. Han utdyper dette slik: ”Tanken var vel at folk husket Hoems avgang og så på Olsen som en like god garantist for kystfolket. Når han sa ja, ville de følge Olsen inn i EU på samme måte som de fulgte Hoem ut av EF i 1972.”¹⁴⁴ Forstått på denne måten må vetoretten i EU-spørsmålet til Olsen ses i sammenheng med det som skjedde i 1972, da fiskeriminister Hoem gikk av. Erkjennelsen var at EF-saken ikke kunne vinnes uten distriktspolitisk EF-begeistring hvor fiskeriministeren sto som garantist for fortsatt økonomisk vekst og optimisme i fiskerinæringen. Samtidig ble garantien problematisk etter at torsk og makrell ble ofret i Brussel på EU-forhandlingenes siste dag. Etter dette var det knapt EU-tilhengere igjen i fiskerinæringen. Selv ringnotflåten på Vestlandet, som vektla handels- og eksportmulighetene i EU-saken, fikk stadig flere nei-folk etter EU-avtalen.

¹⁴¹ VG 5. april 1993

¹⁴² Brundtland, Gro Harlem: *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 284

¹⁴³ Sitatet er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

¹⁴⁴ Hentet fra intervjuet med Einar Jetne på vegne av fiskeriuvalget i *Nei til EU*.

Kravet om null fisk til utenlandske EU-fiskere ble altså kompromisset bort i Brussel. Det ga nei-siden muligheten til å bruke EU-avtalen som argumentasjon for at Norge på sikt kunne tape penger, og ikke minst arbeidsplasser, i fiskeri-Norge. På den andre siden holdt ja-siden på argumentet om at dette eventuelle økonomiske tapet måtte veies opp mot gunstigere betingelser gjennom EU-avtalen for norsk handel og eksport. Det argumentet ble styrket av at EØS-avtalen satte større begrensninger enn EU-avtalen på tollnivå og eksportmuligheter i EU.

Samtidig fungerte ja-sidens overordnede økonomiske argumentasjonen til at den ble sterkere forbundet med rådende kapitalkrefter i Europa. Spesielt venstresiden og nei-folk i Nord-Norge fryktet her at det økonomiske fiskeutbyttet sto i fare dersom kun markedskrefter, på tross av gode handels- og eksportvilkår, skulle få styre. Datidens leder i *Troms SV*, Oddmund Enoksen, var blant de som pekte på dette i forrige EU-debatt. Han uttalte følgende i april 1993: ”-Arbeiderpartiet og regjeringen fører en politikk som folk i Nord-Norge ikke støtter. Både når det gjelder fiskeri og landbruk fører regjeringen en ren Høyre-politikk. Den såkalte Jan Henry-effekten er forsvunnet fullstendig - folk har gjennomskuet den.”¹⁴⁵

Inge Lønning tror at nettopp denne høyre- mot venstretenkningen ble problematisk for regjeringen. Ettersom den på den ene siden ville bygge ned toll- og handelsbarrierer, samtidig som de ville markere avstand til ja-kreftene i det næringsorienterte *NHO* på den andre. Han mener at en bedre samordning av ja-kreftene kunne gjort fiskeriøkonomi til en viktigere brikke i ja-argumentasjonen enn hva som ble tilfelle. Han presiserer likevel at han for sin egen del fortsatt mener det overordnede økonomiske argumentet med bedre vilkår for handel, er svært godt.¹⁴⁶ På tross av at Lønning her understreker et viktig ja-poeng i debatten, ble fiskeriøkonomi aldri en god ja-sak reelt sett. Regjeringens tøffe forhandlingskrav, etterfulgt av den svake kommuniseringen av utfordringer og muligheter, og til slutt kompromissnederlag, gjorde fiskeøkonomi til nei-sak.

Et distriktsperspektiv på fiskeriressursene - Regioner som ressurser på 1990-tallet

Det er i utkantregionene at fiskerinæringen har størst betydning for økonomi og hverdagsliv i Norge, noe det historiske kapittel 2 understreket. Derfor vil vi nå se nærmere på regionenes situasjon og hvorfor det er viktig med en stabil naturressursnæring av den typen fiskeri representerer. For å se på 1990-tallet er det hensiktsmessig å starte med å se på en kommune- og fylkesinndelingsrapport. Rapporten er en del av *Norges offentlige utredninger (NOU)* i

¹⁴⁵ NTB-notis 29. april 1993

¹⁴⁶ Hentet fra intervjuet med Inge Lønning.

1992 og heter *Kommune og fylkesinndelingen i et Norge i forandring*.¹⁴⁷ Rapporten la grunnlaget for *Stortingsmelding nr. 32 (1994-1995)*¹⁴⁸, noe som betyr at den gir innsikt i hva som var offisielt norsk myndighetssyn på regionalisering på 1990-tallet. Et hovedpoeng i rapporten er at naturressursforvaltningen i Norge i størst mulig grad bør foregå på kommune- og fylkesplan, altså nær ressursene. Videre er ressurser og omstilling nøkkelbegreper i rapporten, og disse begrepene står i sammenheng med hverandre. For å utdype dette må vi gå historisk til verks. Faggrenen ”regional geografi” tilhørte på 1970-tallet i stor grad faghistorie, men på 1980-tallet ble disiplinen stadig mer rettet mot framtids- og utviklingsforståelser. I tråd med denne utviklingen, har faget regional geografi samtidig vektlagt menneskeskapte ressurser (bygd på kunnskap og kompetanse) foran ulike typer regionalgeografiske ressurser (som jordbunn, klima, skog og fisk). I boka *Ressurser og omstilling* peker geografiprofessor Tor Selstad her på at den nye norske geografiideen setter nettopp naturressursene i en underordnet rolle. De egenutviklede ressurser, som har grunnlag i menneskets egen kompetanse, blir i følge Selstad derimot ansett for å være mest unike, samfunnsbyggende og framtidsrettete.¹⁴⁹

Mot dette kan man naturligvis hevde at de menneskeskapte ressursene har kommet som et resultat av bosettingsmønstre og en samfunnsoppbygging som hadde hele livsnerven knyttet til gruve-, jordbruks- og fiskerisamfunnet. Dette kan utdypes ved å se på faktiske omstillinger i nettopp den norske fiskerihistorien i kapittel 2. Likevel bør også en teoretisk tilnærming med.

Den anerkjente britiske professoren i antropologi David Harvey har introdusert begrepet ”tid-rom-kompresjon” for å vise at vi bindes tettere sammen gjennom globalisering. I følge Harvey innebærer denne kompresjonen at materielle goder, meninger i form av tegn og symboler og sosiale og økonomiske relasjoner krysser etablerte grenser mellom lokalsamfunn, regioner og nasjoner i voksende omfang og tempo. Derfor mener han at både mennesker og økonomiske enheter påvirkes av mer utstrakte sosiale, politiske og økonomiske relasjoner.¹⁵⁰ I praksis betyr dette at alle økonomiske og menneskelige aktiviteter inngår i utvidede meningssammenhenger og at ingenting skapes uten relasjoner, et utgangspunkt og en historie i bunn. Dette er også et poeng hos amerikaneren Paul Krugman, nobelprisvinner i økonomi i 2008. I ren økonomisk forstand hevder han at globaliseringen skyldes handelsliberalisering,

¹⁴⁷ Norges offentlige utredninger (NOU): *Kommune og fylkesinndelingen i et Norge i forandring*, Oslo 1992

¹⁴⁸ *Stortingsmelding nr 32 (1994-1995): Kommune og fylkesinndelingen*

¹⁴⁹ Lindkvist, Knut Bjørn (red.): *Ressurser og omstilling*, Bergen 2004. S. 34-35

¹⁵⁰ Lindkvist, Knut Bjørn (red.): *Ressurser og omstilling*, Bergen 2004. S. 93

liberalisering av kapitalbevegelser, nedgang i reelle transportkostnader og utviklingen i informasjons- og kommunikasjonsteknologi.¹⁵¹

Slik geografisk variasjon på helhetlige prosesser finner man for øvrig en rekke eksempler på i boka *Geographies of economies*, skrevet av professorene Roger Lee og Jane Wills. I boka bygger de videre på ideene til den britiske økonomen Alfred Marshall (1842-1924), som presenterte det beslektede begrepet ”industrielle distrikter” allerede i 1890.¹⁵² I Norge brukes også begrepet ”eksternt miljø” for å beskrive industrielle distrikter, noe blant annet professor Britt Dale ved geografisk institutt ved NTNU har holdt en rekke forelesninger om.¹⁵³ I den forelesningen jeg har gått grundigere inn i, tar hun for seg hvordan det eksterne miljøet en industri inngår i, kan deles inn i to hovedkategorier. Den første er det funksjonelle og industrielle miljøet. Her bidrar mer eller mindre avhengige parter med ressurser til et samlet sluttprodukt. Den andre kategorien er det territorielle miljøet, som er struktur og kompetanse i den regionen foretaket er lokalisert. Sett i forhold til fiskeri-Norge, kan vi her trekke fram at fiskeriindustri i Nord-Norge og fiskeriforskningen i Tromsø virker synergisk på hverandre.¹⁵⁴

Dette viser at det er problematisk å se på industri, handel og menneskeskapte ressurser uavhengig av geografiske omgivelser, strukturer og historie. All økonomisk aktivitet er forankret i en geografisk, kulturell og historisk kontekst. Slik tids- og kontekstgeografi støttes også av den svenske geografen Torsten Hägerstrand (1916-2004): Han skriver følgende: “Even if many constraints are formulated as general and abstract rules of behavior we can give them a ”physical” shape in terms of location in space, areal extension, and duration in time.”¹⁵⁵ Også samfunnsforsker Ragnar Nilsen legger vekt på et slikt helhetlig geografiperspektiv i sin bok *Makt og motmakt på kysten*. Her trekker han også fram hvordan dette har gitt norsk fiskerinæring sin unike posisjon: ”Det er åpenbart at denne geografiske lokaliseringa av det økonomiske grunnlaget for den norske utviklinga må ha bidratt til ei annen regional fordeling av makt og innflytelse enn i andre land på vårt utviklingsnivå.”¹⁵⁶

Den norske sosialantropologen Reidar Grønhaug (1938-2005) kom imidlertid fram til et alternativ til Hägerstrands tidsgeografi gjennom sin feltanalytiske tilnærming. Den viktigste forskjellen fra Hägerstrand er at Grønhaug mener enhver samfunnsutviklingsdebatt må ta

¹⁵¹ Lindkvist, Knut Bjørn (red.): *Ressurser og omstilling*, Bergen 2004. S. 93

¹⁵² Lindkvist, Knut Bjørn (red.): *Ressurser og omstilling*, Bergen 2004. S. 93

¹⁵³ Forelesningen er på nett: www.p2005.ntnu.no/bin/vedlegg/Andre%20rapporter/workshop-notatBR.pdf

¹⁵⁴ *Norges Fiskerihøgskole (NFH)* og *Fiskeriforskning (Nofima)* ved *Universitetet i Tromsø (UiT)* er de viktigste fiskerikunnskapsressursene i Tromsø. I tillegg er tidligere nevnte *Eksportutvalget for fisk (EFF)* lokalisert i byen.

¹⁵⁵ Lindkvist, Knut Bjørn (red.): *Ressurser og omstilling*, Bergen 2004. S. 97

¹⁵⁶ Nilsen, Ragnar: *Makt og motmakt på kysten*, Oslo 2002. S. 7

utgangspunkt i begrepet ”sosiale felt”.¹⁵⁷ Hägerstrand på sin side bruker altså heller den relative størrelsen ”tid-rom” for å beskrive hendelser og samfunnsutvikling. Men det er samtidig tangeringspunkter mellom modellene, noe samfunnsgeograf Arnt Fløysand påpeker.

Et relasjonelt tid-rom kan defineres som geografiske og historiske avgrensede sosiale felt som vedlikeholdes og endres ved hjelp av tid-romspesifikke atferdsregler. Videre kan vi avgrense et relasjonelt tid-rom ved å henvise til antall aktører et tid-rom involverer, og deres utbredelse i tid og rom.¹⁵⁸

Fløysand bruker Vågsøy, en typisk og tradisjonsrik fiskerikommune i Sogn og Fjordane, til å eksemplifisere dette. Han skriver at Vågsøy ikke vil komme utenom hvilke atferdsregler som kjennetegner ”tid-rommene” i samfunnet når man skal vurdere fiskerisektorens betydning. Videre hevder han at samspillet mellom tid og rom forklarer fiskerienes evne til omstilling og utvikling.¹⁵⁹ Regioner må slik sett betraktes som en helhetlig ressursmessig størrelse, som vist. I forrige EU-debatt bidro dette til en argumentasjon knyttet til at regionene måtte vernes.

Distriktenes utsatte stilling som argumentasjon i EU-debatten

Både i EØS- og EU-forhandlingene var regjeringen opptatt av at landbruks- og fiskerisektoren måtte sikres særavtaler på bakgrunn av disse næringenes utvidede funksjoner i distriktene. For fiskerisektoren var det også viktig å sikre havressursene i et inntekts- og kontrollperspektiv. Denne norske grunnholdningen ga seg utslag i at landbruk og fiskeri formelt sett ble holdt utenfor EØS-avtalen.¹⁶⁰ I tillegg krevde regjeringen i utgangspunktet null fisk for utenlandske EU-fiskere i norske soner i EU-forhandlingene. Både med et kontroll- og økonomiperspektiv til grunn, var det et samlet fiskeri-Norge som støttet regjeringens tøffe krav både i EØS- og EU-forhandlingene. Samtidig var den delen av fiskeriindustrien som drev med foredling, handel og eksport opptatt av at disse kravene måtte ses opp mot markedstilgangsvilkår på generelt plan. I fangstsektoren var derimot viljen til fiskerikompromiss betydelig mindre. Helga Pedersen (Ap) mener likevel at man skal være forsiktig med å kategorisere for sterkt.

Fiskerispørsmålet fikk i forrige EU-debatt fram skillelinjene i fisket, og perspektivet varierte veldig mellom fiskeindustrien og fangstsektoren. I fangssektoren både var og er selvråderett, kvotespørsmål og EUs felles fiskeripolitikk de viktigste sakene. Fiskerne vant, og den sterkere alliansen mellom fiskeri og landbruk bidro i sterk grad, slik jeg ser det. Handels- og eksportsegmentet innenfor fiskerinæringen var mer positive til EU, men bildet var sammensatt og de sto ikke i front.¹⁶¹

¹⁵⁷ Lindkvist, Knut Bjørn (red.): *Ressurser og omstilling*, Bergen 2004. S. 98

¹⁵⁸ Lindkvist, Knut Bjørn (red.): *Ressurser og omstilling*, Bergen 2004. S. 96

¹⁵⁹ Lindkvist, Knut Bjørn (red.): *Ressurser og omstilling*, Bergen 2004. S. 104-108

¹⁶⁰ For full oversikt over bestemmelsene i EØS-avtalen: Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 73-75

¹⁶¹ Sitatet er hentet fra intervjuet med Helga Pedersen.

De som derimot sto i front i norsk EU-tilnærming på 1990-tallet, var regjeringen Brundtland som gjennomførte EØS- og EU-forhandlingene. Siden forhandlingene var hovedutgangspunkt for debatten om norske distrikter i forrige EU-debatt, er de også viet mest oppmerksomhet.

Da regjeringen skrev under på EØS-forhandlingsresultatet 2. mai 1992 i Porto, kom det raskt sterke reaksjoner fra fiskeri-Norge. 13. juni vedtok *Norges Fiskarlags* landsmøte en anbefaling til Stortinget om å stemme nei til EØS, fordi de mente distriktspakken var for svak:

Norges Fiskarlag råder Stortinget til å si nei til EØS-avtalen. Fiskarlaget kan ikke se at avtalen tjener kyst-Norges interesser. Landsstyret i Fiskarlaget sluttbehandlet EØS-avtalen lørdag. Fiskarlaget mener EØS-avtalen legger opp til en alvorlig svekkelse av kyst-Norges eksklusive rett til ressursene i havet utenfor Norge. Fiskarlaget hevder at dersom EØS-avtalen settes ut i livet, kan det få sterkt negative konsekvenser for bosetningen langs norskekysten.¹⁶²

Videre ble *Kystaksjonen* dannet 8. juli 1992. Dette var en organisasjon med utgangspunkt i *Norges Råfisklag* og deres administrasjonssjef Erik Rakoczy var også talsmann for aksjonen. Også stortingsrepresentanter deltok på møter før og etter at organisasjonen ble konstituert. Blant andre Rolf Bendiksen (Ap), Reidar Johansen (SV), Peter Angelsen (Sp) og Dag Jostein Fjærvoll (KrF).¹⁶³ *Kystaksjonen* samarbeidet med *Nei til EF*, men hadde også et eget mandat:

- Både EØS og de varslede endringene i fiskeriloven, er blitt for mye for folk i KystNorge. Representanter for distriktene føler nå et sterkt behov for å samlet motstanden. Det er det vi er i ferd med å gjøre. 1992 er skjebsår for KystNorge. Skal vi fortsatt ha mulighet til å basere oss på fiskeri som næring også i fremtiden, må vi ivareta de reguleringer som eksisterer i dag, sier Rakoczy. [...]
- Nei til EF kan ikke ta seg av de spesielle saksfeltene som denne aksjonen tar sikte på å belyse like godt. Hadde vi følt "Kystaksjonen" som konkurrent, ville vi aldri sagt ja til å sitte i arbeidsutvalget, sier Fjellanger [Guro Fjellanger var generalsekretær i Nei til EF fra 1990 til 1995].¹⁶⁴

To hovedaspekter er interessante med *Kystaksjonen*. For det første at bildet av en splittet fiskerinæring blir nyansert, da aksjonen hadde støttespillere i alle fiskeriorganisasjonene. For det andre at en fiskeri- og kystorganisasjon som frontet sitt nei til EF på bakgrunn av en helt konkret sak, ble ønsket velkommen av et *Nei til EF* som var mest opptatt av generelle saker og et samlet uttrykk. For *Nei til EF* var imidlertid fiskeri- og kystinteresser sett på som så viktig at en kystaksjon i nei-aksjonen ble godtatt. Her mener imidlertid Thorvald Stoltenberg at ja-sidens påstått rotete organisering, mot nei-sidens toppstruktur, kunne slått begge veier: "Det er bedre at det virker rotete på folk enn at folk skal føle at dette er vel organisert, planlagt og styrt ovenifra. Jeg har simpelthen ikke tro på det."¹⁶⁵ I boka *Nærmere* viser tidligere SV-leder Erik Solheim (1987-1997) at han er uenig i det. Han beskriver ja-siden slik:

¹⁶² NTB-notis 13.juni 1992

¹⁶³ *Aftenposten* 25. juni 1992

¹⁶⁴ *Aftenposten* 25. juni 1992

¹⁶⁵ Sitatet er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

Hva skal man med venner, når man har slike fiender? [...] Vi hadde mye å glede oss over i ja-sidas talentløshet [...] Ja-sida rommet mange politiske amatører, men felles for opptil flere av dem var at de hadde et noe annet sjølbilde. Mangelen på kontakt mellom ja-partiene og ja-organisasjonene gjorde at Europabevegelsen og de andre ja-gruppene opererte i et slags vakuum.¹⁶⁶

Når det gjelder nei-sidens organisering, og det folkelige distriktsperspektivs underordning i en ellers samlet *Nei til EU*-organisasjon, har også Kjell Magne Bondevik (KrF, statsminister 1997-2000 og 2001-2005) skrevet om dette. I sin bok *Et liv i spenning* skriver han nemlig at det var nettopp respekt for ulike innfallsvinkler og ulik argumentering som ga nei-siden styrke.

Den tverrpolitiske organisasjonen Nei til EU spilte en hovedrolle. Ledelsen i nei-partiene møttes ukentlig på dens hovedkontor for drøfting av strategien. Vi var opptatt av å legge bort interne uenigheter og skape en felles front mot medlemskap, samtidig som vi måtte gi rom for ulik argumentasjon ut fra egne ståsteder.¹⁶⁷

Ja- og nei-sidens organisering, hvor nei-siden utmerket seg med en distriktsrettet og folkelig struktur, er også tema i Anders Bjartnes og Hanne Skartveits EU-debattbok *Brussel tur-retur*.

EU-motstanderne gjorde alt riktig. De la strategien tidlig, og fulgte den til mål. Motstanderne var fullstendig overlegne på grasrota. Først og fremst var det organisasjonsarbeidet som ga resultater. Selv i nittitallets mediasamfunn er det gode gammeldagse organisasjonsarbeidet en uovertruffen metode i politisk kommunikasjon.¹⁶⁸

Etter at EU-avtalen mellom Norge og EU ble ferdigforhandlet i mars 1994 ble den massive kritikken fra kyst- og distrikts-Norge mot regjeringen fulgt opp. I en *NTB*-notis 16. mars 1994, hevdet generalsekretær Audun Maråk i *Fiskebåtredernes Forbund*, en organisasjon som var for EU, at Jan Henry T. Olsen åpnet Nordsjøen for EU-fiskere i en slik grad at fiskerinæring måtte regne med å tape 100 millioner kroner årlig. Maråk mente at regjeringen gjorde makrellfisket til ”en salderingspost i EU-forhandlingene” og at ”makrellfisket som foregår fra Midt-Norge og sørover Vestlandet, er selve ryggraden i fisket for ringnotsnurperne.”¹⁶⁹ Lederen for *Aksjon åpen fiskarallmenning*, Svein Johansen, mente på sin side at EU-avtalen var et stort tilbakeskritt for fiskerinæringen om den trådte i kraft. Han argumenterte med internasjonale havrettsprinsipper, som sa at lokale og nasjonale myndigheter skulle kontrollere sine egne jurisdiksjonsområder; ”- Vi er i ferd med å få tilbake den multinasjonale galskapen som vi hadde før 200 miles økonomisk sone ble innført, fordi flere land i Europa den gang blandet seg inn i ressursforvaltningen, sier Johansen.”¹⁷⁰

¹⁶⁶ Solheim, Erik: *Nærmere*, Oslo 1999. S. 252

¹⁶⁷ Bondevik, Kjell Magne: *Et liv i spenning*, Oslo 2006. S. 316

¹⁶⁸ Bjartnes, Anders og Skartveit, Hanne: *Brussel tur-retur: Historien om Gro Harlem Brundtlands forsøk på å overtale et gjenstridig folk*, Oslo 1995. S. 249

¹⁶⁹ *NTB*-notis 16. mars 1994, gjengitt blant annet i *Dagens Næringsliv* 17. mars 1994

¹⁷⁰ *NTB*-notis 16.mars 1994, gjengitt blant annet i *Dagens Næringsliv* 17. mars 1994

Formannen i *Norges Kystfiskarlag*, Steinar Friis, delte skepsisen til avtalen. Han satte også spørsmålsteget ved om regjeringen virkelig mente det de hadde sagt om nærhet mellom ressurser og beslutningstakere. Han mente spesielt fisket nord for 62. breddegrad ble rammet; ”-Fiskeriløsningen mellom Norge og EU bekrefter at forhandlingene bare har vært et spill for galleriet, og at regjeringen er villig til å gi bort farsarven til den nord-norske fiskeribefolkningen, sier Friis.”¹⁷¹ Ap-regjeringen møtte også intern EU-kritikk. Lederen i Nordland Ap, Bjørnar Olsen, mente at EU-avtalen ikke var tydelig nok på forvaltningsansvar; ”Jeg må først finne ut hvor sterkt EU er bundet i avtaleteksten om at den norske forvaltningen nord for 62. breddegrad skal bli EUs politikk etter 1998, sier Olsen.”¹⁷²

Også ja-organisasjonene *Europabevegelsen i Norge*, *Ja-aksjonen* og *NHO* ønsket å formidle utad at de var opptatt av lokal og nasjonal forvaltning av fiskeriressursene. Her uttalte formannen av EU-rådet i *NHO*, Diderik Schnitler, at Norge hadde fått ”en god løsning for landbruk, fiskeforedlings- og næringsmiddelindustrien”.¹⁷³

I mitt intervju med Inge Lønning sier han at også *Europabevegelsen i Norge* var fornøyd med EU-avtalen da den var klar i 1994. Samtidig tror han at forhandlingsresultatet kunne oppfattes negativt i et fiskeriforvaltningsperspektiv, på grunn av næringens symbolfunksjon.¹⁷⁴ Han mener forklaringen må ligge der, ettersom fiskeriminister Olsens anbefaling av avtalen ikke ga forespeilet ja-effekt. Når det gjelder den massive skepsisen mot EU i de tre nordligste fylkene som følge av mulig lokalforvaltningstap, tror han også dette var ideologisk betinget: ”Dertil kom sentrum/periferi-problematikken, som nok gav særlig store utslag i nord.”¹⁷⁵

Thorvald Stoltenberg tror også at norsk autoritetsskepsis og sentralismeskepsis må tas med som forklaring på frykten for kontroll- og forvaltningstap i et EU-perspektiv. Han spissformulerer på denne måten: ”Nordmenn er som serbere. Hvis vi får beskjed om noe ovenifra, så gjør vi det motsatte.”¹⁷⁶ Anne Enger er på sin side opptatt av at frykten for tap av rettigheter og kontroll i distriktene var reell, og at det er slik distriktsargumentasjonen i EU-debatten må forstås. Hun utdyper dette ved å vise til at EU-avtalen var et forhandlingstap.¹⁷⁷ Einar Jetne i *Nei til EU* deler Engers oppfatning og sier også at EU aldri ga Norge innrømmelser om suveren kontroll. ”At Norge skulle gi fra seg sine suverene rettigheter etter

¹⁷¹ NTB-notis 16. mars 1994, gjengitt blant annet i *Dagens Næringsliv* 17. mars 1994

¹⁷² Nordlys 18. mars 1994

¹⁷³ NTB-notis 16. mars 1994, gjengitt blant annet i *Dagens Næringsliv* 17. mars 1994

¹⁷⁴ Hentet fra intervjuet med Inge Lønning.

¹⁷⁵ Sitatet er hentet fra intervjuet med Inge Lønning.

¹⁷⁶ Sitatet er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

¹⁷⁷ Hentet fra intervjuet med Anne Enger.

havretten var overhode ikke noe forhandlingstema. Det var ikke tale om varige unntaksordninger for Norge, forhandlingstema var kun overgangsperiodenes lengde.”¹⁷⁸

Ola H. Grytten mener at EU må ta mye av skylden selv for at fiskeriforhandlingene og fiskeriresultatene i EØS- og EU-runden ble lite konstruktive. Dette begrunner han med at ”EUs svake forvaltningspolitikk”¹⁷⁹ ikke maktet å møte en fiskerinasjon av Norges format.

Et samfunnsperspektiv på fiskeri, vern av kystkultur og arbeidsplasser på 1990-tallet

Når man studerer kampanjer og markedsføring for norsk fisk i Norge og utlandet, kommer man ikke utenom begrepet kystkultur. Kystkulturen er utviklet gjennom generasjoner og har gått rett inn i kalenderårets ulike markeringer i Norge. For eksempel er det i Nord-Norge tradisjon å spise skreimølje som en markering av vinteren. På Sørlandet har de på sin side begrepet ”makrellen æ kommen”, som gir et varsel om at sommeren er ordentlig i gang. Norsk kystkultur blir også indirekte eksportert til utlandet, gjennom fiskerihandel. Denne satsingen forsterket seg kraftig på 1990-tallet med opprettelsen av *Eksportutvalget for fisk (EFF)* i 1991. Norge er i dag den største utenlandske leverandøren av bacalao til Brasil, og eksporten ekstra stor i forbindelse med påskefeiringen. Norge har også andre eksportmarkeder. Når Hans Morten Sundnes i boka *Biter av Norge-smak av verden* følger norsk fisk til tre kontinenter, forteller det mye om omfanget.¹⁸⁰

Dette betyr med andre ord at der norsk fisk historisk sett har spilt en viktig rolle for nasjonal matforsyning og handel, har den fra spesielt 1990-tallet også spilt en tilsvarende rolle internasjonalt. I tillegg til kystkulturen som er ambassadør for fiskemat, er kystkulturbegrepet også knyttet opp til de rettighetene og det ansvaret Norge har for noen av verdens mest produktive kyst- og havneområder. Fisken gir et unikt utgangspunkt for verdiskapning basert på fornybare havressurser. Her skiller fisk seg ut fra olje og gass, som i et langtidsperspektiv er ikke-fornybare ressurser. Fiskerinæringen er i dag en modernisert milliardindustri, og på 1990-tallet eksporterte Norge fisk til over 140 land.¹⁸¹ Det er på bakgrunn av dette utvidede utgangspunktet til fiskerinæringen at fisk som vern av kystkultur og arbeidsplasser ble en like EF/EU-sak på 1990-tallet som på 1970-tallet, på tross av kraftig nedgang i antall sysselsatte.

På grunn av fiskerinæringens omfang og utbredelse, er den naturligvis også viktig for norsk sysselsetting. Som vist i starten av dette kapitlet er naturressursnæringene i Norge i stor

¹⁷⁸ Sitatet er hentet fra intervjuet med Einar Jetne på vegne av fiskeriuvalget i *Nei til EU*.

¹⁷⁹ Sitatet er hentet fra intervjuet med Ola H. Grytten.

¹⁸⁰ Sundnes, Hans Morten: *Biter av Norge – Smak av verden: Jorda rundt med norsk fisk*, Oslo 2005. S. 236-239

¹⁸¹ I følge tallene til Fiskeri- og kystdepartementet, som ligger på følgende nettside:

www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/rapporter_planer/Rapporter/2000/Norsk-fiskerinaring-og-millennium-runden-i-WTO/3.html?id=277197

grad lokalisert i ikke-urbane strøk, også havressurnæringen. Når Selsøyvik med bare et tjuetalls innbyggere kan holde bygda gående på fiskeindustri, eksemplifiserer det at fisk alene kan holde oppe bosetting og sysselsetting. I tillegg er fiskerinæringen viktig i arbeidet med å forvalte det rene Atlanterhavsvannet langs norskekysten og de stabile fiskeinnsigene.¹⁸²

Videre er mange sysselsatt innenfor oppdrett, i første rekke lakseoppdrett. Her har strenge regler og hyppige kontroller knyttet opp til avl, sykdomskontroll, forproduksjon og forteknologi til hensikt å sikre trygge rammevilkår for fiskerinæringen på lengre sikt. Ellers har fiskeriene, som oljeindustrien, posisjonert seg internasjonalt med utstyrsleveranser. Denne utviklingen har skjedd parallelt med effektiviserings-, omstillings- og fornyingsprosesser innenfor næringen. I sum gir fiskerinæringens utvidede utgangspunkt et godt utgangspunkt for videre vekst, samtidig som alle naturressurser vil oppleve svingninger. Fra et forvaltningsperspektiv var uansett det viktigste spørsmålet på 1990-tallet dette: Hvordan skulle man møte utfordringene med å opprettholde arbeids- og handelsmiljøet i fiskeri-Norge?

Skulle Norge utnyttet de mulighetene som fiskerisektoren representerte på 1990-tallet, krevde det at man sikret næringen like gode rammebetingelser som det andre land hadde. Både når det gjaldt kontroll og egenforvaltning på den ene siden og markedsadgang på den andre. Logikken var enkel, på den måten at størst mulig kontroll over egne ressurser ga størst mulig økonomisk avkastning, gitt at markedstilgangen var i orden. Problemet i både EØS- og EU-forhandlingene var imidlertid at om Norge skulle få full markedsadgang, så ville EU kreve at Norge åpnet opp sine fiskerisoner, slik andre fiskeristater i EU var forpliktet på.

Handels- og konkurranseforhold mellom Norge og EU på 1990-tallet ble fra 1. januar 1994 regulert gjennom EØS-avtalen og dens protokoll ni.¹⁸³ I henhold til artikkel 1 i denne avtalen, forplikter EFTA-landene seg til å avvike all importtoll på fisk. EU på sin side forpliktet seg til å fjerne tollsatsene for viktige hvitfiskprodukter.¹⁸⁴ Prinsippet om fri kapitalflyt, samt rett til etablering og investering, skal være lik for norske selskap og selskap i EU-området. Norge kan ikke gi tilskudd til fiskemottak eller foredlingsbedrifter utover EØS-

¹⁸² Denne utvidede betydningen av norsk fiskerinæring er understreket av Fiskeri- og kystdepartementet, noe man kan lese om på følgende nettside:
www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/rapporter_planer/Rapporter/2000/Norsk-fiskerinaring-og-millennium-runden-i-WTO/3.html?id=277197

¹⁸³ I *Lov om gjennomføring i norsk rett av hoveddelen i avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS)* står det i Artikkel 20: "Bestemmelser og ordninger som får anvendelse på fisk og andre produkter fra havet er fastsatt i protokoll 9". Fra vedlegg i *EØS-rett* av Sejersted, Fredrik m. fl., Oslo 2004

¹⁸⁴ I følge tolkningen til Fiskeri- og kystdepartementet, som står i *Stortingsmelding nr. 51 (1997-1998)* og på nett: www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/regpubl/stmeld/19971998/Stmeld-nr-51-1998-/12.html?id=191985

betingelsene. EØS-avtalen ga imidlertid Norge et unntak, ettersom EU-borgere og EU-selskap ikke kan kjøpe seg inn i norske fiskebåtrederier, eller kreve å stå i norske fiskeriregistre.¹⁸⁵

Mer kontroversielt var det med EFTAs overvåkingsorgan *ESA*. De skulle påse at Norge førte en handels- og fiskeripolitikk som var i tråd med EØS-avtalen.¹⁸⁶ Både *ESAs* mandat og manglende folkerettslige utgangspunkt var kontroversielt. Hovedankepunktet, som spesielt norsk nei-side var opptatt av, var at *ESA* ikke hadde noen folkevalgt kontroll over seg og at det derfor lå i en demokratisk gråson. De mente at Norge i praksis måtte rette seg etter et organ uten folkevalgt tilknytning, og som i tillegg utgikk fra et internasjonalt fellesskap (EU) Norge ikke var medlem av. I forhold til norsk fiskerisektor, hadde *ESA* spesielt én betent tvist oppe på 1990-tallet. Tvisten ble avgjort utenfor min oppgaveperiode, men tas med fordi den er et resultat av EØS-avtalen. Saken gikk ut på at *Agder lagmannsrett* i 1999 dømte tråleren *Kvitsjøen* fordi alle ombord var nederlandske statsborgere. Dommen bygde på at EØS-avtalen ikke gjaldt for norsk fiskerinæring, men *ESA* mente at generelle EØS-regler gikk foran.¹⁸⁷ Norges anke i saken, som kan endre Norges fiskerilovgivning, skal opp til behandling i 2010. Maria Martens har belyst EØS- og *ESA*-utfordringer i sin omfattende rapport ”*Europeisering gjennom overvåkning*”; ”Vi så nemlig i liten grad at nasjonale myndigheter hadde kontroll over *ESAs* virksomhet, og *ESA* lot seg ikke presse til å gå frem på en bestemt måte.”¹⁸⁸ Det var nettopp slik tapt kontroll over eget arbeidsliv og opparbeidede rettigheter som også i fiskerinæringen gjorde EU-skepsisen stor i sysselsettingssammenheng før EU-valget i 1994.

I tillegg til *ESAs* makt, førte norsk EU-tilnærming på 1990-tallet også til andre endringer i fiskernes arbeidshverdag. Noen av disse endringene var en direkte konsekvens av EØS, mens andre trengte hjemmel i norsk lovgivning, tilpasset EU. Her følger de viktigste fiskerilovene som ble endret i Norge på 1990-tallet, i tråd med EU-tilpasning:¹⁸⁹ 1: *Råfiskloven*. I 1992 ble råfiskloven endret slik at salgslagene ikke lenger kunne bestemme over hvem som skulle få adgang til å være fiskekjøpere. 2: *Tilvirkerloven*. Denne loven regulerte annenhåndsomsetningen av fisk. Nå er tilvirkerloven opphevet, og fiskeeksportloven er endret slik at det er fri adgang til å eksportere fisk. 3: *Sjøgrenseloven*. Loven har blitt endret slik at utenlandske båter får levere fisk i Norge på samme vilkår som norske. Ellers står *Deltakerloven* under press og den siste runden knyttet til denne loven kom under

¹⁸⁵ Seiersted, Dag: *Nei til EUs skriftserie 1-04: Norsk fiske og EU-medlemskap*, Oslo 2004. S. 6

¹⁸⁶ For full oversikt over *ESAs* bakgrunn, struktur og oppgaver: Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 40-41

¹⁸⁷ Seiersted, Dag: *Nei til EUs skriftserie 1-04: Norsk fiske og EU-medlemskap*, Oslo 2004. S. 6

¹⁸⁸ Martens, Maria: *ARENA Report No 2/2001: ”Europeisering gjennom overvåkning: En studie av *ESAs* opprinnelse og virkemåte*”, Oslo 2001. S. 112-113

¹⁸⁹ Seiersted, Dag: *Nei til EUs skriftserie 1-04: Norsk fiske og EU-medlemskap*, Oslo 2004. S. 10-11

forhandlingene om EØS-utvidelsen med ti nye EU-medlemsland i 2003.¹⁹⁰ På den ene siden bidro lovendringene til en mer ryddig fiskerihverdag, hvor både norske og utenlandske fiskere fikk mer eller mindre like vilkår i teorien. På den annen side mistet Norge mye av den lokale kontrollen med sin fiskeriforvaltning. Som tidligere vist står denne tradisjoner sterkt i Norge, også på et ideologisk plan. Skepsisen til EU i fiskerinæringen på 1990-tallet kan derfor til en viss grad tilskrives den svakere kontrollen med egen arbeids- og handelshverdag etter EØS-avtalens inntreden. Dette ble forsterket av fiskeres følte trussel mot tradisjonsrik egenkontroll.

Så kan man her hevde at det er unaturlig at skepsisen til tap av kontroll over sysselsetting og arbeidshverdag skulle gis så stor betydning i EU-debatten. På 1990-tallet var det bare rundt 40.000 arbeidsplasser som var knyttet direkte opp til fiskeri- og havbruksnæringen, noe som tilsvarte beskjedne 1,5 % av samlet norsk sysselsetting.¹⁹¹ Skal man forstå betydningen dette likevel hadde i debatten, må man trekke fram at 90 % av den norske befolkningen bor ved kysten, og at en justering av fiskeripolitikken kunne få store konsekvenser for mange av disse menneskene. Videre er fiskeriforedling viktig, og her økte sysselsettingsprosenten fra 3,6 % til 4,1 %, sett mot samlet norsk industrisysselsetting i perioden 1992-1998.¹⁹² I tillegg til fisket og fiskeriforedlingen, bidro næringen til sysselsetting også i tjenesteleverende næringer som redskapsfabrikker, skipsverft, transportindustri og lignende. På 1990-tallet utgjorde dette anslagsvis 30.000 sysselsatte, samt ytterligere 20.000 på grunn av avledede ringvirkninger. Alt i alt ga altså fiskerinæringen på 1990-tallet direkte eller indirekte sysselsetting til 90.000 personer rundt i hele landet.¹⁹³ Et viktig poeng er at sysselsettingen i fiskerisektoren på 1990-tallet, som var en milliardinnbringende internasjonal eksportnæring, var forankret i distrikts-Norge hvor kystkulturen var sterk og levende, og hvor ønsket om kontroll og vern sto høyt.

Sysselsetting og trygghet for arbeidsplasser som argumentasjon i EU-debatten

Sysselsettingsperspektivet i EU-debatten var det som i sterkest grad understreket at ja- og nei-siden levde i ulike forståelsesverdener. Dette må i første rekke forstås på bakgrunn av at EØS-avtalen førte til en rekke forandringer i norsk fiskerihverdag, på tross av at fiskerisektoren

¹⁹⁰ Seiersted, Dag: *Nei til EUs skriftserie 1-04: Norsk fiske og EU-medlemskap*, Oslo 2004. S. 11

¹⁹¹ I følge Fiskeri- og kystdepartementets egne tall, som er lagt ut på følgende nettside:
www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/rapporter_planer/Rapporter/2000/Norsk-fiskerinaring-og-millennium-runden-i-WTO/2.html?id=277196

¹⁹² I følge Fiskeri- og kystdepartementets egne tall, som er lagt ut på følgende nettside:
www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/rapporter_planer/Rapporter/2000/Norsk-fiskerinaring-og-millennium-runden-i-WTO/2.html?id=277196

¹⁹³ I følge Fiskeri- og kystdepartementets egne tall, som er lagt ut på følgende nettside:
www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/rapporter_planer/Rapporter/2000/Norsk-fiskerinaring-og-millennium-runden-i-WTO/2.html?id=277196

teoretisk sett skulle holdes utenfor avtaleverket. *Nei til EU* mente derfor at Stortinget brøt med EØS-avtalens prinsipper om selvråderett og selvbestemmelse i fiskerinæringen da de vedtok EU-tilpasninger i fiskerinæringen før EU-spørsmålet var avklart. Allerede 27. oktober 1992 la nemlig Stortingets sjøfarts- og fiskerikomité fram sin innstilling til *Odelstingsproposisjon nr. 61 (1991-1992): Om endringer i fiskeripolitikken*.¹⁹⁴ I innstillingen gikk komiteen inn for å frata salgslag retten til å godkjenne kjøpere, og ba samtidig departementet om å utarbeide en ny godkjenningsordning som var i tråd med EUs føringer. Videre avviste komiteen forslaget om å gjøre salgslagenes forretningsregler til offisielle forskrifter. De gikk ellers inn for å oppheve *Tilvirkeoven*, noe som betydde at interessenter i fiskerinæringen ikke lenger måtte ha eksportutvalgenes tillatelse for å drive med fiskeeksport. *Tilvirkeoven* hadde fra 1971 gitt medlemmer av *Fiskeprodusentenes Fellessalg* eneretten til omsetning av tørrfisk, saltfisk og klippfisk produsert av bedrifter på strekningen Nordmøre–Finnmark. Deres rett til å drive forretninger ble begrenset til førstehåndsforretninger. *Fiskeridepartementets* ønske om å gi tillatelse til utenlandske landinger av fisk i Norge, fikk også flertall i komiteen. Komiteen gikk også inn for å etablere *Fiskerinæringens råd*, samt avvike *Konjunkturreguleringsfondet*. I sum betydde EU-tilpasningen at næringen skulle åpnes opp gjennom nye salgsprinsipper, og de gamle kartell- og laugtradisjonene måtte vike. Samtidig var holdningen i Nord-Norge generelt sett positiv når det gjaldt oppåpningen for landinger av fisk fra utenlandske fartøyer i Norge. Dette hadde å gjøre med stor russisk interesse for å drive fiskerihandel med Norge.

I tillegg til de lovendringene som kom for fiskerinæringen, må også argumentasjonen som tok for seg sysselsetting på generelt plan trekkes fram. Når det gjaldt ja-kampen rettet mot arbeidsliv og bosetting i distriktene, håpet regjeringen i det lengste at *LO*-kongressen skulle støtte deres ja-linje. Med *LO* som garantist for utvikling og sysselsetting i distriktene, ville også oppgaven med å overbevise fiskeri-Norge bli betydelig enklere. *LO*-kongressen stemte imidlertid mot norsk medlemskap 22. september 1994.¹⁹⁵ For regjeringen og ledelsen i Ap var det også problematisk at AUF sa nei til EF i oktober 1992¹⁹⁶, både på grunn av at dette splittet partiet og fordi det svekket ja-siden. Tidligere stortingsrepresentant Trond Jensrud (1989-1993) talte på vegne av AUF på et møte om EU i mars 1994, og her brukte han nettopp trygghet for lønn og sysselsetting som nei-argumenter; ”Hvem skal norske sosialdemokrater

¹⁹⁴ For hele komitéinnstillingen: *Odelstingsproposisjon nr. 61 (1991-1992): Om endringer i fiskeripolitikken*.

Mer om komitéinnstilling, samt russisk handel: *Store norske leksikon* (nett): www.snl.no/Norge/fiske_og_fangst

¹⁹⁵ *Bergens Tidende* 23. september 1994

¹⁹⁶ Bjartnes, Anders og Skartveit, Hanne: *Brussel tur-retur: Historien om Gro Harlem Brundtlands forsøk på å overtale et gjenstridig folk*, Oslo 1995. S. 170. AUFs landsmøtevedtak om å si nei til EF er også tema i NTB-notisen ”Tungt EF-nederlag for avtroppende AUF-leder” 1. oktober 1992

samarbeide med når sosialdemokrater i flere EU-land går inn for lavere lønn til lavtlønte, og prioriterer full sysselsetting lavere enn liten prisstigning, argumenterte Jensrud.”¹⁹⁷

Sett i forhold til sinking av ja-stemmer i fiskerinæringen, var også makrellkompromisset i Brussel svært uheldig. For en regjering som ville være fiskeri-Norges store framtidsgarantist, tok det seg dårlig ut å forhandle bort fiskerikvoter i siste liten. Her påpeker imidlertid Arne Hjeltnes at sammenlignet med lakseproblemene mellom Norge og EU, var makrellen et lite offer i det store bildet. Han understreker her at EU er Norges største eksportmarked for laks, og at det er i denne delen av næringen at vekst- og inntektspotensialet er størst.¹⁹⁸

Ola H. Grytten er enig i at laksestriden mellom Norge og EU illustrerer makten EU har i norsk arbeidshverdag og handelsliv. Her bruker han overvåkningsorganet *ESA* som eksempel på at EU allerede gjennom EØS-avtalen legger sterke bånd på norsk sysselsetting og handel; ”Ja, påstanden om at *ESA* i praksis styrer norsk handels- og utenrikspolitikk er langt på vei riktig.”¹⁹⁹ Han mener imidlertid at Norge som liten stat vanskelig kan legge alle premisser for økonomi og handel på egen hånd, og at det viktigste myndighetene derfor kan bidra til er ryddige rammebetingelser og lover, samt stimulering til konkurranse. Her mener han EF/EU generelt sett har somlet med felles fiskeriforvaltning og markedsadgang for fisk: ”Fiskerispørsmålet i EF/EØS-debatten var svært viktig. Norge ville ved medlemskap fått tollfrihet for foredlede fiskeprodukter, men ville mistet en betydelig del av kontrollen med fiskeriressursene, som mildt sagt både var og er dårlig forvaltet av EF på den andre siden.”²⁰⁰ Samtidig mener Grytten at også norske myndigheter kan drive bedre fiskeriforvaltning, blant annet ved å gjøre kvotesystemene enklere, framskynde effektivisering og gi forskningsstøtte. Han mener likevel at EU har kommet kortere enn Norge, og trekker fram antidumpingreglene som eksempel på konkurransevidene proteksjonisme fra EU sin side. Med ny fiskeripolitikk i EU, tror han imidlertid at både Norge og EU vil få bedre sysselsettings- og handelsforhold.

Helga Pedersen er enig i at EU har slitt med fiskeriforvaltningen, men mener samtidig at den i dag skiller seg kraftig ut fra den som ble ført på 1990-tallet. Hun er videre opptatt av at fiskerimarkedsadgangen blir stadig mer integrert i EUs handlingsplaner og prinsippnotater. Når hun vurderer norsk fiskeriforvaltning og sysselsetting i et EU-perspektiv, sier hun dette:

Fiskeriatvalene i dag er gode, vi har gjort store gjennombrudd for mange sentrale fiskearter bare de to-tre siste årene. Så når det gjelder artsbestander og forvaltning, er forholdet mellom Norge og EU bedre enn

¹⁹⁷ *NTB*-notis 11. mars 1994

¹⁹⁸ Hentet fra intervjuet med Arne Hjeltnes.

¹⁹⁹ Sitatet er hentet fra intervjuet med Ola H. Grytten.

²⁰⁰ Sitatet er hentet fra intervjuet med Ola H. Grytten.

noen gang. [...] Vi føler også at vi generelt sett klarer å komme fram til gode løsninger som vi kan enes om.²⁰¹

Hun sier videre at hun er EU-skeptiker, men at hun ville vært på ja-siden hvis det bare var spørsmålet om markedsadgang det sto på. Når det gjelder fiskerinæringen i Norge separat sett, er fiskeristatsråden klar på at tiden med direkte investeringer og statlige eierskap er forbi: ”Slik jeg ser det nå, ser jeg ikke behovet for at vi skal etablere nye statlige selskap”.²⁰² På den annen side er hun svært opptatt av at dette ikke betyr svakere forvaltning av det også hun anser som en sårbar havbruksnæring. Hun understreker imidlertid at utviklingen må skje ved at myndighetene er i dialog og tilrettelegger, og ikke er eier. Dette mener hun fungerer godt: ”Vi hadde aldri vært der vi er i dag med norsk oppdrettsnæring om det ikke hadde vært for at staten helt fra starten av satset på næringen og gikk inn med forskningsmidler. Oppdrettsnæringen er i dag veldig kunnskaps- og forskningsbasert, og det er ikke tilfeldig.”²⁰³ På grunn av klimakrisen tror hun fiskerispørsmålet i EU-debatten vil dreie seg mer om miljø: ”Se bare på Chile. Der har lønnsomheten i næringen stupt dramatisk på grunn av at de ikke har klart å håndtere sykdomsproblemet. Så for Norge er det rett og slett et konkurransefortrinn at vi har så strenge regler knyttet til miljø og sykdomsbekjempelser.”²⁰⁴ Selv om både Norge og EU er for strenge miljøkrav for å trygge sysselsetting og utvikling i fiskerinæringen, er den svake evnen til å finne felles løsninger fortsatt problematisk. I den forbindelse er statsråden opptatt av at strengere miljøkrav i fiskerisektoren ikke kan gjennomføres uten at alle EU-landene er villige til å bidra. Samtidig ser hun et håp i at både norske og europeiske aktører bruker en mer allsidig og helhetlig kommunikasjon når de diskuterer sysselsetting, miljø og andre fiskeripolitiske utfordringer: ”Fiskeridebatten i dag krever at man har en forståelse av at den har flere ulike typer aktører enn tidligere. Det er ikke bare en engere krets innenfor Fiskarlaget og kyst- og fiskeridepartementet som engasjerer seg i fiskerispørsmål lenger.”²⁰⁵

Også Arne Hjeltne er opptatt av at trygge rammevilkår, sysselsetting og utvikling skjer best gjennom et helhetlig perspektiv. Her sier han hva han finner viktigst i den forbindelse:

Personleg synes eg ikkje staten skal være storaksjonær, men heller investera i infrastruktur, forskning og utdanning. Ute i verda kan staten ha ei betydeleg meir næringsvenleg rolle ved å investera i markedet gjennom kampanjer for Noreg, norske produkter og norsk natur. Me er alt for lite på banen når det gjeld å selja landet vårt. Store flotte kampanjer for Noreg kunne vera eit supert grunnlag for fiskerinæringa og andre som skal ut og selja norske varer.²⁰⁶

²⁰¹ Sitatet er hentet fra intervjuet med Helga Pedersen.

²⁰² Sitatet er hentet fra intervjuet med Helga Pedersen.

²⁰³ Sitatet er hentet fra intervjuet med Helga Pedersen.

²⁰⁴ Sitatet er hentet fra intervjuet med Helga Pedersen.

²⁰⁵ Sitatet er hentet fra intervjuet med Helga Pedersen.

²⁰⁶ Sitatet er hentet fra intervjuet med Arne Hjeltne.

Det er flere ting å merke seg her. For det første er Hjeltnes enig med Pedersen i at norske myndigheter bør involvere seg i næringsspørsmål, men ikke direkte. Samtidig peker han på at kampanjer for fisk også er kampanjer for Norge, noe som i særlig grad vil styrke kystkulturen. Han peker videre på at Norge må styrke sin videreføre og styrke sin rene image, dersom både sysselsetting i fiskerisektoren og styrkingen av norsk kystkultur skal få fortsette: "Skulle det skje ei forureiningskatastrofe langs kysten vår, vil fiskerinæringa sitt image vera øydelagt. Dei treng ikkje importera forureina fisk i sør-Kina, dei har masse forureina fisk sjølve."²⁰⁷ Ellers tror Hjeltnes at fiskerispørsmålet i forrige EU-debatt i sysselsettingssammenheng dreide seg om potensialet i næringen. Han peker i den forbindelse på at verden trenger 40 % mer fisk innen år 2030, samt at sjømat er mindre areal- og energikrevende enn jordbruksmat.²⁰⁸

Det var først i innspurten av EU-valgkampen at sysselsettingsspørsmålet fikk betydning. Tirsdag 30. august 1994 var det toppmøte om EU på TV2 med Nils Gunnar Lie som programleder. Det var Anne Enger Lahnstein (*Sp*) og Johan J. Jakobsen (*Sp*) mot Gro Harlem Brundtland (*Ap*) og Thorbjørn Jagland (*Ap*). Når det kom til sysselsettingsspørsmålet beskriver Brundtland dette slik i boka *Dramatiske år*: "Vi var på hver vår klode. Slik følte jeg det, og slik måtte seerne føle det. Dette møtet ble på mange måter typisk for hvordan EU-debatten forløp."²⁰⁹ Ved å se programmet, er det lett å si seg enig. Det var uenighet om faktiske arbeidsgiver- og arbeidstakerforhold, om arbeiderrettigheter i EU-land og om hvor mye hvert land kunne bestemme over egen arbeids- og velferdspolitik. Den avsluttende EU-valgkampdebatten i NRK fredag 25. november 1994. Scanfact-målingen i VG denne dagen viste dødt løp mellom ja- og nei-siden; 50/50²¹⁰. Men da det gjaldt som mest å holde en saklig tone helt ut, sprakk det for statsministeren. Hun utbrøt i affekt at "nå er grensen nådd, dette er løgn"²¹¹, etter Anne Enger Lahnstein påstand om at Jan Henry T. Olsen hadde beskyldt *henne* for løgn tidligere i EU-kampen. Bakgrunnen var at Olsen hadde ment at Lahnsteins argument om EUs dårligere arbeidslivsrettigheter enn Norge, var uriktige. Saklig tone og nøktern tilbakevising av nei-sidens påstander om EU hadde vært et sterkt kort på ja-siden. Men denne kvelden, med en sysselsettingssak som bakteppe, ble rollene snudd og Lahnstein fikk sympatien. Med rolig stemme svarte Lahnstein følgende på statsministerens utbrudd: "Man

²⁰⁷ Sitatet er hentet fra intervjuet med Helga Pedersen.

²⁰⁸ Hentet fra intervjuet med Arne Hjeltnes.

²⁰⁹ Brundtland, Gro Harlem: *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 374

²¹⁰ VG 25. november 1994

²¹¹ Sitatet er fra den avsluttende partiledersdebatten om norsk EU-medlemskap, NRK TV 25. november 1994.

kan ha ulike vurderinger, men det kan jo diskuteres.”²¹² Og diskutert ble sysselsettingsspørsmålet. På ja-siden mente *NHO* at Norge innen en fireårsperiode innenfor EU hadde potensial til å skape 100.000 nye arbeidsplasser. Dette fikk professor i sosialøkonomi Finn R. Førsund til å gå ut i *Dagens Næringsliv* 23. november 1994 og etterlyse faglig redelighet i sysselsettingsdebatten knyttet til eventuelt EU-medlemskap. Når det gjaldt tallene til *NHO*, pekte han på følgende: ”Ingen fagøkonomer utenfor ansatte i *NHO* har gått gode for innholdet i denne påstanden.”²¹³ I intervjuet med Thorvald Stoltenberg peker han på at man ikke skal ta lett på sysselsettingspoenget i fiskerisektoren ved EU-tilslutning:

Jeg var ambassadør i Danmark noen år. Og der gjorde det inntrykk på meg at hver natt kom det frysevogner fra Norge med norsk fisk. Og det ble lastet opp i Danmark, noe ble foredlet. Og noe ble sendt rett videre. Jeg tenkte at dette her er jo mange arbeidsplasser. Og så prøvde jeg å regne meg fram til en oversikt over det. Og forsiktig regnet var det minst 1700 arbeidsplasser dette var snakk om. Som gikk tapt langs kysten. Og det setter jo ting i perspektiv.²¹⁴

Einar Jetne er uenig i denne forståelsen, fordi norske havområder i følge Jetne ville blitt felles EU-hav om Norge ble EU-medlem, og da ville fiskerne mistet kontroll med arbeidsplassen. Han utdyper: ”Bare dette kan forklare hvorfor nei-sida fikk ei oppslutting på rundt og over 90 % ved EF/EU-valgene både i 1972 og i 1994 i kommuner som Træna, Bø og Øksnes m.fl.”²¹⁵

Oppsummering

I Norge har naturressursene stått i en særstilling, både sett i forhold til andre industrialiserte land og i forhold til statens ønske og vilje til å søke kontroll over dem. Når det gjelder nettopp fiskerinæringen har dette gitt seg utslag i relativt gode rammevilkår og statlig tilrettelegging. Dette har bidratt til å gi en modernisert milliardnæring, hvor lokalsamfunn i hele kyst-Norge har gjort seg avhengige av fiskerinæringens direkte og indirekte arbeidsplasser og gevinster.

I EU-debatten ga det økonomiske perspektivet seg utslag i tre ulike hovedmåter å bruke økonomi som argumentasjon på. Den første måten var fiskeriøkonomien og kontroll over egen økonomisk gevinst og utvikling. Her argumenterte ja-siden med generelle aspekter, blant annet at dårligere markedsadgang for Norge sammenlignet med EU-landene, kunne føre til økonomisk stagnasjon og vanskeligere konkurranseforhold. Nei-siden var på sin side mest opptatt av at det å gi fra seg kontrollen over fiskeriressursene representerte en trussel mot økonomisk utvikling, fordi Norge da ville bli prisgitt EUs til en hver tid gjeldende føringer og

²¹² Sitatet er fra den avsluttende partilederdebatten om norsk medlemskap i EU, *NRK TV* 25. november 1994.

²¹³ *Dagens Næringsliv* 23. november 1994

²¹⁴ Sitatet er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

²¹⁵ Sitatet er hentet fra intervjuet med Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*.

prinsipper. Ola H. Grytten mener her at små stater alltid er prisgitt stor aktørers premisser, mens Einar Jetne hevder full ressurs- og økonomikontroll kan sikres hvis det er politisk vilje.

Den andre måten å bruke økonomiargumentasjon på i EU-debatten, var gjennom å peke på distriktenes utsatte stilling ved et EU-medlemskap. Denne argumentasjonen kom tydeligst fram i *Kystaksjonen*, som hadde nei til EØS og ja til fortsatt lokal forvaltning som hovedsaker. Samtidig la spesielt den nordnorske befolkningen vekt på at lokalforvaltning hadde lange og sterke tradisjoner, og at dette var et viktig distriktpolitisk prinsipp. På ja-siden var det *NHO* som var mest opptatt av å forsikre folket om at en EU-tilslutning ville sikre norske distrikters egenforvaltning. Inge Lønning mener at spesielt for Nord-Norges del må distriktsargumentet først og fremst forstås som en ideologisk kamp mellom sentrum og periferi. Representanter for nei-siden i EU-debatten la på sin side vekt på de realpolitiske farene for distriktene i EU. Her er formannen i *Norges Kystfiskarlag*, Steinar Friis, sin beskyldning mot regjeringen betegnende i så måte, der han mente at den spilte bort farsarven.

Den tredje måten økonomi ble trukket fram i debatten på, var som en del av en større kystkultur- og sysselsettingsdebatt. Når det gjaldt fisk og havbruksnæring som kystkultur var denne i rask utvikling både nasjonalt og internasjonalt på 1990-tallet. I tillegg kom arbeidshverdagen i fiskerisektoren på den opinionsdannende dagsordendebatten gjennom at arbeidslover for fiskeriene ble endret i EU-tilpasningsprosessen. Ja-siden mente at endringene ga et ryddig og stabilt arbeidsliv, noe som igjen sikret spredt bosetting. Thorvald Stoltenberg sier her at regjeringen var svært opptatt av adgangs- og ressursspørsmålet i både EØS- og EU-forhandlingene. Nei-siden var mest opptatt av juridiske og prinsipielle arbeidslivsavklaringer.

Kapittel 4. En forklaring på fiskerispørsmålets viktighet på bakgrunn av de store uenighetene i EØS- og EU-forhandlingene

Innledning

I kapittel 2 og 3 har vi gjennomgått historiske og økonomiske aspekter knyttet til oppgavens problemstilling om hvorfor fiskerispørsmålet ble så sentralt i forrige EU-debatt. For å utfylle bildet, vil vi i dette kapitlet se på EØS- og EU-forhandlingenes syndliggjøring av hvorfor og hvordan fiskerispørsmålet ble så sentralt. I både EØS- og EU-runden var fiskerispørsmålet det vanskeligste å bli enige om, noe som igjen gjorde at saken ga størst medieoppmerksomhet.

For å skjønne bakgrunnen for de omfattende uenighetene, må vi først trekke opp de historiske linjene som førte fram til forhandlingene. Vi vil her ta for oss Norges og EF/EUs ulike syn på fiskerispørsmålet fra 1960-tallet og herunder belyse forhandlingsproblemene i 1972-runden, da de viser at fiskeriuenigheter mellom Norge og EU har sterke historiske røtter. Videre vil prinsipielle holdningsforskjeller mellom Norge og EU på 1990-tallet trekkes fram. Endelig vil vi se nærmere på den fornyede styrken i norsk EF-debatt fra 1988 til 1990, siden perioden viser hvor EF-debatten sto i Norge, samt hvorfor det ble EØS- og EU-forhandlinger. Også i dette kapitlet vil for øvrig intervjuobjektene innsnitt trekkes fram underveis i teksten.

Jeg vil ellers presiseres at fiskerispørsmålets stilling vil vurderes etter en kronologi og med klare tidsavgrensingsmarkører. I denne sammenhengen er det viktig å understreke at det ikke er tidsavgrensingene i seg selv, men de tematiske poengene tidsskillene indikerer, som står sentralt. Dette innebærer at kronologien brytes i noen sammenhenger, for å få fram visse tematiske poeng. Det er altså overordnede aspekter i forhold til oppgavens problemstillinger som styrer framstillingen, og ikke debatten fra dag til dag.

Norges og EFs syn på fiskerispørsmålet på 1960- og 1970-tallet, herunder forhandlinger

Det europeiske kull- og stålfellesskapet (EKSF) ble formelt opprettet 9. mai 1950. Formålet var i første rekke å sette kull- og stålintustrien i Vest-Tyskland og Frankrike under en felles organisasjon, og avtalen påvirket derfor i liten grad norsk handel og utenrikspolitikk. Derimot ble Norge en del av et større internasjonalt utenrikspolitisk spill da *Roma-traktaten* i 1957 la grunnlaget for opprettelsen av *Det europeiske økonomiske fellesskap (EEC)*, med virkning fra 1. januar 1958.²¹⁶ EEC medførte nemlig en tollnedbrytende og frihandelsorientert tilnærming mellom de sentraleuropeiske landene Belgia, Frankrike, Italia, Luxemburg, Nederland og

²¹⁶ Claes, Dag Harald og Førland, Tor Egil: *Europeisk integrasjon*, Oslo 2004. S. 59

Vest-Tyskland. Planen var en felles frihandelsavtale for europeiske land både innenfor og utenfor EEC, men dette ble stoppet av franske myndigheter.²¹⁷ Dermed måtte norske myndigheter orientere seg mot alternative europeiske handelssamarbeid. I EEC-sammenheng ble Norge regnet som ett av de ”ytte sju-landene”, som foruten Norge omfattet Danmark, Portugal, Sveits, Sverige, Storbritannia og Østerrike. Disse landene dannet 4. januar 1960 *Det europeiske frihandelsforbundet (EFTA)*.²¹⁸ Allerede i juli og august 1961 søkte imidlertid Danmark, Irland og Storbritannia om medlemskap i EEC. Regjeringen *Gerhardsen 3* (1955-1963) bestemte da at Norge skulle gjøre det samme, siden Storbritannia var EFTA-samarbeidets største partner.²¹⁹ I april 1962 ble derfor Norges første EEC-søknad sendt. Men på grunn av den franske presidenten Charles De Gaulles veto mot britisk medlemskap i 1963, falt også Norges søknadsbegrunnelse bort. Danmark, Irland, Norge og Storbritannia søkte på nytt i 1967, men britisk økonomi ble igjen ansett som for svak.²²⁰ Fellesskapet skiftet for øvrig navn til EF da kommisjonene til *ECSC* (kull og stål/jern), *EEC* (økonomi) og *EURATOM* (atomenergi) ble slått sammen i én kommisjon 1. juli 1967.²²¹

Det interessante med 1967-søknaden var at den ble sendt inn av en regjering hvor Per Borten (Sp, 1965-1971) var statsminister. Sp var det eneste partiet på Stortinget som sa nei til EF på alle vilkår, og de dannet flertallsregjering sammen med KrF, Venstre og Høyre. KrF vedtok på landsstyret i 1970 at de ikke ville ta EF-avgjørelsen før et forhandlingsresultat forelå. Venstre hadde på sin side hadde flertall i stortingsgruppa for EF-søknaden i 1962, men endte opp på nei-siden i 1972. Høyre var samlet om ja-standpunktet, men hadde gjennom hele 1960- og 1970-tallet en svak nei-opposisjon.²²² Per Bortens handelsminister fra 1965-1970, Kåre Willoch, skriver i sin bok *Myter og virkelighet* at fiskerispørsmålet også da var sentralt.

En episode som vanskelig kunne tolkes som noe annet enn motvilje mot det forhandlingsoppdrag som regjeringen samlet søkte fra Stortinget, kom i min siste tid som handelsminister. Det var blitt nærmest sikkert at både regjering og Storting ville gå inn for forhandlinger om medlemskap da EF tok opp et arbeid for å utvikle *fellesskapets fiskeripolitikk*. Det måtte få den største betydning for Norge. Jeg forso da at jeg - eller om man heller ville det, et annet medlem av regjeringen - skulle reise til Brussel og legge frem norske synspunkter på hvorledes den fremtidige fiskeripolitikken i EF burde bli. [...] Men noen slik aktivitet overfor EF ville statsminister Borten ikke gå med på.²²³

²¹⁷ Ponsford, Simon: *EU i dag*, Risør 2007. Originaltittel: *The European Union Today*. S. 11 i norsk utgave.

²¹⁸ Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 224

²¹⁹ Claes, Dag Harald og Førland, Tor Egil: *Europeisk integrasjon*, Oslo 2004. S. 208

²²⁰ Det var Frankrikes president Charles De Gaulle som hevdet at britisk økonomi så svak at Storbritannia ikke kunne bli medlem, noe han sa på en pressekonferanse 27.11.1967. Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 225

²²¹ Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 224

²²² KrF, Venstre og Høyres EF-syn på 1960- og 1970-tallet er utdypet på henholdsvis s. 156, s. 171 og s. 85 i Jo Saglies bok *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*, Oslo 2002

²²³ Willoch, Kåre: *Myter og virkelighet: Om begivenheter frem til våre dager med utgangspunkt i perioden 1965-1981*, Oslo 2002. S. 291

Som første regjering i Norge, falt Borten-regjeringen på EF/EU-saken. Den utløsende årsaken var avsløringen av en EF-rapport fra Norges ambassadør til Brussel, John Halvorsen.²²⁴ Per Borten-biograf Harald Berntsen har uttalt følgende om saken i ettertid: ”Regjeringa var dømt til å falle på grunn av EEC-spørsmålet som lå under den som udetonert dynamitt.”²²⁵

Borten-runden i 1970-1971 endte med søknadsavvisning og regjeringskrise. EEC-tilhenger Trygve Bratteli (Ap, 1971-72) tok over både regjeringsmakt og EF-forhandlinger. Han ga tidlig i sin periode uttrykk for sin EF-begeistring, og da VG oppsummerte hans første år som statsminister, ble denne ja-holdningen sterkt understreket: ”Neppe på noe punkt er statsministeren så urokkelig overbevist som når det gjelder Norges forhold til EF.”²²⁶ Fra januar 1972 tilspisset EF-forhandlingene seg, og det var de norske fiskerikravene som voldt flest forhandlingsproblemer. Fiskerispørsmålet fikk for første gang et tilslutningsdefinerende aspekt ved seg, og media ble mer opptatt av fiskens stilling. Som VG skrev 12. januar 1972:

Det er verken bitterhet eller forbauselse å spore blant dem som har deltatt i drøftelsene. Nærmest en slags hoderystende mild resignasjon. Og det er særlig to ting man fester seg ved: 1. At forhandlingene trass i alt var kommet så langt at alle andre spørsmål enn dette ene med fiskeriordningen, var ordnet. 2. At en så vidt sekulær ting som fiskerispørsmålene skal kunne makte å sette bom for den store politiske tanke som det er å samle Europa.²²⁷

Fiskerispørsmålet fikk ytterlige oppmerksomhet da Knut Hoem trakk seg fra regjeringen i januar 1972, fordi han fant fiskeriresultat i EF-avtalen for svakt. Da *Nationen* i 1982 lagde en etteranalyserende sak på Hoems avgang, vektla de fiskerispørsmålets utvidede betydning.

Han [Knut Hoem] trakk seg som statsråd i Trygve Brattelis regjering da forhandlingsresultatet fra Brussel forelå i 1972. Hoem kunne ikke stå inne for de betingelsene norsk fiskerinæring var tilbudt. Norge ville ikke kunne fått den beskyttelsen vi trenger for vår bosetting langs kysten innenfor EF. Dessuten har EF stadige slåsskamper internt om fiskeripolitikken. Problemene er stadig uløste. Det går igjen ut over fiskeressursene. Situasjonen for norsk fiskeri ville vært mye verre enn den er i dag om vi hadde vært med i EF.²²⁸

Nationen la her mest vekt på at fiskerispørsmålet berørte vern av kystlandskap og spredt bosetting. Samtidig poengterte avisa at også interne fiskeridragkamper innad i EF gjorde et medlemskap mindre interessant for norsk kystbefolkning. På denne tiden hadde *Nationens* påstand om at fiskerisituasjonen i Norge ville blitt verre om Norge hadde blitt EF-medlem, fått oppslutning på nei-siden, noe den fortsatt har. Helga Pedersen skjønner dette svært godt:

²²⁴ VG 1. mars 1971

²²⁵ *Dagbladet* 8. mai 2007

²²⁶ VG 17. mars 1972

²²⁷ VG 12. januar 1972

²²⁸ *Nationen* 19. september 1982

”Selvsagt dukker det også opp mye uenigheter, slik vil det alltid være.”²²⁹ Hun presiserer at fiskerispørsmålene må løses med forhandlinger, uansett om Norge er EU-medlem eller ikke. Derfor tror hun at interne EU-uenigheter ikke må bli et nei-argument i en ny EU-runde, samt at Norge kan bidra positivt. Thorvald Stoltenberg er enig: ”Sitter vi ved bordet, så kan vi ta bedre vare på våre interesser mer enn hvis vi står utenfor. Det er en ganske enkel logikk.”²³⁰

Når det gjelder EUs interne fiskeristridigheter, tegnet kildene et tydelig bilde av at EF/EU har hatt gode intensjoner for en felles fiskeripolitikk, men har hatt problemer i praksis. Ser vi på intensjonene først, ble det allerede i *Roma-traktaten* av 1957 uttrykt spesifikt at fiskeripolitikken skulle samordnes. Dette finner man i traktatens artikkel 3e, hvor målet er ”a common policy in the sphere of agriculture and fisheries”.²³¹ I 1970 ble *The common fisheries policy (CFP)* opprettet og 1. februar 1971 trådte en felles fiskeripolitikk for hele EF-området i kraft.²³² Opprettelsen av *CFP* betydde samtidig at fiskeriforhandlinger med nye medlemsland ikke lenger skulle skje gjennom *Common agricultural policy* (felles landbrukspolitikk), som fisk tidligere var underlagt. Meningen med *CFP* var å lage et rammeverk som skulle sikre at EF-landene kunne drive fiskeri på like vilkår. Problemet har bare vært, i likhet med landbrukspolitikken, at mange land har brukt EF/EU-føringer som et supplement til egen nasjonal politikk. Dette betyr at like vilkår for alle EU-land bare eksisterer på papiret. I boka *Europeisk integrasjon* peker Tor Egil Førland og Dag Harald Claes de på nettopp dette poenget: ”I den grad Unionens politikk spiller noen rolle, er det vanligvis som supplement til nasjonalstatene. Graden av felles politikk på de ulike feltene varierer sterkt. [...] I enkelte EU-land får bøndene mer støtte fra regjeringene enn de får gjennom EUs landbruksfond.”²³³

Likevel har EF/EU altså prøvd å få til en felles fiskeripolitikk. Avtalene har imidlertid blitt for lite omfattende eller for lite forpliktende. Hasteenigheten om en felles fiskeripolitikk, som ble vedtatt like før Danmark, Norge og Storbritannia startet medlemskapsforhandlingene i 1970, et godt eksempel. Prinsippavklaringer ble her skjøvet fram i tid, og det er tatt få hensyn til spesielle forhold. Einar Jetne i *Nei til EU* mener det siste er det største problemet:

Fiskerinæringa i Irland, Portugal og Spania m.fl. mangler tilgang til fiskeressurser, mens vi har denne tilgangen innenfor egen økonomisk sone. Samtidig er antall fiskere i EU-landene langt høyere enn i Norge. Problemet for fiskerinæringa både i EU-land og i Norge er og var neppe ”særrettigheter i EU/EØS-systemet”, men tilgang til og kontroll med ressursforvaltningen. Norge

²²⁹ Sitatet er hentet fra intervjuet med Helga Pedersen.

²³⁰ Sitatet er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg

²³¹ Traktaten på nett: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/ce321/ce32120061229en00010331.pdf>

²³² Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 225

²³³ Claes, Dag Harald og Førland, Tor Egil: *Europeisk integrasjon*, Oslo 2004. S. 115

som en av verdens (og Europas) sterkeste fiskerinasjoner og fiskerinasjonene i EU har svært motstridende interesser.²³⁴

EFs manglende evne til å ta tak i helhetlige prosesser allerede på 1970-tallet blir derfor også en forklaring på hvorfor fiskerispørsmålet ble så sentralt i 1994-runden. Fordi EU hadde feilet med å lage en felles fiskeripolitikk, og feilet med å gjøre avtalene til mer enn et supplement. Ellers viste EF lite forståelse for Norges fiskeripolitiske særstilling, noe også Jetne er inne på. I sum bidro dette til å gi EF mindre fiskeripolitisk troverdighet i Norge, hvor nettopp fiskeri og kystkultur sto sterkt. Samtidig skal heller den steile norske holdningen undervurderes. Hoem og Olsen krevde jo særrettigheter, særbestemmelser og økonomisk kompensasjon for norske fiskere på henholdsvis 1970- og 1990-tallet, uten å ville vike på kravet om null fisk og null innpass for utenlandske EF-fiskere i norske farvann. I hovedsak hadde de begge støtte fra kystbefolkningen og nei-siden, som begge var kategoriske på at norske havsoner var nettopp norske. Skulle noen av tvilerne overbevises, var regjeringen avhengig av å få EU-gehør for null innpass til utenlandske fiskere, full kontroll over norske soner og full markedsadgang.

EF/EUs arbeid med fiskeripolitikk og Norges holdning fra midten av 1970-tallet til 1994

Etter at det norske folk sa nei til EF i 1972, med 53,5 % nei-stemmer mot 46,5 % ja-stemmer²³⁵, gikk fiskeripolitikken både i Norge og EF over i en ny fase. Dette hadde i første rekke å gjøre med det nye havrettsregimet som ble etablert på 1970-tallet. I praksis gikk det ut på at alle land i henhold til *FNs havrettskonvensjon* ble tilkjent rettigheter helt ut til 200 nautiske mil fra egen kyst. Utvidelsen av *Norsk økonomis sone (NØS)* til 200 nautiske mil ble vedtatt ved lov allerede 17. desember 1976, med virkning 1. januar 1977.²³⁶ Med nye føringer fulgte stadig mer omfattende forhandlinger og avtaleprosesser mellom Norge og andre land og aktører. Med det nye regimet ble tall- og soneavklaringer mer formaliserte. Allerede på 1970-tallet inngikk Norge gjensidige avtaler om fiskeribestander med Russland, Island og EF. Seinere forhandlet Norge fram egne avtaler om kvotebytte på eksklusive bestander med Færøyene og Grønland, for fisket i Skagerrak og Kattegat og for loddefisket ved Island, Grønland og Jan Mayen. Norge har også årlige konsultasjoner om kvotetildelinger med stater

²³⁴ Sitatet er hentet fra intervjuet med Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*.

²³⁵ Stemmemfordeling i EF-folkeavstemmingen i 1972: *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 676

²³⁶ For mer om *FNs havrettskonvensjon* og utvidelse av NØS: *Stortingsmelding nr. 32 (2006-2007): Om dei fiskeritavtalane Noreg har inngått med andre land for 2007 og fisket etter avtalane i 2005 og 2006*. S. 10

uten direkte rettigheter i norsk sone, samt med medlemsstater i de to organisasjonene for fiskerisamarbeid i nordvest-Atlanteren (*NAFO*) og nordøst-Atlanteren (*NEAFC*).²³⁷

På tross av de styrkede kontinentalrettighetene et nytt jurisdiksjonsregime representerte, var skiftende norske regjeringer fra 1970-tallet og utover opptatt av at fiskeripolitikk skulle gjennomføres i dialog og forhandlinger med andre stater og organisasjoner. Den viktigste årsaken til dette er at 80 % av fisket i norsk sone skjer på bestander Norge deler med andre aktører.²³⁸ Allerede i 1973 inngikk Norge en handelsavtale med EF som inkluderte fiskeri.²³⁹ Avtalen var imidlertid generell og ga svake svar på viktige sone-, kvote- og rettighetsspørsmål.

I tillegg til økonomiske og juridiske handels- og prinsippavklaringer, dreide fiskeri i Norge og EF fra tidlig 1970-tall seg stadig mer om miljøpolitikk. Fra da av la nemlig FN mer vekt på regulering og vern av bestander, samt at kyststater fikk større forpliktelser i forhold til å drive fiskerinæringen bærekraftig. På et miljøplan understreket dette fiskerisektorens viktige ansvar for et biologisk mangfold. *FNs* føringer var imidlertid ikke entydige, da de samtidig la vekt på at man skulle ta hensyn til kystbefolkningens økonomiske behov.²⁴⁰ I tillegg til at det nye regimet ga Norge større rettigheter, en ny forhandlingsposisjon og økt miljøfokus for havbruksnæringen, ble også selve forhandlingsregimet endret. I praksis dreide dette seg om en overgang fra flersidige forhandlinger innenfor rammen av *NAFO* og *NEAFC* til direkte tosidige forhandlinger mellom kyststater og andre aktører med suverene fiskerettigheter. Teoretisk sett var denne overgangen naturlig, da grenseutvidingen betydde at kyststatene, med sin nærhet til ressursene, fikk mer definert territoriemakt. Overgangen var likevel dramatisk for såkalte tredjeland, det vil si land som var medlemmer i *NAFO* og *NEAFC*, men som ikke hadde egen kystlinje. *FN* understreker suveren enkeltstatsforvaltning i havrettskonvensjon av 10. desember 1982 (vedtatt i Stortinget i 1994). Her står det at kyststater har suveren rett "til å utnytte ressursene i havet innanfor dei økonomiske sonene".²⁴¹ I utgangspunktet er det forbudt å fiske i *NØS* og i fiskerisonene rundt Jan Mayen for alle uten norsk statsborgerskap. Likevel åpnes det hvert år opp for et regulert og avgrenset utenlandsk fiske. Fra 1986 har det videre

²³⁷ For mer om de forskjellige avtalene Norge har gjort og gjør med andre: *Stortingsmelding nr. 32 (2006-2007): Om dei fiskeriavtalane Noreg har inngått med andre land for 2007 og fisket etter avtalane i 2005 og 2006*. S. 10

²³⁸ *Stortingsmelding nr. 49 (1994-1995): Om dei fiskeriavtalane Noreg har inngått med andre land*. S. 5

²³⁹ Claes, Dag Harald og Førland, Tor Egil: *Europeisk integrasjon*, Oslo 2004. S. 209

²⁴⁰ Fiskeri- og kystdepartementet har lagt ut hovedtrekkene i *FNs* havrettskonvensjon på sine egne hjemmesider: regjeringen.no/nb/dep/fkd/tema/Internasjonalt_samarbeid_om_fiskeri/Havrettskonvensjonen.html?id=445763

²⁴¹ *Stortingsmelding nr. 49 (1994-1995): Om dei fiskeriavtalane Noreg har inngått med andre land*. S. 5

blitt fastsatt årlige kvotereguleringer i Svalbard-sonen for fiske etter norsk arktisk torsk. Av miljøhensyn ble det samtidig innført totalforbud mot fiske av blåkveite, sild og lodde der.²⁴²

Når det gjelder forholdet mellom EF og Norge, har det siden 1977 blitt forhandlet fram årlige avtaler. Den første, "*Agreed Record of Conclusions of Fisheries Consultations between the European Economic Community and Norway*", ble ferdigforhandlet 15.-16. desember 1977 og skulle ha virkning fra 1. januar 1978.²⁴³ På grunn av intern strid i EF om en ny og felles fiskeripolitikk ble imidlertid denne ikke undertegnet før i 1980.²⁴⁴ Både denne og de påfølgende avtalene fram til EU-debatten på 1990-tallet omfattet områdene vest for de britiske øyene, Nordsjøen og Barentshavet. Det må her nevnes at det fram til 1990-tallet var relativt stor enighet mellom Norge og EF om selve delingen av totalkvotene for fellesbestandene i Nordsjøen. Likevel fikk de norske forhandlerne med en tekst om at EF-fisket i Norge skulle reduseres. I *Stortingsproposisjon 90 (1980-1981)*, som omfatter avtalen, er dette poengtert; "Det skal tilstrebes en tilfredsstillende balanse i det gjensidige fiske. Dette innebærer at EØFs [EF] fiske i norsk sone skal reduseres over tid."²⁴⁵

Dette poenget er viktig, siden det står i sterk kontrast til de spanske og portugisiske forhandlerne påstander i både EØS- og EU-forhandlinger om at Norge tidligere hadde åpnet opp for mer utenlandsk fiske i norske soner. Riktignok hadde Norge gitt signaler på 1980-tallet om kvoteøkninger til EF-fiskere, men da gitt en positiv bestandsutvikling over lang tid.

Det som det videre var sterk uenighet om allerede i den første avtalen mellom Norge og EF, var størrelsen på felleskvotene. Generelt har Norge helt fra 1970-tallet forsøkt å holde totalkvotene lavest mulig, mens EF-delegater har ment at Norge tåler et betydelig større opptak enn det de tradisjonelt sett har lagt seg på. Her har *Norsk Institutt for Strategiske Studier (NORISS)* kommet med et interessant debattbidrag. I skriftet *EUs felles fiskeripolitikk – konsekvenser for Norge* peker instituttet på at det er flere hensyn å ta for Norge. På den ene siden mener instituttet å finne belegg for at det både i Norge og EU er "bred enighet om at [fiskeri]kvotene ble satt for høyt"²⁴⁶ på 1990-tallet, og at Norge og EU sammen må komme fram til bedre kvoteavklaringer. I tillegg til dette var det en klar utfordring i både EØS- og EU-forhandlingene at ulike kvoter og prinsipper i liten grad ble knyttet opp til flåtekapasitet.

²⁴² Stortingsmelding nr. 49 (1994-1995): *Om dei fiskeriavtalane Noreg har inngått med andre land*. S. 7

²⁴³ "*Agreed Record of Conclusions of Fisheries Consultations between the EEC and Norway*", 1977

²⁴⁴ Avtalen mellom Norge og EF om fiskerier av 27. februar 1980 ble godkjent i statsråd 13. mars 1981 og heter *Stortingsproposisjon nr. 90 (1980-81): Om samtykke til å inngå en avtale av 27. februar 1980 mellom Kongeriket Norge og det Europeiske Økonomiske Fellesskap om fiskerier*

²⁴⁵ *Stortingsproposisjon nr. 90 (1980-81): Om samtykke til å inngå en avtale av 27. februar 1980 mellom Kongeriket Norge og det Europeiske Økonomiske Fellesskap om fiskerier*. S. 1

²⁴⁶ Europa-programmets havdoménestudie: *EUs nye fiskeripolitikk - konsekvenser for Norge*, Oslo 2005. S. 9

Et annet utfordrende forhandlingsområde mellom Norge og EF har vært kvotebyttet på de eksklusive fiskebestandene i Nordsjøen og vest for de britiske øyer. I det nevnte *NORISS*-skriftet, og i *Stortingsmelding 49 (1994-1995)*, er det et poeng at norske myndigheter har vært misfornøyde med balansen i gjensidige kvote- og fangsttildelinger.²⁴⁷ Variasjon i kvalitet på fisken og bestandsstørrelser, samt Norge og EFs ulike fangstkapasitet, har skapt problemer.

Kvoteutnytting og fangstkapasitet er for øvrig en generell fiskeripolitisk utfordring. Dette skal ikke utdypes mye, men vi kan se på noen nøkkeltall for å danne oss et bilde av situasjonen. For å begynne med de norske kvotene på fellesbestandene torsk og hyse nord for 62° breddegrad, ble disse utnyttet fullt ut både i 1993 og 1994. I Nordsjøen ble de norske kvotene på fellesbestandene torsk, sei, makrell og sild oppfisket de samme årene. Videre hadde ringnotflåten et godt fiske på kolmuekvoten i EUs farvann, men uten å utnytte den fullt ut. Kvotene av sild og makrell vest for de britiske øyer ble derimot fullt utnyttet de to nevnte årene. I Skagerrak er norsk aktivitet i hovedsak konsentrert om fisket etter sild, brisling og reker. Norge får også årlig tildelt kvoter ved Grønland etter avtale med EU og Grønland. Norge utnytter kvotene av blåkveite, kveite og reker godt. Generelt er utnyttingen av EFs kvoter lav vest for Norge og sør for 62° nord. EFs utnytting av kvotene nord for 62° nord, samt i Skagerrak, har imidlertid vært høy. Også Polen og Færøyene utnyttet kvotene godt.²⁴⁸

EF/EU har fra 1970-tallet jobbet målbevisst med fiskerispørsmålet på fem områder. Disse er *tilgang til feltene, overvåking og kontroll, felles marked, avtaler med tredjeland og internasjonale konvensjoner, og strukturpolitikk*.²⁴⁹ I tillegg har EF/EU jobbet med et større program for restrukturering av hele medlemskapsområdets fiskeriflåte og oppdrettsnæring. I tillegg til mer samordning har målet med dette vært å utvikle næringen i mest mulig miljøorientert og bærekraftig retning. Videre jobbet EF lenge med å få til et samlet reguleringsrammeverk, noe som kom på plass i 1986. Dette skjedde i forbindelse med at Spania og Portugal ble nye medlemmer dette året.²⁵⁰ Da de ble medlemmer fordoblet antall EF-fiskere seg, fiskekapasiteten økte med 75 % og tonnasje økte med 65 %. I tillegg økte fiskeproduksjonen og konsumet med 45 %.²⁵¹ Når det gjaldt den videre utviklingen fram til 1990-tallet, la *CFP* til grunn en rekke overgangsordninger. Disse ble imidlertid avvirket i 1993 på bakgrunn av en revisjon av hele fiskeripolitikken i EF i 1992. Revisjonen kom blant annet som følge av en EF-rapport som slo fast at det burde legges enda større vekt på

²⁴⁷ *Stortingsmelding nr. 49 (1994-1995): Om dei fiskeriavtalane Noreg har inngått med andre land*. S. 15

²⁴⁸ *Stortingsmelding nr. 49 (1994-1995): Om dei fiskeriavtalane Noreg har inngått med andre land*. S. 3-12

²⁴⁹ Europa-programmets havdoménestudie: *EUs nye fiskeripolitikk - konsekvenser for Norge*, Oslo 2005. S. 6

²⁵⁰ Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 229

²⁵¹ Europa-programmets havdoménestudie: *EUs nye fiskeripolitikk - konsekvenser for Norge*, Oslo 2005. S. 6

rasjonell, ansvarlig og bærekraftig utnyttelse av hav- og fiskerisektoren.²⁵² Et viktig punkt var at *CFPs* strukturelle mål ble integrert i ett spesifikt strukturfond, og ikke i flere som tidligere.²⁵³ I tillegg til bedre samsvar mellom fiskekapasitet og ressurstilgang, var målet å formalisere og samordne fiskeripolitikken før EU-utvidelsen midt på 1990-tallet.

Den norske holdningen til strukturendringene i fiskerinæringen, og ikke minst arbeidet med en felleseuropeisk fiskeripolitikk, var i utgangspunktet positiv. Dette må i første rekke ses i sammenheng med utviklingen innenfor norsk fiskerinæring på 1970- og 1980-tallet. Da var næringen preget av økende eksportoverskudd, men uten god struktur og organisering. Blant annet var regelverket svært komplisert. Videre var tradisjonssterke uenigheter mellom et industribasert vestlandsfiske og et nordnorsk kystfiske problematisk i arbeidet med å finne en felles fiskeripolitikk å enes om. Også fiskeriminister Jan Henry T. Olsen (Ap, 1992-1996) var positiv til bedre organisering av både norsk og europeisk fiskeripolitikk. I et juleintervju med *NTB*, gjengitt i *Nordlys* 29. desember 1992, understreket han at EF var en viktig partner.

Fiskerinæringen har nå så rike vekstmuligheter at verdiskapingen kan dobles i løpet av de nærmeste 10-15 årene – fra rundt 20 milliarder kroner nå til 35-40 milliarder, sier en optimistisk fiskeriminister Jan Henry T. Olsen til *NTB*. Men skal dette skje, må vi beskikke vårt hus på riktig måte. Viktigste forutsetning er at vi kan fortsette en fornuftig forvaltning av ressursene i Barentshavet. Derest at vi sammen med EF kan finne fram til en riktig forvaltning også i Nordsjøen og Norskehavet, mener fiskeriministeren.²⁵⁴

Olsen var generelt sett var positiv til EF i intervjuet, men han pekte også på negative sider. Blant annet mente han at fiskeriorganisering og enkeltstatskontroll måtte sikres bedre:

Problemene er mange. EF er ikke god nok når det gjelder ressursforvaltning. De har ikke det verktøyet som skal til, nemlig regelverket. De har heller ikke kontrollorganene som må til. Men det har vi. Vi har høstet dyrebar lærdom av de feil vi har gjort, sier fiskeriministeren, og viser til nedfiskingen av sild- og torskebestanden i 60- og 70-årene. Han understreker at EF har mye å lære av Norge. - Det er avgjørende at Norge får beholde kontrollen med fiskeressursene.²⁵⁵

Alt i alt viser min gjennomgang at det var et EF/EU med høye ambisjoner, men få og svake resultater, Norge forhandlet med i EØS- og EU-forhandlingene. I begivenhetenes sentrum sto en norsk fiskeriminister med stor tro på fellesløsninger, men også på suveren norsk kontroll.

Et internasjonalt fiskeriperspektiv - EUs fiskeripolitikk og norsk holdning på 1990-tallet

Mange av de fiskeripolitiske problemene mellom Norge og EU på første halvdel av 1990-

²⁵² *Commission to E.C., report 1991 from the Commission to the Council and the European Parliament 12.91*

²⁵³ Fondets eksisterer fortsatt og heter *Final Instrument for Fisheries Guidance in the European Union (EU)*.

²⁵⁴ *NTB*-intervju som ble trykket i blant annet *Nordlands Framtid* og *Nordlys* 29. desember 1992

²⁵⁵ *NTB*-intervju som ble trykket i blant annet *Nordlands Framtid* og *Nordlys* 29. desember 1992

tallet, dreide seg forholdet mellom internasjonale løsninger og nasjonal egenkontroll. Derfor må historiske tradisjoner og regimer for fiskeripolitikk i Norge og EF/EU trekkes fram her.

En av de grunnleggende hovedutfordringene både for Norge og andre land som formelt eller på annen måte knyttet er opp til EU, er å finne fellesnevnerne for politikk og prinsipper som kan gi forhandlingsløsninger. I utgangspunktet var EEC et prosjekt til fremme for neddriving av proteksjonistisk handelspolitikk i Europa. Mindre toll- og handelsmurer, samt mer overnasjonale handelsløsninger var stikkordene. På 1990-tallet ble EU-samarbeidet videreutviklet med samkjørte regler for valuta, arbeidsliv og handelsbestemmelser. Samtidig er ikke dette bildet entydig, da enkeltstatspolitikk har stått sterkere enn man kunne forvente.²⁵⁶ På den økonomiske siden har EU uansett kommet relativt langt i samkjøringen. EU-lover for miljørettede skatter og avgifter, fellesprinsipper for handel, like arbeidsmarkedsprinsipper og lønnsnivå, økonomisk velferdspolitik, pengeunion og militært samarbeid er eksempler på dette.²⁵⁷ I kull- og stålpolitikken, atompolitikk, utenrikspolitikken, landbrukspolitikken og fiskeripolitikken varierer imidlertid graden av felles organisering sterkt.

I forhold til fiskerettigheter og fiskerisoner har det vært en norsk holdning at disse i all hovedsak skal være forbeholdt norske fiskere. Fra EU-hold har man imidlertid vært opptatt av at Norge skal underlegges et felles fiskeripolitisk EU-regime, på bakgrunn av EØS-avtalen. Det viktigste hensynet til EU har vært å sikre at fiskere i EØS-området har fiskebanker å benytte dersom visse områder skulle oppleve fiskerikriser. Dernest ønsket man å sikre stabile konkurranse- og prisforhold. Dersom dette fordeles skeivt, kan utsatte regioner rammes hardt.

Det man i deler av distrikts-Norge imidlertid fryktet på 1990-tallet, var at kvoter til utenlandske EF-fiskere ville resultere i mindre inntektspotensial i en sterkt og innbringende næring med gode miljøskussmål. Mange mente også at EUs distriktssatsing var for svak. Så kan man vurdere om dette stemte, da store deler av EU-budsjettet gikk til *strukturfondene*. Disse skulle på ulike måter sikre regional utvikling i EU. I 1987 gikk 17 % av EU-rådets budsjett til fondene, mot 25 % i 1993.²⁵⁸ *Strukturfondene* og forløperne har siden 1970-tallet gitt EU-regioner muligheten til å finansiere deler av distriktspolitikken med EU-ressurser, i stedet for gjennom mange EU-lands pressede statskasser. Problemet har på den andre siden vært at EU-overføringene har redusert flere staters overføringer til sine fattige regioner. Alt i alt viser distriktspolitikken at EU ikke har maktet å få til sine fellesløsninger i praksis.

²⁵⁶ Dette skyldes mye EUs struktur, som innebærer at medlemslandene har utvidet mulighet til å utforme egen politikk på viktige områder, og at alle EU-land har veto i EU-rådet. Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 197

²⁵⁷ I denne sammenhengen har EU kommet lengst i arbeidet med en felles valutapolitikk, gjennom *Den økonomiske og monetære union (ØMU)* og innføringen av *Euro*. Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 133

²⁵⁸ Claes, Dag Harald og Førland, Tor Egil: *Europeisk integrasjon*, Oslo 2004. S. 126

Fiskerisektoren og andre næringers dårlige samordning har stått som en barriere mellom Norge og EF/EU. Som nevnt før kom riktignok EF fram til en provisorisk felles fiskeripolitikk i 1971, men den var lite helhetlig. Også de seinere revideringene har båret preg av lite samordning og dårlig oppdatering i forhold til moderniseringen av både fiskeriene og av jurisdiksjonslovverk. Først i 1983 kom EU fram til fellesprinsippet om at alle EU-fiskere i prinsippet hadde like rettigheter i EU-farvann, samt at bare de tolv første nautiske milene ut fra kysten skulle være forbeholdt nasjonale fiskere.²⁵⁹ I praksis har EU i en del tilfeller likevel åpnet opp for begrenset utenlandsk fiske i nasjonal sone i flere EU-land.

Et annet fiskeripolitisk aspekt som bør nevnes, er EF/EUs behandling av Spania og Portugal. Da de ble innlemmet i EF i 1986, skapte EFs krav om adgang til nykommeres fiskeressurser, samt spørsmålet om omfordeling av fiskekvotene, store problemer. Dette gjaldt spesielt for Spania, som satt med halvparten av EUs fiskebåter. Derfor mente spanske myndigheter at Norge skulle inngå i EØS på samme vilkår som de selv var medlem av EF på. Fiskeripolitikk hadde ellers bidratt til Grønlands EF-utmeldelse i 1985, noe som vitner om spørsmålets sterke stilling allerede da.²⁶⁰ Det EF/EU Norge forhandlet med i EØS- og EU-forhandlingene hadde imidlertid som utgangspunkt at enkeltstater hadde anledning til å føre sin egen politikk, noe som var en forhandlingsfordel for Norge. Derfor var det heller ikke spesielt oppsiktsvekkende at Norge stilte tøffe fiskerisærkrav i EF/EU-tilnæringsperioden. En tilnærming som splittet både partier og folket, og som vi må til 1988 for å finne starten på.

Fornyhet styrke i den norske EF-debatten, 1988-1990

Det blir ofte hevdet at Norge "snublet borti" EF-debatten. Dette bygger på ideen om at startskuddet for fornyet styrke i EF-debatten i Norge gikk da Sveriges statsminister Ingvar Carlsson (Socialdemokraterna, 1986-1991 og 1994-1996) gikk inn for å søke om svensk EF-medlemskap i oktober 1990. Derav begrepet "svenskesuget". Men allerede i 1988 skjedde det sterke norskinitierte hendelser som bidro til tilspisset EF-debatt. Det begynte med at *Brundtland 2-regjeringen* (Ap, 1986-1989) våren 1988 sendte ut et brev til departementene om at all ny norsk lovgivning fra da av skulle sjekkes mot EF-regler. I praksis var dette et "EF-direktiv" med norsk avsender *før* Stortinget hadde drøftet EF-saken: "[Regjeringen har] besluttet at utformingen av norske lover og forskrifter som omfattes av det indre marked skal

²⁵⁹ Claes, Dag Harald og Førland, Tor Egil: *Europeisk integrasjon*, Oslo 2004. S. 128

²⁶⁰ Koblingen mellom EFs manglende felles fiskeripolitikk og Grønlands utmeldelse, er grundig gjennomgått i Claes, Dag Harald og Førland, Tor Egil: *Europeisk integrasjon*, Oslo 2004. S. 129

vrderes også med henblikk på en eventuell harmonisering med EFs regelverk. [...] Dersom det er avvik skal det gis en begrunnelse for dette.”²⁶¹

I dette brevet ba regjeringen med andre ord forvaltningen å tilpasse nye lover EF, lenge før den hadde avklart om den ville gå inn for EF-medlemskap. Direktivet sendte imidlertid ut et sterkt signal om hvilken side Ap-ledelsen ville innta i EF-saken. Brevet må derfor forstås som starten på den ja-kampanjen Brundtland ble en lederskikkelse for helt fram til EU-folkeavstemmingen 28. november 1994. Utsendingen av brevet var uansett en dristig øvelse, da det var sterke nei til EF-krefter i både i Ap og i folket. Spesielt den delen av nei-siden som sto til venstre for Ap, mente også at utenriksminister Thorvald Stoltenberg hadde tett kontakt med EF i denne perioden. Tidligere stortingsrepresentant Erling Folkvord (1993-1997) fra Rød Valgallianse tar opp dette temaet i sin bok *Rødt! På barrikadene for AKP og RV*:

Ein delegasjon av klubbleiarar i Aker-konsernet var i november 1987 på besøk i EU-hovudkvarteret i Brussel. [...] Da dei møtte direktør Peder Toft Nilsen i det økonomiske og sosiale utvalet i EU (det heitte EF den gongen) for å stille spørsmål, spurde han innleiingsvis om dei ville at svara hans skulle gi den offisielle eller den uoffisielle versjonen. [...] Han fortalde at den norske regjeringa ikkje ville ha ei ny folkerøysting og så skisserte han ein norsk plan om at kravet om EU-medlemskap innan 1995 skulle reisast frå grunnplanet i LO og ikkje fra regjeringshald. Dette hadde statsråd Thorvald Stoltenberg gjort greie for på eit fortruleg møte i København året før.²⁶²

Da det verken finnes offentliggjorte referater eller mediereferering fra møter enten statsråder eller andre norske offentlige personer skulle ha deltatt på, samt at Stoltenberg tilbakeviser alle Folkvords påstander, står de kun igjen som nettopp påstander. Men tekstutdraget understreker den økende mistilliten mellom ja-siden og nei-siden i norsk EF-debatt fra 1988 og framover.

Det var også i 1988 at Kristen Nygård etablerte *Opplysningsutvalget om Norge og EF*. Utvalget ble lagt ned i 1990, men lederen Nygård gikk over til lederposten i den nye paraplyorganisasjonen *Nei til EF*. Høsten 1988 hadde ellers daværende Unge Høyre-leder Børge Brende gått ut i *Aftenposten* og sagt at Høyre burde programfeste EF-medlemskap. Fra en EF-debatt på en videregående skole ble han referert slik av avisa: ”Børge Brende sa et klart ja til EF for å påvirke beslutningene direkte og ikke bare delta i en passiv prosess.”²⁶³ Selv om Høyre blir framstilt som det mest samlende ja til EF/EU-partiet i norsk historie, var ledelsen i Høyre opptatt av at en eventuell EF-tilslutning måtte være i tråd med Norges interesser og med folkets tillitsvotum. I Høyres grunnlagsdokument *Det nye Europa* går dette tydelig fram: ”For Norge må det være viktig å oppta medlemsforhandlinger med EF når det er flertall for en

²⁶¹ Sitatet er hentet fra brev av 13. juni 1988, fra Statsministerens kontor til alle departementene. Statskonsult har for øvrig brukt sitatet i en rapport på nett: www.statskonsult.no/publik/rapporter/fulltekst/r2000-03.pdf

²⁶² Folkvord, Erling: *Rødt! På barrikadene for AKP og RV*, Oslo 1998. S. 167

²⁶³ *Aftenposten* 28. september 1988

slik linje i Stortinget og det er rimelige utsikter til at en folkeavstemming sier ja til EF-medlemskap. Forslag på annet grunnlag vil ikke tjene Norges interesser i EF-saken.”²⁶⁴

Videre holdt Stortinget i 1988 sin første EF-debatt siden 1973, uten at *medlemskap* var tema. 7. juni var det debatt om hvordan Norge burde forholde seg til EFs etablering av et nytt indre marked. Debatten vakte lite oppmerksomhet og Aps parlamentariske leder Einar Førde, karakteriserte situasjonen slik: ”Utviklinga sidan 1972 er truleg i Norge utviklinga i eit folk som frå å vere Europas best informerte nå kanskje er Europas dårligast informerte om europeiske spørsmål.”²⁶⁵ Mye av årsaken til den avmålte interessen for en ny EF-debatt var 1972-erfaringen med splittede partier og potensielle regjeringskoalisjoner både på venstre- og sentrum/høyresiden. Om Høyre kjørte EF-saken for hardt, ville Sp se rødt. Kanskje også KrF. Ap var for EØS, men delt i EF-saken. Ett år før Stortingsvalget 1989 ble derfor EF dysset ned.

I forbindelse med Sveriges søknadsinnsending økte altså EF-debatten i intensitet i Norge fra oktober 1990. I Sverige vektla ja-siden at EF kunne bidra til å motvirke de økonomiske utfordringene svensk økonomi slet med. I praksis betydde dette at Sverige hadde dårligere tid enn Norge når det gjaldt en EF-avklaring. Det utgangspunktet ga ja-siden EF-drahjelp. Ja-siden i Norge hadde atskillig større problemer med å forklare et ”gjenstridig folk”²⁶⁶ hvilke økonomiske og realpolitiske fordeler oljelandet og velferdsstaten ha få ved EF-medlemskap.

Ja-siden hadde også andre utfordringer i Norge, sammenlignet med Sverige. For der *unionsbegrepet* i stor grad representerte forening av krefter, forsoning og samarbeid i Sverige, ble det forbundet med diskriminering, undertrykking og demokratisk underskudd i Norge. Siden Norge hadde vært underlagt dansk styre i over 400 år og deretter under svensk styre i nærmere 100 år, var unionsbegrepet svært belastet. Unionsbegrepsdebatten ble ett av flere hovedpoenger i *historikerdebatten* om EF på 1990-tallet, hvor historikermiljøet ved *HF* på *Universitet i Oslo* bidro mest.²⁶⁷ Derfor var det på ja- siden en viss forståelse for at en EF-tilslutning måtte skje på norske premisser og med vern av norske interesser. Det innebar i tillegg at både Stortinget og folket måtte si ja til EF, samt at EF respekterte norsk suverenitet.

I tillegg til norsk skepsis mot unionsbegrepet og vektleggingen av suverenitet og selvråderett, trekker Jo Saglie også fram andre aspekter som gjorde EF-saken spesiell i Norge:

²⁶⁴ *Det nye Europa*, grunnlagsdokument for debatt om Europautvikling, Høyres landsmøte 3-5.mai 1990. S. 16.

²⁶⁵ Bjartnes, Anders og Skartveit, Hanne: *Brussel tur-retur: Historien om Gro Harlem Brundtlands forsøk på å overtale et gjenstridig folk*, Oslo 1995. S. 11

²⁶⁶ Det norske folk er det eneste som har stemt nei til EF/EU. Undertittelen til Bjartnes og Skartveits bok *Brussel tur-retur* er som kjent *Historien om Gro Harlem Brundtlands forsøk på å overtale et gjenstridig folk*, Oslo 1995

²⁶⁷ Historikerdebatten i EF/EU-debatten på 1990-tallet står det mer om i Lars Kjetil Købers: ”Verre enn unionen med Sverige”: *Unionsbegrepet i norske EEC/EF/EU-debatter 1961-1994*, Oslo 2005. S. 77-86

For det første som "politics": Saken ble folkeavstemmingstema og valgkampsak, og ble dermed et viktig redskap i den nasjonale kampen om velgere og regjeringsmakt. For det andre som "policy": valget mellom medlemskap og "utenforskap" kunne avgjøre den framtidige politiske kurs på en rekke innenrikspolitiske saksfelter.²⁶⁸

I dette handlingsrommet kunne fiskerinæringen spille på sympatier og antipatier mot partiene, som søkte både velgere og regjeringsmakt ett år før folkeavstemmingen. Samtidig ville EU-avstemmingsresultatet, hvis det ble ja, kunne avgjøre framtidig politisk kurs og generelle næringsstrukturer. Fiskerinæringsaktørene kunne bruke dette spillerommet til å kreve at norsk fiske skulle sikres, da EU-saken for dem også dreide seg om framtiden for fiskerinæringen. Ja-siden var derfor avhengige av en god fiskeriattale i forkant av EU-avstemmingen dersom de skulle vinne tilslutning fra fiskeri- og distrikts-Norge. Nei-siden kunne spille på at det tryggeste var å stå utenfor. Regjeringen forsøkte seg på det første. Folket svarte med å si nei.

Fiskerispørsmålet i EØS-forhandlingene og debatten som knyttet seg til dem, 1990-1992

I januar 1989 gikk EU-kommisjonens formann Jacques Delors (Frankrike, 1985-1995) ut og sa at samarbeidet mellom EF- og EFTA-landene måtte bygges ut i mer formaliserte former. Dette ble en viktig sak også i norske medier, og i en *NTB*-notis i *Aftenposten* 18. januar 1989 ble Delors sitert på at "EFTA-landene kan ikke regne med bare å plukke godbitene fra EFs indre marked".²⁶⁹ Dette integreringsarbeidet endte med at med at EFTA-landene Island, Liechtenstein og Norge (unntatt Svalbard, som er underlagt Svalbard-traktaten²⁷⁰) ble en del av EUs indre marked fra 1. januar 1994 gjennom EØS-avtalen. Ap ble det partiet som sterkest ble knyttet opp til denne integreringsprosessen, gjennom sin lederrolle i EØS-forhandlingene, på vegne av EFTA-landene. Likevel var det Høyre som var mest positivt innstilt til EFs integreringsplaner da debatten gikk våren 1989. 2. mars dette året var Høyre-leder Jan P. Syse (1988-1991) ute og støttet EFs integreringsplaner i en kronikk i *Aftenposten* med tittelen "EFTA er ikke Norges løsning".²⁷¹ Men på grunn av intern EF-strid fikk likevel ikke den Høyre-ledede *Syse-regjeringen* (Høyre, KrF og Sp, 1989-1990) den framskutte posisjonen i norsk EF-tilnærming som man kunne vente. Jo Saglie beskriver Ap og Høyres rolle slik: "Å sammenligne Arbeiderpartiet og Høyre er ikke like enkelt. Riktignok finner vi også her en vinner – Arbeiderpartiet - og en taper - Høyre."²⁷² Når det gjaldt manglende samordning på

²⁶⁸ Saglie, Jo: *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*, Oslo 2002. S. 17

²⁶⁹ *Aftenposten* 18. januar 1989

²⁷⁰ Særbestemmelsene for Svalbard og havområdene rundt er grundig gjennomgått i Peter Ørebechs *Norge og nordområdesuvereniteten: En folkerettslig studie av Svalbardtraktaten og delelinjen med Russland*, Oslo 2007

²⁷¹ *Aftenposten* 2. mars 1989

²⁷² Saglie, Jo: *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*, Oslo 2002. S. 182

ja-siden er kontakten mellom nettopp Ap og Høyre betegnende. Om dette skriver Bjartnes og Skartveit følgende boka *Brussel tur-retur*: ”Kontakten mellom de to partiene var i hovedsak uformelle telefonsamtaler mellom Ap-sekretær Dag Terje Andersen og Høyre-sekretær Svein Grønnern. Youngstorget fryktet bildet som satt igjen i 1972: Ap-ledelsen, Høyre og næringslivstoppene mot folket.”²⁷³

Her er det interessant å registrere at først da regjeringen *Brundtland 3* (Ap, 1990-1996) tok over for regjeringen Syse i november 1990, inntok Norge en aktiv holdning i EØS-forhandlingene. Syse-regjeringen hadde riktig nok hatt innledende EØS-forhandlinger med EF fra juni 1990 fram til avgangen 3. november samme år.²⁷⁴ 19. oktober 1990 sto det en *NTB*-melding på trykk i *Aftenposten* hvor Syse uttalte følgende om EØS-samtalene: ”Vi går nå seriøst inn i arbeidet med å sikre nasjonale interesser i EØS-forhandlingene med EF.”²⁷⁵

Det viste seg raskt at denne EØS-runden verken hadde nok støtte i EF-landene eller nok fast innhold til å danne grunnlaget for en avtale. *Nei til EF*-ledelsen var kritisk og vurderte arbeidet på denne måten: ”Vi vil ikke kunne få varige særordninger, bare overgangsordninger. Dette er det samme som å oppgi vår selvstendighet og innlemme Norge i den nye EF-unionen, og la vårt næringsliv bli underkastet den europeiske storfinansien og storindustrien.”²⁷⁶

Problemet med Syse-regjeringens EØS-arbeid var, slik det virket utad, at det verken ble sikret norsk vetorett mot EF-bestemmelser eller særordninger for Norge, for eksempel i fiskerisektoren. I pressen ble det derimot stadig lagt vekt på regjeringen forhandlet om ”tidsavgrensede overgangsordninger”.²⁷⁷ Sp var kritiske til hele EØS-prosessen, og valgte av den grunn å trekke seg fra regjeringen høsten 1990.²⁷⁸ På ja-siden var EØS derimot en viktig mellomstasjon og i stor grad en ideologisk milepæl på veien mot fullverdig EF-medlemskap. Samtidig var EØS-forhandlingene svenneprøven på hvordan og i hvilken grad EF ville lytte til norske krav, for eksempel når det gjaldt vern av soner og kontroll i fiskerisektoren. Uansett ville en EØS-avtale sikre Norge avklarte forhold i viktig marked. For store deler av nei-siden representerte imidlertid EØS en trussel mot selvvråderett og økonomisk kontroll, noe Anne Enger poengterer ved å vise til følgende: ”Det var tross alt behov for tre fjerdedels flertall i

²⁷³ Bjartnes, Anders og Skartveit, Hanne: *Brussel tur-retur: Historien om Gro Harlem Brundtlands forsøk på å overtale et gjenstridig folk*, Oslo 1995. S. 220

²⁷⁴ Ragnar Lie skriver at EØS-samtalene startet i juni 1990, og at EFTA-landene da godtok å overta eksisterende regelverk for Det indre marked, de fire friheter og konkurranse. Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 74

²⁷⁵ *Aftenposten* 19. oktober 1990

²⁷⁶ Nei til EF-ledelsen rykket ut med en fellesuttalelse om EØS-prosessen i en *NTB*-notis 29. oktober 1990.

²⁷⁷ *Aftenposten* brukte for eksempel dette begrepet i saken ”Derfor sprakk trepartiregjeringen” 30. oktober 1990.

²⁷⁸ *Aftenposten*-kommentatoren Aslak Bonde skrev analysen ”Borgerlig skjebnedag” 26. oktober. I likhet med store deler av norsk presse la han her vekt på at det var EØS-forhandlingene og EF-saken som lå bak Sps valg.

Stortinget og bruk av Grunnlovens § 93 om å avgi suverenitet. Det var Kristelig Folkeparti som sikret grunnlovsmessig flertall for EØS. Det gikk så vidt for flertall.”²⁷⁹

Allerede mandag 5. november 1990, kun to dager etter sin tiltredelse som statsminister, ga Gro Harlem Brundtland den utvidede utenrikskomiteen beskjed om at Eivinn Berg var gitt vide forhandlingsfullmakter på vegne av Norge og EFTA i EØS-forhandlingene.²⁸⁰ Offisielt sett hadde ikke regjeringen på dette tidspunktet fattet noe EF-standpunkt, og de var opptatt av å ikke sammenkoble EØS- og EF-saken for sterkt. 17. november 1990 uttalte handelsminister Eldrid Nordbø (Ap, 1990-1991) at regjeringen ønsket en EØS-avtale ”som kan stå på egne ben og være et selvstendig alternativ i vårt forhold til EF”.²⁸¹ Også statsministeren var høyt på banen og ville forsikre folket om at EØS- og EF-spørsmålet ikke måtte kobles for tett. I denne sammenhengen uttalte hun blant annet at det ”ikke var noen ulemper ved en EØS-avtale”²⁸² i en radiodebatt mot SVs parlamentariske leder Kjellbjørg Lunde. Våren 1991, hvor Norge helt fra november året før hadde inntatt en mer aktiv forhandlingsrolle i EØS-prosessen, tilspisset samtalene seg. Det var nemlig på vårparten 1991 at Sveits og Østerrike startet forhandlinger seg i mellom om miljø- og transportbestemmelser over Alpene, og det var også da Island og Liechtenstein kom med kravet om å bidra mindre til et EFTA-fond for utvikling av fattige EF-regioner.²⁸³ Viktigst for Norges del i denne perioden var imidlertid forhandlingene om en ny EØS-domstol. Det felles EFTA-kravet om en slik domstol hadde kommet på bakgrunn av at EFTA-landene ønsket å gjøre det formaliserte EØS-forholdet til EF mer likeverdig og rettssikkert. En uavhengig EØS-domstol sikret i denne sammenhengen EFTA-landene en rettslig prøving av alle aktuelle aspekter som følge av EØS-tilknytningen. Derfor ble domstolen et sentralt krav, ved at den representerte det konstitusjonelle byggverket EFTA-landene ønsket å bygge sin EF-tilnærming på. EØS-domstolen var så sentral at utenriksminister Thorvald Stoltenberg ble hasteinnkalt til et avgjørende forhandlingsmøte med EF om saken i mai 1991. I mitt intervju med Stoltenberg er han klar på hvorfor domstolen var viktig for Norge: ”Der handlet det nok en gang om nasjonal selvråderett.”²⁸⁴ Uansett ble domstolen vedtatt på det nevnte møtet i mai 1991. For Norges del gjenstod da bare en hovedavklaring: Spørsmålet om råderett, kvoter og soner for norsk fisk.

²⁷⁹ Sitatet er hentet fra intervjuet med Anne Enger.

²⁸⁰ Hansson, Steinar og Teigene, Ingolf Håkon: *Makt og mannefall: Historien om Gro Harlem Brundtland*, Oslo 1992. S. 290

²⁸¹ *Aftenposten* 17. november 1990

²⁸² *NRK* radio 8. februar 1991

²⁸³ Hansson, Steinar og Teigene, Ingolf Håkon: *Makt og mannefall: Historien om Gro Harlem Brundtland*, Oslo 1992. S. 296

²⁸⁴ Sitatet er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

I utgangspunktet, og basert på mediernes referering, syntes EF-forhandlerne å være både lyttende og åpne for norske fiskerikrav. EF var imidlertid klar på at Norge måtte ha noe å tilby tilbake. Hjemme i Norge var det bred politisk enighet knyttet til kravet om minst mulig, helst ingen, fisk til utenlandske EF-fiskere. Det var sterk uenighet knyttet til hvor langt Norge kunne gå. På ytterkantene sto Sp og FrP. Sp ønsket vern av landbruk og fiskeri, mens FrP mente at de to måtte ses sammen. I denne sammenhengen uttalte partiformann Carl I Hagen (1978-2006) følgende: ”-Norge bør snarest fremme et kompromissforslag basert på avvisning av kravet om EF-adgang til våre fiskeressurser, men som motytelse tilby økt adgang til det norske marked for visse landbruksprodukter.”²⁸⁵ I sin selvbiografi *Ærlig talt* er Hagen likevel klar på at det var prosessen og prinsipielle spørsmål han som opptok han mest i EØS-spørsmålet, noe han skriver dette om: ”EØS-avtalen burde vært behandlet og avgjort gjennom en folkeavstemming. Saken var mer enn stor nok og betydningsfull nok til det.”²⁸⁶

I tillegg til at regjeringen Brundtland måtte forsvare å få på plass en EØS-avtale uten folkelig tillitsvotum, slet de også med dialogen opp mot både mediene og distrikts-Norge. Konsekvensene av en EØS-avtale angikk en stor del av Norges nærings- og distriktsframtid, og regjeringens diffuse kommunikasjon ble derfor oppfattet som elitistisk og arrogant. Blant annet gikk ikke forhandlingsdelegasjonen ut med hvilke krav partene gjensidig stilte, hvor langt det var igjen til en løsning eller hvilke saker det var mest uenighet om. Samlet sett ga dette et inntrykk fra folkets side av at regjeringen ikke ønsket folkelig EØS-innblanding. Et problematisk aspekt, da det var folket regjeringen forhandlet på vegne av. Thorvald Stoltenberg mener imidlertid at det å være sparsom med informasjon er en dyd. Han bruker her et eksempel fra andre forhandlinger han har deltatt i, hvor for mye informasjon slo uheldig ut; ”På Balkan var det motsatt, der fulgte media hvert skritt i forhandlingene og dette bidro til en ond sirkel.”²⁸⁷ Selv om kommunikasjonsstrategien hadde gode intensjoner, og muligens ga det best mulige EØS-resultatet for Norges del, ble det tegnet et bilde i mediene av en regjering uten absolutte krav og med dårlig grasrotkontakt. Hansson og Teigene beskriver dette slik:

Utviklingen i EØS ble formidlet hjem i et etter hvert nokså bilderikt språk, som var sterkt inspirert av sjefforhandler Eivinn Bergs lett kryptiske og stundom blomstrende ordbruk: Viktige brikker er i ferd med å falle på plass; ennå gjenstår et par tunge problemområder; nå er det kommet momentum og drive inn i prosessen; EØS seiler i motvind; skuta stamper i tung sjø; prosessen er i en kritisk fase; det bygger seg opp mot en løsning; nå er det bare tida og veien”²⁸⁸

²⁸⁵ NTB-notis 21. november 1990

²⁸⁶ Hagen, Carl Ivar: *Ærlig talt: Memoarer 1944-2007*, Oslo 2008. S. 190

²⁸⁷ Sitater er hentet fra intervjuet med Thorvald Stoltenberg.

²⁸⁸ Hansson, Steinar og Teigene, Ingolf Håkon: *Makt og mannefall: Historien om Gro Harlem Brundtland*, Oslo 1992. S. 296

Regjeringens kommunikasjon med EF var bedre. En norsk delegasjon ledet av statsministeren og forhandlingsleder Berg, viste EØS-utenriksansvarlig og EF-kommisjonær Frans Andriessen rundt i Finnmark i april 1991. De ville overbevise Andriessen om at særkrav for norsk fiskeri og norske distrikter var rimelig. Mellom Båtsfjord og Berlevåg var det lagt inn et besøk på fiskeværet Kongsfjord. Her fikk Andriessen oppleve på nært hold hva begrepet velferdsstat innebar, da han besøkte lokalskolen i Kongsfjord. 14 elever hadde der sin egen svømmehall.²⁸⁹ Det ble muligens vanskeligere å argumentere for utsatte bygdesamfunn etter dette. Kanskje Andriessen skjønnte kravet om null adgang for utenlandske fiskere i norsk sone bedre, der han kun landet én eneste fisk etter et lite kvarters fiske i et oppdrettanlegg som var stinn av fisk.²⁹⁰

Politisk sett ga besøket dårlig fangst. I mediene var man opptatt av at besøket muligens ville gi et bedre forhandlingsklima. Få i norsk presse trodde imidlertid at besøket ville gi norsk fiskeri noen store fordeler i videre EØS-forhandlinger. Konsensusen var at regjeringen håndterte EØS dårlig, at de hadde lite grasrotkontakt og at besøket ga få garantier. *Nordlys* sin vurdering var symptomatisk i så måte: ”De smertefulle erfaringene fra 1972 viser at det fins mange fallgruver også i 90-åras Europa-debatt. Avstanden mellom en skeptisk grasrot og Gro-dyrkende kadrer av tillitsvalgte kan bli den store Europa-kløften enda en gang.”²⁹¹

På tross av besøket i Finnmark, tilspisset EØS-forhandlingene seg sommeren 1991, noe EØS-møtet i Luxemburg 18. juni 1991 viser. Utenriksminister Thorvald Stoltenberg og handelsminister Eldrid Nordbø var her de norske regjeringsdelegatene i en større EFTA-delegasjon. I det som skulle være innspurten i EØS-forhandlingene handlet det igjen om fisk.

Den norske forhandlingsdelegasjonen hadde gjennom hele EØS-forhandlingsperioden ment at det ikke skulle gis større kvoter til utenlandske EF-fiskere enn hva det var åpnet opp for i tidligere tosidige avtaler mellom Norge og EF. Den spanske delegasjonen sto på sin side fast på kravet om mer norske kvoter, spesielt for torsk, i Norskehavet og i Barentshavet. Dette var første gang fiskerispørsmålet holdt på å velte norsk EF-tilnærming, noe Gro Harlem Brundtland skriver følgende om i sin selvbiografi *Dramatiske år*: ”Jeg mente at vi ikke kunne fortsette de tekniske drøftelsene slik de nå hadde utviklet seg.”²⁹² Medieoppbudet i denne perioden var naturligvis enormt, da fiskerispørsmålet hadde blitt avgjørende for videre norsk

²⁸⁹ Hansson, Steinar og Teigene, Ingolf Håkon: *Makt og mannefall: Historien om Gro Harlem Brundtland*, Oslo 1992. S. 297

²⁹⁰ Hansson, Steinar og Teigene, Ingolf Håkon: *Makt og mannefall: Historien om Gro Harlem Brundtland*, Oslo 1992. S. 297

²⁹¹ *Nordlys* 9. april 1991

²⁹² Brundtland, Gro Harlem: *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 254

EF-tilnærming. Hansson og Teigene beskriver stemningen fra perioden slik i sin bok *Makt og mannefall*: ”I stedet kunne selv den mest betydningsløse embetsmann på vei til toalettet risikere å bli overfalt av en hel liten hær av pressefolk.”²⁹³ Men det var lite framgang i sikte. Situasjonen var så låst at statsministerens Europa-rådgiver og EØS-delegasjonsmedlem Jonas Gahr Støre (Ap) ga klar beskjed til statsministeren: ”Vi må belage oss på at dette ikke går.”²⁹⁴

Med forbehold om at Støre er korrekt sitert kan vi hevde følgende: Fiskerispørsmålet hadde på dette tidspunktet blitt hele EØS- og EF-spørsmålet og vise versa. Siden det var på fiskeri EØS- og EF-tilnærmingsarbeidet reelt sett sto i fare for å strande. Et forhandlingsbrudd ville forsinke norsk EF-tilnærming, og samtidig skape mistillit både mellom Norge og EF på den ene siden og mellom regjeringen og folket på den andre. Et folk som var det eneste i verden som noen gang hadde stemt nei til EF. Samtidig visste regjeringen at et dårlig avtaleresultat kunne tolkes, spesielt av nei-siden, som at Norge ikke passet inn i EF-systemet. Det ville henge med også i en EF-valgkamp. På tross av dette ble det aldri et endelig forhandlingsbrudd. I stedet la den norske forhandlingsdelegasjonen fram et avtaleforslag på kvelden 18. juni, som inneholdt følgende hovedpunkter:²⁹⁵ 1. Økt ressursadgang for EF-land i Norskehavet, avhengig av hvor fiskeriressursene vokste utover på 1990-tallet. 2. Omfordeling av EFs fiskekvoter i Svalbard-sonen. 3. Full frihandel for norsk fisk, slik det norske kravet hele tiden hadde vært. Utenriksminister Stoltenberg ringte først til statsminister Brundtland natt til 20. juni. Budskapet var klart: ”Vi har kommet til enighet.”²⁹⁶

Ser man nærmere etter, stemte dette bare delvis. Riktignok hadde Norge fått godkjent viktige prinsipper for fiskeriforvaltning, og EF-formannen og Luxemburgs utenriksminister Jacques Poos bekreftet at en avtale var i boks. Poos fortalte pressen at fiskeristridighetene hadde blitt løst i siste liten, og roste i tillegg Norge og Island for å vise en konstruktiv holdning. Går man imidlertid til det som faktisk ble sagt i pressekonferansen, går det klart fram at Poos aldri lovet Norge full markedsadgang for fiskeriprodukter. Det han derimot snakket om var ”en prinsippavtale om problemet med fiskekvoter, adgang til markedet”.²⁹⁷ I boka *Statsministeren: Makten og mennesket* skriver journalistene Per-Arne Bjerke og Jan Ove Ekeberg følgende om Poos sine utspill: ”Han var ikke spesielt presis i formuleringene.”²⁹⁸

²⁹³ Hansson, Steinar og Teigene, Ingolf Håkon: *Makt og mannefall: Historien om Gro Harlem Brundtland*, Oslo 1992. S. 298

²⁹⁴ Hansson, Steinar og Teigene, Ingolf Håkon: *Makt og mannefall: Historien om Gro Harlem Brundtland*, Oslo 1992. S. 299

²⁹⁵ Brundtland, Gro Harlem: *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 251

²⁹⁶ Brundtland, Gro Harlem: *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 250

²⁹⁷ Hansson, Steinar og Teigene, Ingolf Håkon: *Makt og mannefall: Historien om Gro Harlem Brundtland*, Oslo 1992. S. 300

²⁹⁸ Bjerke, Per-Arne og Ekeberg, Jan Ove: *Statsministeren: Makten og mennesket*, Oslo 1996. S. 166

På en egen pressekonferanse med bare norske pressefolk etterpå bekreftet og forsterket likevel både Stoltenberg og Nordbø den positive framstillingen. De bekreftet imidlertid et stort problem: Irland hadde reservert seg mot de norske og islandske fiskerikravene. Norges delegasjon nærmest avviste Irlands holdnings som en vits, ettersom Norge nesten ikke handlet fisk med landet.²⁹⁹ EØS-avtalens utgangspunkt var imidlertid slik at veto fra ett eller flere EF- eller EFTA-land automatisk betydde at avtalen kunne gjøres bindende. EF hadde med andre ord ikke myndighet til å si at en avtale var i boks så lenge irene sa nei. I *EU-leksikon* skriver Ragnar Lie at dette prinsippet må ses sammen med suverenitetsdebatten.

EFTA-landene anså det som umulig for dem å overføre myndighet tilknyttet EØS til EUs egne organer. Med bakgrunn i dette har det blitt vanlig å betrakte hele samarbeidet som to pilarer og én bærebjelke. De to pilarene er henholdsvis EFTA- og EF-pilaren, hvor EFTA-pilaren er betraktelig mindre enn EF, og hvor EØS med sine organer ligger som en bærebjelke mellom disse to.³⁰⁰

Som ansvarlige i "laksestaten" kunne regjeringen burde den gått til oppdrettsnæringens tall før den ironiserte over Norge og Irlands svake handelsforbindelser. I opprettslaksnæringen var nemlig Norge markedsledende i det som skulle bli et felles EØS-område.³⁰¹ Av de andre EØS-landene var det bare Storbritannia og nettopp Irland som drev lakseoppdrett av særlig omfang. I tillegg var få andre EØS-land så avhengige av andre lands hjemmemarked i sin eksportvirksomhet som det Norge var.³⁰² Alt i alt var et irsk nei derfor dramatisk. Det poenget ble likevel dysset ned, og "seiersbudskapet" gikk igjen. *Stavanger Aftenblads* leder var symptomatisk i så måte: "Det resultatet som norske forhandlere kom fram til i Luxemburg for fiskeridelen av EØS-avtalen virker så gunstig at man uvilkårlig spør seg: Hvilke ubehageligheter står på baksiden av kontrakten med små bokstaver? Det er ingen."³⁰³

Handelsminister Eldrid Nordbø gikk så langt som til å beskyldte kritikerne av EØS-avtalen både i EF-området og i Norge for å drive med "taktisk posisjonering foran de gjenstående tekniske forhandlingene".³⁰⁴ Hun mente at EF- og EFTA-landene hadde forpliktet seg på å skrive under EØS-avtalen før 1. august 1991. Det kom likevel raskt signaler om hvor EØS-saken egentlig stod. Først ute var *Dagens Næringsliv*:

²⁹⁹ Hansson, Steinar og Teigene, Ingolf Håkon: *Makt og mannefall: Historien om Gro Harlem Brundtland*, Oslo 1992. S. 300

³⁰⁰ Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 74

³⁰¹ Den norske markedsandelen for lakseeksport i EU-området var imidlertid synkende fram mot den norske EU-folkeavstemmingen. Den var 81 % i 1980, 67 % i 1990, 54 % i 1995. Fredriksen, Tommy: *Fra marked til plan: Europeisering av norsk lakseeksport*, Oslo 2002. S. 16

³⁰² I Uniforum 23. april 2009 sier Jonas Gahr Støre at Norge fortsatt er det landet som trenger EU mest; "Eg trur ikkje det finst noko land i verden som er meir avhengig av EU enn Noreg, sa utenriksminister Jonas Gahr Støre."

³⁰³ *Stavanger Aftenblad* 20. juni 1991

³⁰⁴ *Nordlys* 25. juni 1991

Det har aldri vært noen enighet om fisk i EØS-forhandlingene. Dette ble bekreftet under ministermøtet i Salzburg i går. Bare tre av EF-landene var tilstede under møte i Luxemburg der Norge kuppet møtet og etterpå deklarerer full enighet i duett med en dårlig orientert Jacques Poos, Luxemburg utenriksminister og leder for EFs ministerråd. Det som skulle vært en stor festforestilling i Mozarts fødeby endte som en ufullendt symfoni. Dermed er EØS-forhandlingene for alvor i ferd med å bli en fiasko.³⁰⁵

Denne kommentaren 26. juni 1991 var ett av mange signal m at EØS-avtalen i sin framforhandlede form ville bli forandret før den eventuelt ble signert. Men det var ikke bare naturressursspørsmålet som ble vektlagt i den internasjonale kritikken av avtalen. Flere EF-delegater reagerte også på at Norge og Island skulle få tollfri fiskeadgang på toppen. Krisen var så stor at statsministeren avbrøt sommerferien i Provence for å prate med EF-kommisjonens formann Jacques Delors i Brussel 27. juli 1991.³⁰⁶ Møtet var starten på nye EØS-forhandlinger mellom EFTA og EF. VG referat fra møtet dagen etter, bekreftet at fiskerispørsmålet var problemet i EØS-prosessen: "Situasjonen er fastlåst. Vi har problemer med fisk, sa Gro da hun kvart over åtte i går kom ut fra en times samtale med EF-president Jacques Delors, kommisjonær Frans Andriessen og EFs sjefsforhandler Egon Krenzel."³⁰⁷ De "tekniske avklaringene", som Nordbø hadde snakket om, var på dette tidspunktet blitt til omfattende avklaringer rundt hele EØS-avtaleverket. Først natt til 22. oktober 1991 var en ny EØS-avtale forhandlet fram. EF-kommisjonens utenriksansvarlige Frans Andriessen sa da til pressen at en gjensidig avtale, som alle EØS-involverte parter hadde forpliktet seg på, lå klar. Han ble gjengitt slik i en NTB-notis 22. oktober: "I juni trodde vi at vi hadde en avtale. Nå er vi sikre på at vi har en avtale. Det er forskjellen."³⁰⁸ Imidlertid var det fortsatt store uklarheter. Dette ble også antydnet på pressekonferansen, men indirekte og innpakket i et formelt språk.

På pressekonferansen ble det opplyst at det fortsatt gjenstår en del tekniske spørsmål som må løses.
- Men disse gjenstående spørsmålene er ikke av en slik art at de kan velte avtalen. Det er både Ef og Efta fast bestemt på, sa formannen i EFs ministerråd, den nederlandske statssekretæren Piet Dankert.³⁰⁹

Saken var at flere EF-land fortsatt ikke godtok norske og islandske krav om å få beholde sine eksisterende fiskeriinvesteringslovverk, og heller ikke denne gangen godtok irene norske og islandske kvotekrav. Likevel ble avtalen igjen diskutert som om den var reell, som i *Nordlys*:

Norge er på veg til Europa med en EØS-avtale ingen er helt fornøyd med. Men når sjokkbølgene fra fiskeraksjonene legger seg, vil vi oppdage at det neppe er mulig å si nei til den. Regjeringen har hentet 11 000 tonn torsk ut av den skrantende lommeboka til kyst-Norge. Dermed løser Gro Harlem

³⁰⁵ *Dagens Næringsliv* 26. juni 1991

³⁰⁶ Brundtland, Gro Harlem: *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 255

³⁰⁷ VG 28. juli 1991

³⁰⁸ NTB-notis 22. oktober 1991

³⁰⁹ NTB-notis 22. oktober 1991

Brundtland sitt største problem i øyeblikket: Å bringe Norge inn i Europa-prosessen med en gjenstridig fiskerinæring på slep.³¹⁰

Det som skilte det nye avtaleutkastet fra det forrige, var en markant mer positiv holdning til det i fiskerinæringen. I følge Einar Jetne var kystfiskerne i Nord-Norge kritiske til manglende stadfesting av soneområder, samt at de ikke var fornøyd med de 11.000 tonnene med fisk som var ofret.³¹¹ Problemet var bare at heller ikke i oktober 1991 var i boks i praksis, helt reelt sett.

EØS-forhandlingene fortsatte våren 1992, og temperaturen både der og i den hjemlige EØS-debatten var høy. Alle brikkene mellom Norge/EFTA og EF falt ikke endelig på plass før undertegnelsen av EØS-avtalen i Porto i Portugal 2. mai 1992. Og mellomspillet fra oktober 1991 til mai 1992 hadde nesten resultert i det Piet Dankert hadde garantert ikke skulle skje: Hele EØS-avtalen på vent. Men forhandlerne kom altså i mål, og avtalen, hvor fisk og landbruk formelt sett ble holdt utenfor, ga Norge suveren forvaltningsrett til havressursene. Samtidig mente fiskeriorganisasjonene at EØS-avtalens åpning for mulig økning av EF-kvoter i norske farvann, samt at EF fikk legge for sterke handelsføringer.

EØS-forhandlingens struktur bidro også til å vanskeliggjøre prosessen både for Norge/EFTA og EF. For da fiskerispørsmålet ble diskutert i sluttrunden, var de andre spørsmålene avklart. I praksis betydde det at Norge hadde lite å tilby innenfor andre deler av EØS-avtalen, samtidig som EF fortsatt ikke ville godta de norske kravene: Ingen toll for fisk i EØS og full frihandel. EF på sin side krevde stadig større norske kvoter ettersom forhandlingene skred fram. Samtidig oppfattet grasrota i fiskeri-Norge å ikke bli hørt, og regjeringen slet med mediestrategien. På tross av EØS-motstanden, hvor den nevnte *Kystaksjonen* var sentral i fiskerinæringen, ble det av Stortinget 16. oktober 1992 gitt samtykke til ratifikasjon av EØS-avtalen. Dette ble oppfattet som et tillitsbrudd mot fiskerinæringen, som hadde stilt absolutte krav, men som ikke ble hørt.

Det fiskeri-Norge "fikk" var økte EF-kvoter på norsk arktisk torsk fra 2,14 % til 2,9 %. Dette tilsvarte i 1991 1.600 tonn. I tillegg fikk Spania og Portugal en tilleggskvote som i 1997 skulle være på 11.000 tonn.³¹² Norske fiskere fikk riktignok erstatning i form av kvoter på andre arter i Nordsjøen, men de var mindre verdifulle. Samtidig må det understrekes at det var uenigheter om hvor mye torsk man kunne ta ut i Norskehavet. Formannen i *Norges Fiskarlag* Einar Hepsø (1984-1994) var i 1993 helt klar på at "torskebestanden har vært sterkt

³¹⁰ Leder i *Nordlys* 23. oktober 1991

³¹¹ Hentet fra intervjuet med Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*.

³¹² Seiersted, Dag: *Nei til EUs skriftserie 1-04: Norsk fiske og EU-medlemskap*, Oslo 2004. S. 7

undervurdert de senere årene. De viser at bestanden har tålt det store overfisket den har vært utsatt for, og at det bare er de norske fiskerne som har tapt på de strenge reguleringene”.³¹³

I følge SV-politiker og samfunnsdebattant Dag Seierstad åpner EØS-avtalen opp for at EU kan innføre antidumpingtiltak og straffetoll på norsk fisk hvis de mener den selger for billig.³¹⁴ På tross av antydninger om mer torsk i sjøen, viser *Stortingsmelding nr.58 (1991-1992)* at åpning av soner ikke var regjeringens politikk, den ønsket strengere reguleringer for fiskeri: ”Regjeringen vil likevel framholde vern av ressursgrunnlaget som den mest sentrale målsettingen i fiskeripolitikken. [...] Fra et rent fiskerimessig standpunkt vil målene være knyttet til å oppnå en bærekraftig og lønnsom næring.”³¹⁵ I tillegg til sonekravene, var regjeringen her opptatt av å sikre seg mot kvotehopping i EØS-forhandlingene. Det betyr at EU-land kan skaffe seg fiskekvoter ved å kjøpe seg inn i norske foredlingsbedrifter eller trålere med tilgang til kvoter. I 1996 falt det dom i EF-domstolen som fastslo at det var forbudt å forby slik kvotehopping.³¹⁶ Alt i alt viser dette at Ap både teoretisk og praktisk gikk bort fra egne standpunkter i EØS-forhandlingen. Når regjeringen til slutt kompromisset på en EØS-avtale de ikke selv hadde ønsket seg, ga ikke EØS-prosessen den ønskede ja-effekten. Prisen for å undertegne EØS-avtalen 2. mai 1992, og deretter gi samtykke til ratifikasjon 16. oktober samme år, ble da også høy. Det ble ikke bedre av at mange krevde folkeavstemming om EØS-avtalen og at kommunikasjonen av både krav og muligheter fra regjeringens side var relativt svak. Fisker og EØS var nei-saker da Norges EF-søknad ble sendt i november 1992.

EF-søknad, partiholdninger og vetorett til ”no fish-Olsen”, høsten 1992 og våren 1993

EØS ble altså en realitet i mai og oktober 1992. I tillegg til formelle forhold, var regjeringens mål med EØS-avtalen å få nærmere adgang til EF/EUs beslutningsapparat. I videreføringen av dette ble den norske EF-søknaden sendt i november 1992. Det hadde blitt klart allerede i april samme år, på Hordaland Aps årsmøte i Ullensvang, at statsministeren gikk inn for EF-medlemskap. Dette betydde i praksis at et ja til EF også var regjeringens politikk. Når Brundtlands ”ja-tale” i Ullensvang blir viet så mye oppmerksomhet i norsk historieskriving, er det fordi både regjeringen og Ap-ledelsen fram til da var offisielt nøytrale i EF-saken, men altså svært aktiv i EØS-arbeidet. Selv om dette var problematisk internt i Ap, ga det samtidig regjeringen en mulighet til å forberede EF/EU-kampen lengst mulig før ja-avklaringen kom. Men med fylkespartimøtene, hvor alle fylker skulle sende delegater til Aps landsmøte i

³¹³ Tande jr., Thorvald (red.): *”Norsk fiskerinæring”: en årskavalkade 1961-2001*, Oslo 2001. S. 238

³¹⁴ Seierstad, Dag: *Nei til EUs skriftserie 1-04: Norsk fiske og EU-medlemskap*, Oslo 2004. S. 7

³¹⁵ Sitat fra stortingsmeldingen er også gjengitt i Nilsen, Ragnar: *Makt og motmakt på kysten*, Oslo 2002. S. 49

³¹⁶ Seierstad, Dag: *Nei til EUs skriftserie 1-03: Kan EU-fisket reddes*, Oslo 2003. S. 15

november 1992, tvang en regjeringsavklaring seg fram om partiet og folket skulle vinnes for ja-saken. De fire nordligste partilandsmøtene sa nei, resten sa ja.³¹⁷ Utover Ap-flertallet, var Høyre det eneste partiet på Stortinget som fullt ut støttet en EF-søknad og et EF-medlemskap.

Brundtlands tale i Ullensvang hadde også stor symbolverdi for nei-siden. Anslagene for antall nei-demonstranter varierer mellom 1.200 og 1.400. Det er mye i en kommune med vel 3.000 fastboende.³¹⁸ Blant appellholderne var SV-leder Erik Solheim (1987-1997), *Nei til EF*-leder Kristen Nygaard (1990-1995) og forfatteren Edvard Hoem.³¹⁹ Nei-siden ante at en ny EF-tilnærmingsprosess var i gjære, og med demonstrasjonen brøt de lydmuren. Målet deres var å profilere nei-siden i Norge generelt og å støtte nei-siden i Ap spesielt. Det hadde bygd seg opp en sterk nei-opposisjon i Ap. Da landsmøtet samlet seg i november 1992 stemte hele 106 delegater mot å sende inn EF-søknad, 182 stemte for. I Stortinget stemte 14 Ap-representanter mot det samme.³²⁰ For regjeringen kostet EF-saken like mye internt som eksternt. Tidligere statsminister Einar Gerhardsen (Ap, 1945-1951, 1955-1963 og 1963-1965) advarte mot dette allerede i 1972-runden: ”Dersom partiet ikke hadde hatt noen kjente medlemmer og tillitsmenn som var mot medlemskap, burde vi skaffe oss noen, for med det å gjøre det klart at alle kan tilhøre Arbeiderpartiet, også om en stemmer nei ved folkeavstemningen.”³²¹

Videre viste en undersøkelse blant partimedlemmene fra vinteren og våren 1991, at 34 % av Ap-medlemmene var ”helt uenig” i utsagnet ”Norge bør bli med i EF som fullt medlem så snart som mulig”, 8 % var nokså uenig og 36 % svarte ”både og, vet ikke”.³²² Venstre, KrF, Sp, SV og RV var mot medlemskap, de tre sistnevnte partiene var også mot EØS. Høyre var som kjent et profilert ja-parti, mens FrP var delt. Tidligere FrP-politiker og stortingsrepresentant Jan Simonsen skriver i den forbindelse at dette var nærmest uunngåelig: ”Partiet var ikke etablert i 1972 og har aldri hatt noen programposter om forholdet til EF. Europa er ikke nevnt med et eneste ord i handlingsprogrammet for stortingsperioden 1981-85, og de som leter etter ”Europa” i stikkordsregisteret for 1985-89, leter også forgjeves.”³²³ I

³¹⁷ De fire nordligste fylkespartilagene i Ap sa nei til EF i 1992, mot at de fem nordligste fylkeslagene sa nei til EU i 1994. Saglie, Jo: *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*, Oslo 2002. S. 70-72

³¹⁸ Det er Erik Solheim, som holdt appell i Ullensvang i forbindelse med Hordaland Aps årsmøte, som har anslått at det møtte opp mellom 1200 og 1400 demonstranter. Solheim, Erik: *Nærmere*, Oslo 1999. S. 242

³¹⁹ For mer om demonstrasjonen i Ullensvang og om appellholderne: Solheim, Erik: *Nærmere*, Oslo 1999 S. 242.

³²⁰ Saglie, Jo: *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*, Oslo 2002. S. 70

³²¹ Gjengitt i Atle Helleviks *Det ansvarlige opprør: AIK og EF-motstanden i Arbeiderpartiet*, Oslo 1979. S. 53

³²² Spørreundersøkelse blant medlemmer av norske politiske partier vinteren og våren 1991 av Heidar og Saglie gjengis i Jo Sagnes *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*, Oslo 2002. S. 60-61

³²³ Simonsen, Jan: ”Fremskrittspartiet og den nye Europa-debatten” i Knudsen, B.B (red.): *Den nye Europa-debatten*, Oslo 1989. S. 240

april 1993 gikk imidlertid FrP-landsmøtet inn for dette standpunktet: ”Ja til EF-nei til union.”³²⁴

Da var det enklere for Sp. I den nevnte EF-undersøkelsen svarte hele 88 % av de spurte Sp-medlemmene at de var ”helt uenig” i at Norge burde bli fullverdig medlem av EF så snart som mulig. Dette var det høyeste tallet i noe parti. SV fulgte på andre plass med 76 % som var ”helt uenig”.³²⁵ Når det gjaldt Sp, hadde partileder Anne Enger Lahnstein (1991-1999) 28. mars 1992 erklært et eventuelt EF-medlemskap som ”verre enn unionen med Sverige”.³²⁶ FrP-formann Carl I. Hagen svarte dagen etter med at Lahnstein måtte ha blitt syk. Dette var slått opp på *Dagbladets* førsteside, og inne i avisa uttalte Hagen at ”det er ekstra viktig å ordlegge seg så det ikke splitter”.³²⁷ Det var kampen for distriktene og folkevalgt kontroll med ressursene og forvaltningen som gjorde at Lahnstein gikk hardt ut, noe skriver om i biografien *Grønn dame, rød klut*: ”Målet var en felles mynt og en felles sentralbank i EF, en sentralbank som skulle være helt uavhengig av politiske myndigheter. Altså en kraftig overføring av makt fra folkevalgte organer til en felles sentralbank. [...] EF-unionen har alle kjennetegn på en ny statsdannelse.”³²⁸ I den forbindelse er det interessant at dette også var et betent tema innad i EU på 1990-tallet. I boka *Penger, stål og politikk* fra 1998 skriver Paul Knutsen at det blant annet var strid om pengepolitikk og grad av nasjonal styring: ”For eksempel gjøres det forsøk på å utforme en europeisk samfunnsmodell i konkurranse med en tøffere, individualistisk orientert amerikansk modell på den ene side, og en mer autoritær variant på den andre.”³²⁹

SV på sin side sto også på nei-siden, men hadde en liten intern ja-opposisjon. Der Sp vektla råderett og distriktenes framtid, var SV mest opptatt av kontroll over kapital og forvaltning. Derfor fikk ikke SVs nei-kamp samme fiskeri- og distriktsorientering som i Sp. SV-ledelsen ønsket samtidig å nyansere bildet av EF og manet til både saklighet og respekt for andres syn. Erik Solheim skriver i boka *Nærmere* om det internasjonalt rettete SVs dilemma: ”Verken Kjellbjørg Lunde, Paul Chaffey, Kristin Halvorsen eller jeg var uten tvisyn i forholdet til EU. Vi var mot EU-medlemskap, men andre spørsmål var viktigere for oss. Vi så også argumenter for.”³³⁰

Også i Høyre ga EU-saken slitasje, men partiet var uansett trofast mot sitt ja-standpunkt. På Høyres landsmøte i Oslo i mars 1993 vedtok partiet som det første i Norge å gå inn for EF-

³²⁴ *Arbeiderbladet* 26. april 1993

³²⁵ Spørreundersøkelse blant medlemmer av norske politiske partier vinteren og våren 1991 av Heidar og Saglie gjengis i Jo Saglies *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*, Oslo 2002. S. 60-61

³²⁶ *Dagbladet* 28. mars 1992

³²⁷ *Dagbladet* 29. mars 1992

³²⁸ Lahnstein, Anne Enger: *Grønn dame, rød klut*, Oslo 2001. S. 180

³²⁹ Knutsen, Paul: *Penger, stål og politikk: en problemorientert innføring i EUs historie*, Bergen 1998. S. 26

³³⁰ Solheim, Erik: *Nærmere*, Oslo 1999. S. 240

medlemskap. Samtidig vedtok partiet at saken skulle avgjøres ved folkeavstemming og at resultatet skulle respekteres.³³¹ I juni samme år vedtok sentralstyret et EF-manifest som blant annet støttet Maastrichtavtalens forespeiling av en økonomisk og monetær union.³³² Men selv om partiet sto samlet om EF, presiserte partileder Kaci Kullmann Five (1988 og 1991-1994) at dersom ”forhandlingsresultatet betyr at vi i sum kommer dårligere ut enn å stå utenfor EU, vil vi selvsagt ikke anbefale norsk medlemskap”.³³³ Selv om partiet var for EF, holdt de en lavere profil enn Ap-regjeringen, mye for å unngå assosieringen med pengemakt og NHO. Likevel mente blant andre utenrikskomiténestleder Jan Petersen at Høyre måtte bidra mer.³³⁴

I tillegg til sammenkoblingen med storkapital og pengemakt, måtte regjeringen leve med en viss EU-skepsis også i egne rekker. Alle statsrådene var på ja-siden da EU-forhandlingene ble avslutten våren 1994, i hvert fall offisielt. Men da EF-søknaden ble sendt inn i november 1992, var opptil flere statsråder skeptiske til EF. Den mest profilerte var fiskeriminister Jan Henry T. Olsen. Men på tross EF-skepsis, lav alder og kort statsrådfartstid, var det Olsen som nærmest fikk vetorett i EU-saken. På grasrota i distriktene økte likevel EF-skepsisen i Ap-rekkene i EU-tilnærmingsperioden. Et uttrykk for dette var at det gikk fra fire til fem nei-fylkeslag i partiet fra våren 1992 til våren 1994.³³⁵ Regjeringens budskap var altså at fiskeriministeren skulle være øverste garantist for EU-forhandlingenes fiskeri- og distriktspakke. Svaret han og regjeringen fikk var kritikk for å ikke sette absolutte smertegrenser og for å ofre fisken til slutt.

Så kan man hevde at EUs regionarbeid ble betydelig styrket *etter* den norske EU-debatten, altså etter 1994, og at dette kunne blitt brukt i ja-kampen. Samtidig eskalerte EFs region- og distriktsarbeid mye allerede på slutten av 1980-tallet, noe som med bedre ja-koordinering kunne blitt en ja-sak allerede i 1992-1993. Arne Hjeltnes mener i tillegg at EUs sterke fiskerimarkedsføring kunne vært en god ja-sak. Her mener han Norge har mye å lære:

Fiskerinæringa må stort sett klara seg sjølv. Medan staten subsidierer landbruket og markedsføringa av kjøtt med hundrevis av millionar, er fiskerinæringa finansiert av eksportavgift. Det gjer at det vert brukt snau 7 millionar på markedsføring av fisk i Noreg mot over 100 frå opplysningskontoret for kjøtt. Med helse som ein av dei store drivarane i varehandelen, er dette latterleg skeivt.³³⁶

³³¹ ”Norge trenger en ny giv”, Høyres valgprogram 1993-1997, vedtatt av Høyres landsmøte 26.-28. mars 1993

³³² *Aftenposten* 25. juni 1993

³³³ Tale på fylkesårsmøtet i Hordaland Høyre, referert i *Aftenposten* 30. januar 1994

³³⁴ *Høyres avis* nr. 7 1991. S. 10

³³⁵ De fire nordligste fylkespartilagene i Ap sa nei til EF i 1992, mot at de fem nordligste fylkeslagene sa nei til EU i 1994. Saglie, Jo: *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*, Oslo 2002. S. 70-72

³³⁶ Sitatet er hentet fra intervjuet med Arne Hjeltnes.

Hjeltnes er inne på et problem ja-siden hadde i hele EU-valgkampen. I stedet for å vektlegge sterkere de positive sidene fiskerinæringen ville oppleve ved et EU-medlemskap, brukte de heller kreftene på å tilbakevise nei-sidens forståelser. Problemet ble imidlertid at regjeringens kompromisser i fiskerispørsmålet på mange måter ga nei-siden rett i de distriktsproblemene Norge ville møte ved et medlemskap. Når ja-siden ikke hadde gått sterkt inn med generell og positiv argumentasjon for fiskerinæringen ved en EU-tilslutning, hadde de på i bunn og grunn spilt ut kortene i ja-kampen i distriktene. Anne Enger er heller ikke imponert over vetoretten:

Regjeringen ønsket å fremstille det som om Jan Henry T Olsen var en slags garantist for at en eventuell avtale var en god avtale for fiskerierne. Jan Henry ble kalt: No-fish-Olsen. Men det holdt ikke. Alle som studerte avtalen de inngikk en sen natt i Brussel med fiskeriministeren på laget var alt annet enn "ingen fisk". Så troverdigheten sto ikke til troende.³³⁷

Når det gjelder EU-avtalen, ble den signert med Jan Henry T. Olsens godkjenning. Vetoretten kan uansett ikke bare forstås med bakgrunn i sak, fiskeriministerens folkelighet og karisma hadde også betydning. Olsen blir i boka *Dramatiske år* omtalt som "friskusen"³³⁸ fra Troms av sin tidligere regjeringssjef Brundtland. Som Ap-statsråd fra Nord-Norge la han spesielt stor vekt på sosial trygghet, stabil bosetting og utvikling for norske distrikter. I tillegg at regjeringen følte seg trygg på at Olsen sto på kravene, hadde han også tillit blant nordnorske landsmenn. Med andre ord var det ikke bare fiskeriministeren som i kraft av sin jobb ble gitt en opphøyd rolle med utdelt vetorett og gestalting av hele distriktssaken. Det var også den folkelige og betrodde personligheten Jan Henry T. Olsen som teoretisk ble gitt siste ord i en sak som i sin tur krevde grunnlovsendrende flertall i Stortinget for å tre i kraft. Det var denne mannen som i 2007 ble kåret til tidenes fiskeriminister av kystnæringsavisa *Fiskaren*, og som i det mer industrifiskorienterte bladet *Norsk Fiskerinæring* fikk denne solide attesten i 1993:

To fiskeriministre – en forhenværende og en høyst nåværende. Som personer egentlig ganske like. Begge utrustet med gode talegaver og begge med meget bestemte næringspolitiske oppfatninger. Jan Henry T. Olsen liker det neppe og gir uttrykk for at han blåser i merkelapper. Men han er den Fiskeriminister fra Arbeiderpartiet som står Høyre nærmest. Det er vi glade for. Det er også Svein Munkejord. Turbo Olsen fortsetter der Munkejord slapp.³³⁹

Olsens vetorett, sammen med kompromisser i fiskerinæringens disfavør, vant ikke begeistring for EU. Gjennom fiskerispørsmålet kunne nei-siden spille på at Norge ikke passet inn i EU.

³³⁷ Sitatet er hentet fra intervjuet med Anne Enger.

³³⁸ Brundtland, Gro Harlem: *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 284

³³⁹ Tande jr., Thorvald (red.): *"Norsk fiskerinæring": en årskavalkade 1961-2001*, Oslo 2001. S. 231

Stortingsvalg og kritisk avslutningsfase i EU-forhandlingene, høsten 1993 og våren 1994

Parallelt med de norske EU-forhandlingene som pågikk i Brussel, dreide hele sommeren og høsten 1993 seg om Stortingsvalget i september. Regjeringens ledende EØS-rolle ga drahjelp både for Ap og ja-kampen, på tross av at partiet var fullstendig splittet i saken. Tidligere *UiO*-professor i statsvitenskap Thomas Christian Wyller skrev følgende om splittelsen: ”Hallvard Bakkes og Tove Strand Gerhardsens SME har sett klart. For når opplevde man vel en så åpen fraksjon mot parti og regjering med sitt nei uansett forhandlingsresultat?”³⁴⁰ Blant annet på grunn av denne sterke opposisjonen i egne rekker, ønsket regjeringen og Ap-ledelsen å unngå å gjøre Stortingsvalget til et EU-valg. Regjeringens negative holdning til kabinettsspørsmål ved et EU-nei, var ett av flere eksempler på en slik holdning. Denne strategien sto i sterk kontrast til *Bratteli 1*-regjeringens (1971-1972) avgang etter EF-nei i 1972-avstemmingen. I tillegg hadde som nevnt både *AUF* og *LO* medlemsflertall mot EU, det siste formalisert da *LO*-kongressen stemte mot norsk EU-medlemskap 22. september 1994.³⁴¹

Et annet EF/EU-problem for Ap var at om EU ble altoverskyggende i Stortingsvalget, risikerte partiet å måtte svare for både EU-politikk og EU-prinsipper de ikke nødvendigvis støttet. Som eksempel nevnes nei-sidens vektlegging av demokratisk underskudd og et tungrodd byråkrati. En annen slik sak var EUs påstått svake solidaritet med fattige regioner utenfor EU-området, og i tillegg mente mange på nei-siden at flere EU-land bedrev sosial dumping. Til slutt ville Ap ved et ”EU-stortingsvalg” risikere å måtte svare for unionsbegrepet. Det var også problematisk for Ap-ledelsen og regjeringen å forklare hvorfor det var kapitalkrefter i NHO og det borgerlige partiet Høyre som støttet mest opp om EU.

Problemet var bare at EU-saken i 1993 var så altoverskyggende i norsk opinionsdebatt at det var umulig å holde den utenfor Stortingsvalget. Brundtland prøvde likevel på det tilsynelatende umulige. Blant annet i *NRKs* siste partilederdebutt på TV før Stortingsvalget, som ble fulgt av en million³⁴² seere, hvor Brundtland uttalte følgende: ”Dette er den viktigste beslutning dette landet skal ta på lang tid, men den beslutningen skal ikke tas ved dette valget.”³⁴³ Men heller ikke på dette punktet nådde statsministeren fram med budskapet; EU-motstanderpartiene KrF, RV, Sp og SV hadde vunnet kampen for å gjøre EU-spørsmålet til hovedsak også i Stortingsvalgkampen. Stortingsvalget 1993 ble et EU-valg, både når vi betrakter det ut fra saksinnhold i valgkampen og i forhold til folks stemmegivning. Dette siste

³⁴⁰ ”Skitt fiske, Jan Henry T.!” i Thomas Chr. Wyllers *Ytringer*, Oslo 2007. S. 77 og i *Dagbladet* 7. januar 1994

³⁴¹ *Bergens Tidende* 23. september 1994

³⁴² I følge tidligere nyhetsredaktør i *NRK*, Anne Aasheim, hadde *NRKs* siste partilederdebutt før Stortingsvalget 1.000.000 million seere i 1993, 840.000 seere i 1997 og 909.000 seere i 2001. Klassekampen 28. september 2001

³⁴³ Sitatet er fra den avsluttende partilederdebutten før Stortingsvalget 1993, *NRK TV* 10. september 1993.

viste seg tydelig ved Stortingsvalget i 1997, da Sp mistet hele 21 av sine 32 mandater fra 1993-valget.³⁴⁴ Ser vi på saksinnhold, kan vi igjen gå til den siste partilederdebatte i *NRK*. Her var det nemlig de tre EU- og EØS-motstandspartiene RV, Sp og SV som tok opp EU-spørsmålet flest ganger utenfor EU-sekvensen. Her utmerket Carl I. Hagen (FrP) og Odd Einar Dørum (V) seg ved å overhodet ikke nevne EU utenfor EU-sekvensen.³⁴⁵ Aps Høyrekobling ble også et viktig poeng, noe partileder Kjell Magne Bondevik (KrF) visste å ta opp i *NRK*-debatten. ”Høyre og Arbeiderpartiet, de prøver jo sjølsagt i denne samarbeidsdebatten å framstille seg som de to store hovedmotstandere. Og i så måte er de jo inderlig avhengig av hverandre. [...] Men saken er at i mange viktige spørsmål, så er de to hjertens enige.”³⁴⁶

Thorbjørn Jagland (Ap) fulgte opp, sammen med Kaci Kullmann Five (Høyre), med å understreke at det ikke var EU-valg før året etter og at saken skulle avgjøres ved folkeavstemming. Her har Thomas Christian Wyller noen interessante betraktninger. Han mener at denne argumentasjonen var fordummende ja-retorikk som vitnet om uvitenhet eller total ansvarsfraskrivelse. Han peker på at Stortinget på ingen måte var forpliktet til å følge et folkeavstemmingsråd og at en folkeavstemming ikke hadde formell gyldighet i det norske parlamentariske systemet. Han kritiserte spesielt tidligere statsminister Kåre Willoch, som hadde gått ut og hevdet at det var et ”hull” i Grunnloven som kunne utløse en konstitusjonell krise i EU-saken. I en kronikk skrev nemlig Willoch at når folket hadde stemt, var ikke begrunnelsen for kvalifisert flertall i Stortinget relevant.³⁴⁷ Mot dette var Wyller klar: ”Velgerne gir råd; Stortinget beslutter, med kvalifisert flertall. Dette er det konstitusjonelle rammeverk. Vanskeligere er det ikke.”³⁴⁸

Det er på denne bakgrunn man må skjønne at ja-sidens ønske om å holde EU-saken utenfor Stortingsvalget ikke lyktes. For distriktsbefolkningen stemte inn sine nei-representanter, noe som blant annet gjorde Sp til Stortingets nest største parti, etter Ap. Det er også slik man kan forstå at hele 21 av de 47 EU-relaterte innleggene i den nevnte *NRK*-debatten kom *utenfor* EU-sekvensen.³⁴⁹ Blant annet la både partilederne Erik Solheim (SV) og Anne Enger Lahnstein (Sp) vekt på at fagorganisering og lav arbeidsledighet var mulig på grunn av Norges utenforposisjon, da arbeidsliv og økonomisk stabilitet var tema. Gjennom

³⁴⁴ For tall og mandater fra Stortingsvalget 1993: *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995. S. 672

For tall og mandater fra Stortingsvalg 1997: www.ssb.no/emner/00/01/10/stortingsvalg/valg97/index.html

³⁴⁵ I følge Jo Saglie i *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*, Oslo 2002. S. 211

³⁴⁶ Sitatet er fra den avsluttende partilederdebatte før Stortingsvalget 1993, *NRK* TV 10. september 1993.

³⁴⁷ Kronikk av Kåre Willoch i *Aftenposten* 4. juli 1992

³⁴⁸ ”Stortinget avgjør EF-saken” i Thomas Chr. Wyllers *Ytringer*, Oslo 2007. S. 65-68 og *Aftenposten* 10.8.1992

³⁴⁹ I følge Jo Saglie i *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*, Oslo 2002. S. 213

hele debatten ble distrikts-Norges framtid vektlagt, en framtid som i Norges EU-forhandlinger blant annet skulle sikres ved et godt fiskeriresultat.

I mars 1994 ble fiskeriforhandlingene mellom Norge og det som fra 1. november 1993 het EU, sluttført. Av hensyn til at EU-valgkampen ikke skulle bli for kort, slik at et valgresultat kunne aksepteres både av ja- og nei-siden, var det viktig å få en løsning raskt. Det var også viktig for regjeringen å komme fram til en EU-avtale om lag samtidig med de tre andre søkerlandene Østerrike, Sverige og Finland. Hvis ikke ville det skapes et inntrykk av at Norge ikke passet like godt inn i EU som disse landene. Mye kunne likevel tyde på at det var slik likevel, ettersom alle disse landene på det nærmeste hadde sine EU-avtaler klar tidlig i mars 1994.³⁵⁰ For Norges del var det på dette tidspunktet fortsatt bratt sjø, og metaforen er ikke tatt helt ut av det blå. For det var det maritimt orienterte fiskerispørsmålet som sto igjen til slutt, nå som i EØS-forhandlingene. Dette dreide seg delvis om de tøffe norske kravene, delvis EUs tradisjonelt sett svake fiskeriforvaltning, som redegjort for tidligere i oppgaven.

Da forhandlingene gikk inn i mars måned, var det i all hovedsak landbruk og fiskeri som sto igjen i EU-forhandlingene. Imidlertid var hovedavklaringene for landbruket på plass 2. - 8. mars.³⁵¹ Når det gjaldt fisken, tydet lite på avklaring. Samtidig ble det i denne innspurtsfasen stadig klarere at kravet om null fisk til utenlandske fiskere var urealistisk. Ivan Kristoffersen i *Nordlys* kommenterte det hele slik: ”Trolig må det fiskeripolitiske Norge sitte på sidelinjen til et historisk oppgjør som like mye dreier seg om EUs kamp med seg selv. Indre strid er ikke noe ukjent fenomen i det fellesskap som nå er endt opp i en union uten noe innhold.”³⁵²

Kristoffersen er her inne på noe vesentlig: På grunn av sterk skepsis til hele EU-tilnærmingen i fiskeri- og distrikts-Norge, var fiskeriforhandlingene de som verken kunne ”tapes” eller føres uten folkelig tillitsvotum. Samtidig måtte en avtale signeres raskest mulig for å forsikre ja-folket om at Norge og EU hadde felles interesser og hadde en god forhandlingstone. Realiteten var likevel at fisk var på kokepunktet, noe Gro Harlem Brundtland beskriver i *Dramatiske år*; ”Nå er det fisk som står på dagsorden. Når det gjelder ressurser, er alt fastlåst. Som sagt, vi har ingen fisk å gi. Samtidig er det et faktum at flere EU-land ikke vil akseptere å inngå noen avtale der ressursiden overhodet ikke er berørt.”³⁵³ Det betydde at tilgang til fiskefeltene, fiskeriforvaltning og ressurskontroll var de tøffeste sakene.

I tillegg til reelle saksuenigheter, var det problematisk for Norge at Spania og Portugal spilte omkamp med EU om fiskerispørsmålet. De hadde nemlig blitt nektet gjennomslag for

³⁵⁰ I følge Gro Harlem Brundtland i *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 354

³⁵¹ I følge Gro Harlem Brundtland i *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 359

³⁵² *Nordlys* 12. mars 1994

³⁵³ Brundtland, Gro Harlem: *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 355

sentrale fiskerisærkrav da de forhandlet med EF i 1985 og 1986. Derfor krevde de at EU viste samme prinsippfasthet og norm som de selv var blitt møtt med. Samtidig var de andre EU-landene opptatt av at Norge skulle underlegges det samme fiskeriregimet som de selv var en del av. Her talte det mot Norge at fiskerikravene stred mot EUs prinsipper om fri flyt av mennesker, kapital, varer og tjenester. Satt på spissen truet norske fiskerikrav EUs fundament.

For å finne kjernen til Spania og Portugals fiskeripolitiske holdning, må vi tilbake til 1986. Da de ble EF-medlemmer det året fikk de i likhet med de andre EF-statene de stadfestet at de tolv første nautiske milene fra kysten skulle forbeholdes den nasjonale fiskeflåten. Men spanjolene og portugiserne hadde ikke fått gjennomslag for sitt krav om at alle fartøy i hele deres kontinentalsokkelsone måtte godkjennes av deres statsmyndigheter. De fikk heller ikke gehør for kravet om kontroll over kjøpere og interessenter i sine fiskerisoner.³⁵⁴ I 1994 krevde de derfor et tilsvarende system for Norge. Den norske forhandlingsdelegasjonen mente likevel å ha en god sak. Dette var fordi de bilaterale avtalene mellom Norge og EF fra 1986 stadfestet prinsippet om fiskerisærkrav for Norge, på grunn av næringens distriktspolitiske oppgaver.

I tillegg hadde Norge en relativt god EØS-avtale å skilte med, en avtale man fra norsk side mente burde gi presedens for EU-avtalen. EØS-avtalen var god fordi den stadfestet Norges absolutte ressursforvaltningsrett og samtidig bare åpnet opp for begrenset utenlandsk EU-fiske i norske soner. Regjeringen hadde helt fra forhandlingsstart i april 1993 gjort det helt klart at den ikke ville strekke seg lenger enn EØS-avtalens føringer. Samtidig visste de at EØS-avtalen og en EU-avtale var grunnleggende forskjellige, og at EU derfor ville komme til å kreve mer fisk enn EØS-avtalen la opp til. Allerede 16. november 1992, i sin redegjørelse til Stortinget om innsendingen av EF-søknaden, la statsministeren vekt på at EØS- og EU-tilslutning var to svært forskjellige ting; ”De store forandringene siden slutten av 1980-tallet har ikke først og fremst handlet om spørsmål knyttet til markedsadgang som EØS-avtalen sikrer, men om de politiske utfordringene i et nytt Europa.”³⁵⁵

I distriktene hadde regjeringen liten godvilje i EU-tilnærmingen i utgangspunktet, ettersom mange mente at de hadde sendt inn medlemssøknad og startet EU-forhandlinger uten folkelig tillitsvotum. Dette måtte i praksis tolkes slik at regjeringen godtok EUs mål, friheter, prinsipper, handlingsplaner og struktur på folkets vegne. En tidlig redegjørelse av hvilke muligheter den regjeringen så, hvilke absolutte krav den stilte og hva den ville med hele EU-tilnærmingen, kunne gitt ja-drahjelp. Når dette ikke skjedde, syntes som om regjeringen rett og slett undervurderte sine egne kommunikasjonsmuligheter. Hadde den vært tydelig på at

³⁵⁴ I følge Gro Harlem Brundtland i *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 356

³⁵⁵ Bjerke, Per-Arne og Ekeberg, Jan Ove: *Statsministeren: Makten og mennesket*, Oslo 1996. S. 206

forhandlinger nødvendigvis innebærer å gi og ta, ville den muligens ha sluppet de høye forventningene til seg selv. Hadde den i tillegg stilt absolutte krav i *praksis*, og ikke bare gått høyt ut med lovnader som ikke kunne holde, hadde samtidig folk visst hva de kunne håpe på.

I stedet ble det hele bare en heroisk markering av norske "krav", hvor hvert minste gjennomslag ble framstilt som en stor seier. Selv saker Norge "tapte" i forhandlingene, ble framstilt som seire. Et godt eksempel her var landbruksavtalen. I følge Erik Solheim gikk Finlands daværende statsminister Esko Aho (1991-1995) ut og innrømte at landbruksavtalen, som var likt bygget opp for Norge og Finland, ikke var optimal. Solheim skriver videre at Aho i stedet la vekt på at den måtte veies opp mot fordelene Finland ville ha i forhold til markedsadgang og handelsoptimisme.³⁵⁶ I motsetning til dette gikk landbruksminister Gunnhild Øyangen (Ap, 1990-1996) ut og sa at maten ville bli billigere som følge av avtalen. Det framsto som en spesiell uttalelse, da Norge gjennom hele forhandlingsrunden hadde krevd å slippe å måtte innføre EUs prisnivå i landbrukssektoren. Det ble heller ikke bedre av at mediene la vekt på at regjeringens uttalelser sjelden sto i stil med de faktiske resultatene, og om nettopp landbruksavtalen skrev VG følgende 2. mars: "I natt solgte Øyangen avtalen som meget bra, selv om et av Norges viktigste landbrukskrav blankt avvises av EU."³⁵⁷ Allerede 8. oktober 1993 hadde Gunnhild Øyangen gått ut med dette, og dagen etter hadde *Aftenposten* saken "Stive norske landbrukskrav".³⁵⁸ Øyangen forsvarte likevel kravene i samme sak; "Vi kan jo ikke kreve mindre enn det vi mener vi bør få, svarte Øyangen på spørsmålet om kvotekravene ikke er vel ambisiøse."³⁵⁹ Kompromisset i landbruksspørsmålet bidro uansett til å svekke regjeringens troverdighet i distriktsspørsmål og til å styrke nei-siden i hele landet.

Det samme gjaldt fiskerispørsmålet. Regjeringen gikk høyt ut også der, med vetorett til fiskeriministeren og "ingen fisk å gi" som krav. Med dette som utgangspunkt var det mye å måtte ofre elleve tusen tonn fisk i innspurten, på tross av at tallet i seg selv ikke ville få større konsekvenser for norsk fiskerinæring. Regjeringen var samtidig bekymret for at det overhodet ikke skulle bli noen EU-avtale, noe som både ville oppleves som en seier for nei-siden og et svik mot ja-siden. Spesielt delegasjonsmedlem Jonas Gahr Støre var derfor opptatt av at Norge burde komme EU i møte, samt å gi fiskeriminister Olsen en klart mandat om at dette var absolutt nødvendig. Støre mente at statsministeren ikke kunne vente for lenge med å gi

³⁵⁶ Solheim, Erik: *Nærmere*, Oslo 1999. S. 244

³⁵⁷ VG 2. mars 1994

³⁵⁸ *Aftenposten* 9. oktober 1993

³⁵⁹ *Aftenposten* 9. oktober 1993

fiskeriministeren denne oppgaven, men vetoretten holdt i denne svært kritiske fasen: ”Men til Jonas sier jeg at hele dette resonnementet fullt og helt må være Jan Henrys vurdering.”³⁶⁰

Fiskeriløsningen krevde avklaring på tolv hovedområder. Allerede 5. mars 1994 var de fleste av disse på plass. Blant annet var da tolvmilssonen sikret for norske fiskere, prinsippet om relativ stabilitet sikret Norge absolutt eiendomsrett over fiskeriressursene og EU hadde godtatt kravet om å overta norske regler for reguleringer og kontroll.³⁶¹ Dette hadde ligget i kortene, ettersom EU hadde slitt med å få på plass en godt fungerende felles fiskeripolitikk. Da var det gunstig med et norsk system som hadde vært utprøvd internasjonalt, siden EFTA-området hadde brukte det siden Island ble EFTA-medlem i 1970. Deretter sto markedsadgang, farvannsadgang, ressursadgang, ressurskontroll og nordområdeforvaltning igjen. Her var det stor frustrasjon i den norske forhandlingsdelegasjonen over at EU i liten grad tallfestet sine krav. I noen grad hadde regjeringen seg selv å takke, for selv om den hadde vært tydelig på sine krav, hadde den samtidig vært uklar på hvor langt den ville gå. Riktignok krevde Spania og Portugal henholdsvis 7.000 og 4.000 tonn fisk i norske soner, mens EU ikke ville tallfeste hvor mye de samlede kvoter de ville kreve til sammen.³⁶² I utgangspunktet var det ikke de norske kravene, men det faktum at Spania og Portugal hadde blitt nektet det Norge krevde, som var utfordringen. I denne sammenhengen uttalte Spanias forhandlingsleder at ”våre land er som to møtende tog på samme spor”.³⁶³ Men selv om dette var en morsom spissformulering, var den ikke helt treffende i mars 1994, der Norge og Spania var dypt splittet i fiskeriforhandlinger i Brussel. Rundt det samme bordet satt også forhandlere fra England, Frankrike, Tyskland og Danmark, som alle hadde vært EF-medlemmer³⁶⁴ da Spania og Portugal forhandlet i 1986.

Allerede 6. mars begynte landbruksavtalen mellom Norge og EU å falle på plass. Men samme dag tilspisset fiskeriforhandlingene seg da det denne ettermiddagen kom nye EU-krav om en kvote på 36.000 tonn norsk fisk for utenlandske fiskere. Portugiserne krevde nøyaktig halvparten av denne.³⁶⁵ Da tallene ble kjent i regjeringen, ble de ansett som så illusoriske fra norsk side at det ble stans i forhandlingene neste formiddag. Dette må ses i lys av at det både for Norge og EU var lite hensiktsmessig med et stadig mindre kompromissvillig Norge mot et stadig mer kravstort EU. Forhandlingene kom imidlertid raskt i gang igjen, nærmere bestemt

³⁶⁰ Sitatet er hentet fra Gro Harlem Brundtland i *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 355

³⁶¹ I følge Gro Harlem Brundtland i *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 356

³⁶² I følge Gro Harlem Brundtland i *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 357

³⁶³ Sitatet er hentet fra Gro Harlem Brundtland i *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 356

³⁶⁴ Vest-Tyskland var ett av de seks landene som opprettet *Det europeiske kull- og stålfellesskap*, mens Tyskland ble EF-medlem da Vest- og Øst-Tyskland ble gjenforent i 1990. Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007. S. 191

³⁶⁵ I følge Gro Harlem Brundtland i *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 356

på kvelden 7. mars. På dette møtet var det klar tale fra Tysklands utenriksminister Klaus Kinkel (1992-1998) til den norske delegasjonen: ”Dere må gjøre et trekk i morgen tidlig.”³⁶⁶

Etter lange interne forhandlingsmøter natt til 8. mars, møtte den norske delegasjonen formannskapet og EU-kommisjonen tidlig på morgenen. Fiskeriminister Olsen la fram en ny norsk fiskeripakke. Olsen foreslo her å redusere felleskvotene fra 36.000 tonn til 3.000, mens EU ble lovet gradvis økning i kvotene, fortsatt med stabile økninger i fellesbestandene i norsk sone som et absolutt forbehold.³⁶⁷ Spania og Portugal var i grove trekk enige i denne nye skissens prinsipper, men stemningen var spent. Eivinn Berg fikk følgende beskjed da han oppsøkte EUs forhandlingsleder på kvelden 8. mars: ”Put down your pen, Ambassador, or I’ll throw you out!”³⁶⁸ På den annen side var den realpolitiske situasjonen på dette tidspunktet at kun spørsmålene om marked, farvann, ressurser og forvaltning sto igjen. Handelsminister Grete Knudsen (1994-1996) understreket imidlertid i VG 8. mars at en løsning fortsatt kunne glippe: ”Den sitter veldig langt inne. Det er tungt, lød handelsminister Knudsen vurdering av utsiktene til en løsning.”³⁶⁹ På samme tid tydet mye på at forhandlingsklimaet var bedre, blant annet spøkte utenriksminister Bjørn Tore Godal (1994-1997) etter å ha fått en sigar av Javier Solana. VG refererte det på følgende måte: ”- Jeg fikk en sigar av ham, men han fikk ingen fisk av meg, knegget en opplagt utenriksminister på en internasjonal pressekonferanse.”³⁷⁰

Lørdag 13. mars 1994 var den norske forhandlingsdelegasjonen tilbake i Brussel etter noen dagers pause i Norge. Godals påstand om at Norge ikke hadde gitt bort en eneste fisk, var ikke helt riktig. Riktignok hadde Norge fått godkjent kravet om kun 3.000 tonn fisk til utenlandske EF-fiskere, altså betydelig flere enn null, men samtidig bare 8,3 % av EUs krav om 36.000 tonn. Men dette var før det dramatiske irske intermessoet i tolvte time, ofte kalt ”makrellfadesen”. Helt i forhandlingsinnspurten gjentok nemlig irene kravet om at de norske kvotene burde være for norsk makrell, heller enn norsk torsk. Kravet var i utgangspunktet bare en videreføring av en tvist mellom Norge og Irland fra de norske EØS-forhandlingene. Men i praksis ble denne irske operasjonen et gigantisk forhandlingsproblem, der det dukket opp midt i innspurten. Samtidig var det fra irsk side et velplassert diplomatisk utspill og ikke minst ”takkt for sist” til et Norge som hadde tatt lett på irsk veto EØS-forhandlingene. Det hele endte med at irene fikk makrellkravene sine gjennom før signering, da regjeringen ikke tok sjansen på en irsk dissens også i disse forhandlingene. Resultatet ble imidlertid at den

³⁶⁶ Sitatet er hentet fra Gro Harlem Brundtland i *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 357

³⁶⁷ Sitatet er hentet fra Gro Harlem Brundtland i *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 359

³⁶⁸ Sitatet er hentet fra Gro Harlem Brundtland i *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998. S. 359

³⁶⁹ VG 8. mars 1994

³⁷⁰ VG 8. mars 1994

vestlandske ringnotflåten, som i utgangspunktet var den delen av fiskerinæringen som var mest positiv til EU, ble kritisk til både regjeringen og EU. EU-avtalen ble endelig undertegnet av begge parter natt til 18. mars 1994. Fiskeriatvaten hadde tolv hovedpunkter, som fiskeriminister Jan Henry T. Olsen la fram i VG 17. mars:³⁷¹ Fiske nord for 62. breddegrad, fiskekvoter, irregulært fiske, markedsadgang, fiskesalgslagene, tolvmilssonen, relativ stabilitet, kvotehopping, råstofftilgang, sild, strukturpolitikken og Svalbard-sonen.

På nei-siden var det konsensus om at Norge hadde tapt på de avgjørende punktene i forhandlingene og at regjeringen hadde sviktet de løftene de tidlig hadde gått så høyt ut med. På ja-siden var derimot begeistringen stor. Høyre-leder Kaci Kullmann Five uttalte at avtalen var ”et resultat som kan få historisk betydning”.³⁷² Inge Lønning i *Europabevegelsen i Norge* var enda tydeligere og uttalte at: ”Dette er en avtale vi gleder oss til å kjempe for!”³⁷³ Samtidig viser Carl I. Hagen (FrP) og Kjell Magne Bondeviks (KrF) uttalelser at avtalen var lite egnet til å begeistre skeptikerne med. Hagen uttalte at det var ”en rekke resultater i avtalen jeg er skuffet over”.³⁷⁴ Bondevik på sin side mente at ”forvaltningsspørsmålet om fisk avviker alvorlig i forhold til det Regjeringen la opp til”.³⁷⁵ Og nettopp fiskerispørsmålet ble hovedankepunktet mot EU i Norge. Dette er interessant, siden det i EU var en oppfatning om at Norge hadde fått en uforholdsmessig god avtale nettopp når det gjaldt fisk. Dette kom blant annet til uttrykk i et intervju med EU-forhandlingsleder Philippe de Schoutheete 14. juli 1994: ”Spania og Portugal kommer til å si blankt nei til norsk EF-medlemskap om de norske fiskerikravene skal oppfylles. De norske kravene må være ment for hjemmeopinionen, ikke for EFs forhandlere.”³⁷⁶ Uttalelsen kom *etter* at den norske EU-avtalen var signert, noe som kunne skape tvil om hva avtalen egentlig var verdt, samtidig som det viser hvor kontroversielle de norske fiskerikravene var. Avtalen var uansett underskrevet av begge parter og skulle gjelde.

Også fra norsk side var det usikkerheter knyttet til avtalen. Nei-siden mente blant annet at EU-avtalen ikke ga absolutte garantier for Norges suverene forvaltningsrett over fiskeressursene i framtiden. Dag seierstad er klar på sitt syn: ”Så lenge Norge står utafor EU, deltar Norge med egen delegasjon ved internasjonale forhandlinger om havpolitiske spørsmål. Går vi inn i EU, blir vi en del av EU-delegasjonen ved slike forhandlinger.”³⁷⁷ På den positive siden for regjeringen og ja-siden telte det at Norge gjennom EU-avtalen ville få full adgang til

³⁷¹ VG presenterte 17. mars 1994 hovedpunktene, samt Jan Henry T. Olsens kommentar til hvert enkelt av dem.

³⁷² VG 16. mars 1994

³⁷³ VG 16. mars 1994

³⁷⁴ VG 16. mars 1994

³⁷⁵ VG 16. mars 1994

³⁷⁶ *Dagens Næringsliv* 14. juli 1994

³⁷⁷ Seiersted, Dag: *Nei til EUs skriftserie 1-04: Norsk fiske og EU-medlemskap*, Oslo 2004. S. 27

EUs indre marked. Ja-effekten av dette ble imidlertid liten, ettersom regjeringen hadde ført forhandlinger og skrevet under en EU-avtale uten å føre god dialog med grasrota, og uten å få gjennom viktige krav. Det gjorde fiskerispørsmålet viktig, så viktig at folket til slutt sa nei.

Sikring av Norges sak i siste EU-debattfase etter EU-forhandlingene, høsten 1994

”Hold deg våken, nå skjerpes greiene”, heter det i *DumDumBoys* sin slager *Splitter pine* fra 1989. Sangtittelen kunne like gjerne betegnet den avsluttende EU-valgkampen sommeren og høsten 1994. Da var det nemlig duket for en svært tilspisset og intens EU-valgkampinnspurt.

Nei-siden brukte både EØS-avtalen og EU-avtalen for alt den var verdt. Den mente at nettopp EUs holdning til særrettigheter og selvråderett i fiskerisektoren viste hvor lite interessert EU var i suveren statsforvaltning og kontroll. I tillegg til fiskeristridighetene vektla nei-siden at EU slet med høy arbeidsledighet, demokratisk underskudd og svak forvaltning av ressursene. På ja-siden var man opptatt av at EU-avtalen ville sikre norske handels- og sjøfartsinteresser, samt at det egentlig var nei-siden som hadde et demokratisk underskudd om de ikke godtok et folkeavstemmingsresultat. Her hadde *Dagbladet* en artikkel med partileder Thorbjørn Jagland (Ap) i august 1994, hvor han gikk til tøft angrep på Sp-leder Lahnstein.³⁷⁸ *Sosialdemokrater mot EU (SME)* var blant de som kritiserte utspillet, en kritikk Jagland besvarte på følgende måte i *Aftenposten*: ”- Din partifelle Hallvard Bakke sier at ditt angrep på Sp. er en avsporing av debatten? - Hvordan kan det være en avsporing å kreve en klargjøring av hva det nest største partiet på Stortinget står for? Jeg vil få frem hva folk sier ja til om de stemmer nei.”³⁷⁹

I tillegg til kritikken mot Ap fra *SME*, fikk regjeringen massiv kritikk for å ikke møte nei-siden til debatt. Allerede 30. august stilte imidlertid statsminister Brundtland og Ap-leder Jagland opp til debatt på TV2 mot Sp-leder Anne Enger Lahnstein og tidligere Sp-leder Johan J. Jakobsen (1979-1991). Ved å ta debatten mot sentrumspartiet Sp, unngikk Ap å havne i ”høyre-venstrefella”, noe som ville vært faren ved en SV/Ap-debatt. Likevel endte denne debatten svært dårlig for Brundtland og Jagland sin del, mye fordi de virket dårlig forberedt på de to Sp-toppenes kritikk av fiskeriresultatet og landbruksresultatet i EU-avtalen.³⁸⁰

Selv om regjeringens kommunikasjon ble oppfattet som lite klar i både EØS- og EU-forhandlingene, var det irske ”makrellintermessoe” verst å forsvare i den avsluttende EU-debatten. Etter at EU-avtalen ble underskrevet, hadde regjeringen både torskefiskerne i nord

³⁷⁸ *Dagbladet* 12. august 1994

³⁷⁹ *Aftenposten* 13. august 1994

³⁸⁰ Fra debatten mellom Jagland/Brundtland og Lahnstein/J Johan J. Jakobsen på TV2 30. august 1994.

og ringnotfiskerne på Vestlandet på lista over misfornøyde grupper. Regjeringen hadde gitt EU innrømmelser på opptil 2.000 tonn torsk i norske soner, noe som i følge *Norges Fiskarlags* formann Einar Hepsø tilsvarte om lag fem prosent av de norske fiskeriressursene i nord.³⁸¹ I tillegg hadde regjeringen gitt etter for irske fiskerikrav helt på tampen av forhandlingene. Erik Solheim skriver i *Nærmere* at det svake fiskeriresultatet var avgjørende i EU-valgkampen:

Den mest avgjørende feilen, en feil som kanskje aleine avgjorde hele utfallet av folkeavstemningen, var det som ble stående som makrellfadesen. [...] De norske forhandlerne godtok de irske kravene. Dermed snudde den delen av fiskerinæringen som kunne sagt ja, momentant til nei.³⁸²

Den fiskeripolitiske kritikken som Solheim her framfører mot regjeringen, kom også fram i selve EU-valgkampinnspurten. Det første store fiskerioppbudet kom her da regjeringen startet høstinns spurten i fiskerikommunen Måløy i Sogn og Fjordane i august 1994. Måløy hadde mer enn 70 % nei-flertall i 1972, og det lå heller ikke an til suksess da statsminister Brundtland ankom sammen med sin rådgiver Jonas Gahr Støre 15. august. Nei-siden mobiliserte hele fylket til stordemonstrasjon og mange fiskebåter lå til kai i sympati med nei-folket i Ap. *NTB* refererte; ”Et tjuetalls fiskefartøyer med nei-bannere i mastene sirklet i timevis på vågen, like utenfor hotellet hvor statsministeren kunne følge protesten fra vindusplass.”³⁸³ På tross av denne og lignende demonstrasjoner mot distrikts- og fiskeripakka i EU-avtalen, var ja-siden offensive i august og september. Offensiv var også Brundtlands tale i Måløy, og etter besøket opplevde både regjeringen og statsministeren svært mange positivt vinklede oppslag, også i regional- og lokalaviser. *Adresseavisen* skrev for eksempel at ”Gro imponerte på Måløy”.³⁸⁴ Går vi til riksavisene, skrev *VG* at Brundtland var ”landets ubestridt fremste leder” i saken ”Nasjonens nr 1”.³⁸⁵ Det var også fra august at sammenkoblingen mellom regjerings- og EU-spørsmålet ble stadig svakere. I en MMI-måling i *Dagbladet* 15. august svarte hele 58 % av de spurte at Brundtland burde holde fram som statsminister ved et EU-nei. Kun 17 % mente det motsatte og 25 % visste ikke. Et interessant trekk er at hele 43 % av de som ville stemme nei, sa at Brundtland burde fortsette.³⁸⁶ Selv om statsministeren hadde støtte, var ja-siden likevel på retur fra og med september og fram til folkeavstemningen 28. november. Bjartnes

³⁸¹ *VG* 17. mars 1994

³⁸² Solheim, Erik: *Nærmere*, Oslo 1999. S. 244-245

³⁸³ *NTB*-notis 15. august 1994

³⁸⁴ *Adresseavisen* 16. august 1994

³⁸⁵ *VG* 17. august 1994

³⁸⁶ *Dagbladet* 15. august 1994

og Skartveit skriver følgende om EU-valgkampinnspurten i boka *Brussel tur-retur*: ”Der Kristen Nygaard og hans stab hadde full oversikt og kontroll, både organisatorisk og politisk, var det bare rør på ja-siden. Ikke fantes det en general. Ikke fantes det krigere.”³⁸⁷

Vi kan legge til at det også manglet på timingen. I november, like før EU-valget, toppet det seg nemlig for ja-sidens samarbeidsproblemer. *NHO*-leder Karl Glad (1991-1998) som sto fram i VG 9. november med sin historie som ja-mann i EU-kampen. Historien gikk ut på at han på tross av sin lederposisjon og kompetanse om arbeidslivet i Norge og Europa, ikke hadde fått være en av lederfigurene i ja-kampanjen. Han mente at aktørene på ja-siden ikke stolte på hverandre, noe han eksemplifiserte med at han selv ikke ble trodd når han hevdet at han var ”for EU av hensyn til neste generasjon, som også trenger arbeidsplasser”.³⁸⁸ Glad sa han hadde sendt brev til statsministeren, Ap-lederen og LO-lederen om disse forholdene, men i hovedsak blitt møtt med skepsis og negativitet. Så ble han personlig; ”Dette ligger meg på hjertet. Tro meg, jeg har grublet og vært fortvilet.”³⁸⁹

I tillegg til at ja-siden snakket med flere tunger, som regjeringen, Høyre, *NHO*, Ja-bevegelsen og Europabevegelsen i Norge, var de mindre flinke enn nei-folket til å benytte seg av lokale og regionale medier. Derfor ble det også vanskeligere å nå gjennom med budskapet om at man på folkelig grunnlag mente at både fiskeri- og distriktspakken i EU-avtalen var god. Slik sett var det ikke avtaleinnholdet, men formidlingen av det, som sviktet for ja-sidens del. Som Høyre-leder Five sa om fiskeriatvaten: ”Og for dette har vi altså gitt halvannen tråler med torsk, noe som ikke er urimelig.”³⁹⁰ Med riksmidlene som sin hovedarena ble imidlertid ja-siden oppfattet som mer elitistiske enn nei-siden, noe som forsterket både høyre/venstre- og sentrum/periferispenningene. Derfor maktet ikke den svakt organiserte ja-siden å konkurrere mot den distriktsbaserte, folkelige, grasrotpregede og ikke minst samlede nei-siden. Selv ikke Utenriksdepartementets EU-informasjonsgruppe, ledet av Bjørn Blokhuis, eller det statlige informasjonsapparat i regjering og embetsverk, hjalp.³⁹¹

Nei-siden greide altså å mobilisere felles krefter. Dette samarbeidet fungerte godt, på tross av at grupperinger som Sosialdemokrater mot EU (SME) og KrF var henholdsvis positive til og formelt for EØS-avtalen. Noe av forklaringen på at *Nei til EU* likevel greide å organisere alle nei-aktører under samme paraply, må blant annet tilskrives det faktum at EØS

³⁸⁷ Bjartnes, Anders og Skartveit, Hanne: *Brussel tur-retur: Historien om Gro Harlem Brundtlands forsøk på å overtale et gjenstridig folk*, Oslo 1995. S. 223

³⁸⁸ VG 9. november 1994

³⁸⁹ VG 9. november 1994

³⁹⁰ VG 16. mars 1994

³⁹¹ Regjeringen brukte fem millioner 1993-kroner på brosjyren *55 minutter om EF*, utsendt til alle husstander i Norge. Utenriksdepartementet under Bjørn Blokhuis sin ledelse mente at det gikk et skille mellom politikernes og embetsverkets rolle, og at kampanjen derfor var akseptabel. Bjartnes og Skartveit, *Brussel tur-retur*, 1995. S. 236

var en tapt sak for motstanderne etter at avtalen ble satt ut i livet 1. januar 1994. *Nei til EU* greide også å samle folkefronter som vanligvis ikke samarbeidet, som miljøbevegelsen, landbruksorganisasjonene og fiskerierorganisasjonene. I tillegg var også store deler av motstandsstemmene i målørsla og avholdsbevegelsen aktive i *Nei til EUs* arbeid og aksjoner.³⁹² Alt i alt ga dette en nei-side som var folkelig forankret og som representerte brede samfunnsinteresser. Blant annet næringslivs- og arbeidslivsinteresser, vern av kulturinteresser og ikke minst selvråderettsinteresser. Med andre ord et nei til EU for å sikre Norges sak.

Nei-siden fikk hjelp av regjeringen til å forstå fiskerispørsmålet på denne måten. Siden regjeringen undertegnet en EU-avtale uten å ta dissens både på torske- og makrellkvotene. Begge deler mot sine egne forhandlingskrav og begge deler mot de klare kravene fra en relativt samlet fiskerinæring. Slik ble fisk altså en tapssak for en regjering som gikk høyt ut og var fiskeri- og distrikts-Norges fremste garantist i EU-tilnærmingsprosessen. Spesielt retorisk og mediemessig sett hjalp det da lite å få til en EU-avtale som objektivt sett var relativt god.

Målingene i EU-valgkampinnspurten viste tilnærmet dødt løp, noe som var dårlig nytt for ja-siden. Først og fremst fordi få visste hva KrF, RV, SV, Sp og nei-representantene i Ap ville foreta seg hvis ja-flertallet ble knappest mulig. Dette poenget ble understreket i *Stavanger Aftenblad* onsdag 31. august 1994, dagen etter den nevnte TV-debatten hvor statsministeren i ettertid mente at folk måtte ha fått med seg at ja- og nei-siden levde i hver sin verden. *Stavanger Aftenblad* minte her sine lesere på at Brundtland tidligere på året hadde sagt at hun ville drive EU-kamp etter Drillo-oppskrift. Men da i betydningen av at det skulle skje effektivt. Men avisa tilla det ny betydning i en hektisk valgkampinnspurt: "I går var Gro i samme situasjon som Drillo mot Irland, og utfallet ble det samme. Uavgjort er tap for ja-sida."³⁹³ "Drillos" røyk ut av USA-VM etter 0-0 mot Irland. Nå spøkte det for EU. Resultatet av EU-avstemmingen 28. november 1994 ble 52,2 % nei mot 47,8 % ja.³⁹⁴ Da "greiene ble skjerpet" var nei-siden best organisert, og de hadde størst folkepolitisk apparat.

Oppsummering

Sett i et forhandlingspolitisk perspektiv, var det flere viktige grunner til at fiskerispørsmålet fikk en så sentral stilling i EU-debatten. Det første som må trekkes fram er regjeringens svake håndtering av kommunikasjonen av fiskeripolitiske muligheter og utfordringer i EØS- og EU-forhandlingene. Regjeringen valgte en linje som gikk ut på å framstå kompromissløst i media,

³⁹² Bjartnes, Anders og Skartveit, Hanne: *Brussel tur-retur: Historien om Gro Harlem Brundtlands forsøk på å overtale et gjenstridig folk*, Oslo 1995. S. 224

³⁹³ *Stavanger Aftenblad* 31. august 1994

³⁹⁴ Full EF/EU-avstemmingsoversikt for 1972 og 1994 er i Claus og Førlands *Europeisk integrasjon*. S. 208-211

samtidig som den i praksis ikke satte noen absolutt smertegrense på fiskerinæringens vegne i forhandlingene. Når den i tillegg hadde dårlig grasrotkontakt, resulterte det i mistillit mellom myndighetene og store deler av fiskerinæringen. Dertil kom at den delen av fiskerinæringen som i utgangspunktet var relativt positiv til EU, blant annet ringnotflåten på Vestlandet, ble skeptiske etter at EU-avtalen åpnet opp større områder for makrellfiske enn forespeilet. Da hjalp det lite at regjeringens EU-avtale hadde en ramme som ville opprettholde norsk aktivitet i norske fiskerisoner, ved at de kvotene som ble gitt bort i realiteten var ganske beskjedne.

I tillegg til mistilliten fiskeriresultatet skapte mellom regjering og fiskeribefolkning, fordi man mente nasjonal forvaltning med fiskeriressursene var truet, ble både EØS- og EU-fiskeriforhandlingene et symbol for distriktssaken. En god avtale for fiskeri ville bli sett på som et signal fra EU om at de tok norske distrikters utvikling og framtid på alvor. Når dette ikke skjedde, ved at den norske forhandlingsdelegasjonen måtte kompromisse på fiskerispørsmålet, ble til sjuende og sist regjeringen og ja-siden stående som ansvarlige for at naturressurskontrollen var truet.

Videre ble regjeringens kompromiss i fiskerispørsmålet sett på som et definerende eksempel på en elitepreget ja-side som ofret flere av nei-sidens sentrale egenforvaltningskrav. Dette ble ekstra sterkt fokusert fordi nei-siden klarte å stå samlet bak sine krav og bak sin forståelse av at regjeringen hadde sviktet norske interesser gjennom EU-avtalen. Nei-folket organiserte seg som en grasrotbasert folkebevegelse med bredt utgangspunkt og bred appell. Sammen med store organisasjoner i fiskeri-Norge krevde de null fisk til utenlandske EF-fiskere og full tollfri adgang til EU-markedet. Når regjeringen firte på kravene, brøt de med store deler av fiskeri-Norge og folkets nei-bevegelse. Det hjalp heller ikke at regjeringen i sine Stortingsmeldinger og sin EU-strategi frontet fiskeripolitikken og distriktpolitikken, når den i følge fiskeri-Norge, nei-siden og store deler av opinionen, ble forhandlet bort i Brussel.

Kapittel 5. Avsluttende vurderinger og konklusjoner

Oppgavens utgangspunkt og problemstillinger

Tema for denne oppgaven er å gjennomgå, vurdere og drøfte hva som gjorde fiskerispørsmålet så sentralt i EU-debatten før 1994-avstemmingen. Målet har vært å finne ut hvorfor fiskerispørsmålet fikk så mye plass i EU-debatten og i EØS- og EU-forhandlingene, ettersom forhandlingene primært dreide seg om mer overordnede aspekter, som nasjons- og unionsavklaringer, grunnlovsspørsmål og europeisk samarbeid. Underproblemstillingen har derfor vært å kontinuerlig vurdere hva fiskerispørsmålet i EU-debatten representerte på bredt plan, siden økonomien i næringen ikke alene gir en tilstrekkelig forklaring på spørsmålets viktighet.

Jeg hadde i utgangspunktet en bred tilnærming til problemstillingen. Etter en gjennomgang av ulike kilder kom jeg fram til at historiske, økonomiske og forhandlingsmessige forhold var de viktigste forklaringsfaktorene. Derfor er disse viet hvert sitt kapittel for å forklare fiskerispørsmålets viktighet i EU-debatten før folkeavstemmingen 28. november 1994 om norsk medlemskap i EU.

Vurderinger og konklusjoner på fiskerispørsmålets viktighet

Det *historiske* kapittel 2 gir et klart bilde av hvor sterkt fiskerisektoren i Norge vært knyttet til husholdning og økonomi så lenge det har bodd folk i landet. I dag er næringen en milliardindustri som driver med eksport til over 140 land. Både i lærebøker og annen litteratur legges det vekt på at fiskerinæringens stilling i Norge har bidratt til å gjøre fiskerispørsmålet til en symbolsak i mange folks bevissthet. Som næringsgrunnlag og næringsvei har fiskeri med andre ord representert noe typisk norsk på et ideologisknasjonalt plan, noe som kommet til uttrykk gjennom kystbefolkningens vektlegging av fiskeriforvaltning og ressurskontroll i hele havbruksnæringen som et nasjonalt suverenitetsanliggende.

Videre ble fiskerispørsmålet ble også viktig fordi den økonomiske framgangen i fiskeriene har vært knyttet sammen med den velstandsutviklingen Norge som en relativt ung stat har gått gjennom fram til vår tid. Fiskeriene har vært en nøkkelnæring på den måten at konjunktorene for denne i stor grad har gjenspeilet konturene for resten av verdiskapningen i samfunnet.

I EU-debatten ga dette seg utslag i en argumentasjon om at fiskeri- og havressursene måtte sikres fortsatt norsk kontroll på bakgrunn av at Norge hadde sterke tradisjoner for norsk

Forvaltning og full suverenitet i eget område. Ulike intervjuobjekter på ja-siden, som Inge Lønning og Thorvald Stoltenberg, er opptatt av at dette også var en ja-sak i teorien, selv om det i praksis var nei-siden som gjorde det til sin sak. Stoltenberg mener at fiskerispørsmålet i første rekke må forstås som nei-sak på bakgrunn av distriktsbefolkningens lojalitet til sine røtter og stedet man kommer fra. Han mener videre at fiskeri representerer en del av grunnfjellet i Norge og at man derfor skal være varsom med å forvalte næringen uten dialog med aktørene i distrikts-Norge som lever nær ressursene. Samtidig understreker han at man må se fiskerispørsmålet i en større kontekst og at det er Norges internasjonale tradisjon å sitte ved forhandlingsbordet, og at dette i et overordnet perspektiv også kan gange fiskerinæringen. Samtidig tror både han og Lønning at mye av frykten for kontrolltap knyttet til EUs påstått svake forvaltningspolitikk. Einar Jetne i *Nei til EU* framholder på sin side at det viktigste for nei siden i EU-debatten var å sikre norsk kontroll med ressursene, uavhengig av hvilken fiskeripolitikk EU til en hver tid førte, samt hvor sterk eller svak forvaltning de hadde. Anne Enger og Einar Jetne er begge enige om at fisk ble en symbolsak med klare historiske referanser, men mener at nei-siden satte dette i klar sammenheng med realpolitiske samtidshold. Her legger Helga Pedersen og Ola H. Grytten på sin side vekt på at lokal fiskeriforvaltning og havområdesuverenitet ble knyttet sammen med lokal forvaltningsrett i EU-debatten, noe som historisk sett har hatt lange og sterke tradisjoner i Norge.

Også det *økonomiske* aspektet bidrar til å forklare fiskerispørsmålets viktighet. Dette har jeg undersøkt ved å sette fiskeriøkonomien i et talløkonomisk, et distriktsøkonomisk og et samfunnsøkonomisk perspektiv. Dette er vurdert fra ulike synsvinkler med bakgrunn i teoretiske tilnærminger, en gjennomgang av hvordan økonomi ble brukt i EU-debatten og intervjuobjektene vurderinger.

På den ene siden var fiskeriøkonomi et internasjonalt tema, på den måten at det dreide seg om å sikre fortsatt stabile eksportinntekter i en næring i økonomisk vekst på 1990-tallet. Ja-siden vektla i denne sammenhengen at fiskerinæringen måtte se helhetlig på EU, og at det å si nei kunne føre til usikkerhet og stagnasjon i næringen. På nei-siden ble fiskeriøkonomi oppfattet mer som et nasjonalt anliggende. Einar Jetne trekker i den forbindelse fram at verken EØS- eller EU-avtalen ikke i tilstrekkelig grad sikret arbeidsplasser, bosetting og næringsutvikling i norske distrikter. Med andre ord var noe av problemet - og årsaken - til fiskerispørsmålets viktighet i denne EU-debattfasen, at verken regjeringen eller andre på ja-siden maktet å overbevise nei-siden om sin virkelighetsforståelse av at de sikret både fiskeriressursene og distriktssektoren.

Her har for øvrig Thorbjørn Jagland i ettertid konkludert med at ja-siden tok for lett på ressurskontrollaspektet og de generelle distriktsproblemene Norge ville møte ved et EU-medlemskap. Når ja-siden ikke lyktes i verken å kommunisere hvordan de sikret ressursene, samt til en viss grad tok for lett på denne problemstillingen, førte det til at sentrum-periferi-skillemålinjene ble et tydeligere poeng på nei-siden i EU-debatten. De som spilte sterkest på denne typen argumentasjon i EU-debatten var *Kystaksjonen*. De vektla at norsk fisk måtte forvaltes av Norge, i motsetning til av EU. I tillegg jobbet de for at ressursene måtte komme lokalbefolkningen i Norge til gode, i motsetning til at europeiske kapitalkrefter skulle få styre.

Alt i alt var nei-siden mest opptatt av enkeltsakene og eventuelle enkeltoffer, der ja-siden vektla helhetlige gevinster ved et EU-medlemskap. Sammen med at regjeringens høye lovnader - og påfølgende forhandlingsnederlag i fiskeri-Norges øyne – bidro det til at verken EØS- eller EU-avtalene fikk den ja-effekten regjeringen og ja-siden hadde håpet på. På tross av at helhetspakken i begge avtalene var relativt god, blant de beste noe potensielt EU-land noen gang hadde oppnådd. For nei-siden hjalp ikke det hvis norsk hav skulle bli EU-hav.

I kapittel 4 har jeg vurdert fiskerispørsmålets viktighet i EU-debatten med bakgrunn i *forhandlingsuenighetene* mellom Norge og EU i både EØS- og EU-forhandlingene. Dessuten har jeg forsøkt å beskrive linjene som førte fram til norsk EF/EU-tilnærming, samt hvordan forhandlingsresultatet for EU-avtalen ble brukt i innspurten av EU-valgkampen.

Ulike fiskeripolitiske regimer i Norge og EU, begge parter manglende interesse for å koble fiskerispørsmålet sammen med andre forhandlingssaker, EUs svake forvaltningspolitikk og den norske regjeringens svake kommunisering og manglende tallfesting av absolutte krav, var årsaken til at fiskerispørsmålet fikk så stor oppmerksomhet i EØS- og EU-forhandlingene.

Fra å gå høyt ut med tøffe forhandlingskrav, spesielt før EU-forhandlingene, viste regjeringen tilsynelatende en stadig mer diffus holdning til hvor den ville med EU-tilnærmingen, samt at kommunikasjonen med grasrota ble stadig svakere i løpet av EU-debattperioden. Alt i alt førte dette til at regjeringen ble spesielt utsatt for kritikk i nettopp fiskerispørsmålet.

Det mest avgjørende for fiskerispørsmålets viktighet i denne sammenhengen var at regjeringen kompromisset på fiskerispørsmålet, både mot egne tøffe krav og mot nærmest hele fiskeri-Norges klare ønsker i både EØS- og EU-forhandlingene. Når regjeringen gikk inn for avtalene, ble både den og ja-siden assosiert med en tekning om at kapitalen fikk styre fritt.

EØS- og EU-forhandlingene viste med all tydelighet at Norge og EUs fiskeripolitiske regimer ikke lot seg kombinere, og det var Norge som til slutt måtte trekke det korteste strået. Men som oppgaven viser var det ikke bare fiskerikompromissene i seg selv som gjorde EU-

motstanden så stor, sett på bakgrunn av fiskeripolitiske argumenter. Derimot var det dette i kombinasjon med fiskeripolitiske løfter i forkant, vetorett til fiskeriministeren som garanti og deretter ja til en svakere fiskeriatvare enn lovet og håpet som gjorde fiskerispørsmålet sentralt.

Dette gjorde spesielt sterkt inntrykk på en folkeforankret norsk nei-side, som gikk fra å føle seg forstått på fiskerispørsmålets sentrale stilling i EU-tilnærmingprosessen til så å bli "sviktet" gjennom kompromisser på et område som både regjeringen og fiskeri-Norge i utgangspunktet hadde en felles forståelse av var absolutte krav. På den måten fikk fiskerispørsmålet ekstra kraft på nei-siden, som viktigste og mest profilerte eksempel på at norsk forvaltning, ressurskontroll og distriktsutvikling ikke passet inn i EU.

Fiskerispørsmålet ble også sentralt fordi *Nei til EU* brukte fiskeriresultatene både i EØS- og EU-forhandlingene for alt de var verdt i EU-valgkampen. Når ja-siden, og spesielt regjeringen, virket dårlig forberedt på denne kritikken, fikk nei-siden også et større retorisk spillerom, som den benyttet seg av. For dem tegnet fiskerikompromissene seg inn i bildet av en regjering og en ja-side som ikke tok nok hensyn til de naturressursutfordringene Norge ville møte ved et EU-medlemskap. Helt konkret undervurderte regjeringen kompromissene i enkeltsaker, der de selv ønsket å framheve helheten, og den maktet i liten grad å imøtegå den faglige og politiske kritikken mot EØS- og EU-avtalene.

Det er også et poeng at *Nei til EU* hadde et stort organisasjonsapparat ute i distriktene, noe som gjorde fiskerisaken ekstra betydningsfull der. *Nei til EU* brukte videre lokale medier og var opptatt av å møte folk der de levde sine liv. Ja-siden satset på de nasjonale mediene og en mer elitepreget kampanje, noe som gjorde deres innspill om fiskerienes og distriktenes framtid mindre troverdige, aldri hvor mye de var opptatt av dette. Ja-siden slet også med intern maktkamp, en svak kommunikasjonsstrategi og flere tunger som argumenterte på til dels motstridende premisser. Det største problemet i et fiskeri- og distriktsperspektiv, var imidlertid at de ikke greide å overbevise folket om at nei-sidens opptegnede skillelinjer og hva EU var en trussel mot, kunne nyanseres og diskuteres.

Nei-siden kunne derfor fortsette å spille på at EU-saken egentlig var en kamp mellom eliten og folket, mellom kapitalen og den lille borger, mellom Europas sentrum og norske distrikter og mellom høyre- og venstresiden. Dette ga gehør i opinionen, og spesielt ute i distriktene.

Problemstillingen i denne oppgaven er: Hva gjorde fiskerispørsmålet så sentralt i norsk EU-debatt i forkant av 1994-avstemmingen?

Konklusjonen må være at spørsmålet ble så sentralt på bakgrunn av at man i historisk forstand, både generelt og gjennom fiskens stilling i 1972-runden, var spesielt oppmerksom

på fiskerispørsmålet på et symbolsk nivå. Når dette i tillegg ble et spørsmål som ble tolket svært forskjellige av ja- og nei-siden, og hvor det var vanskelig å etablere felles forståelser, ble fiskerispørsmålet en viktig prestisjesak, og den var interessant for mediene. Denne interessen hadde også med naturressursenes sterke stilling i Norge å gjøre.

Når fiskerispørsmålet også ble det vanskeligste i både EØS- og EU-forhandlingene, ble det for nei-siden en tydeliggjøring av hvorfor og på hvilken måte Norge ikke passet inn i EU-systemet. Den norske regjeringen maktet på sin side ikke å kommunisere hvilke krav det var realistisk å få gjennomslag for i EU-systemet, og gikk heller for en linje hvor fallhøyden skulle vise seg å bli svært stor. Når regjeringens dialog og kommunikasjonen med fiskeri- og distriktsbefolkningen, samt med norske medier, ble oppfattet som svak, var det umulig å gjøre fiskerispørsmålet til en vintersak både for regjeringen spesielt og ja-siden generelt.

I stedet ble fiskerispørsmålet en samlande og avgjørende sak for nei-siden, som argumenterte med at ja-siden ville melde Norge inn i EU uten gode garantier for verken fiskerinæringen eller norske distrikts framtid. I tillegg ble fiskerispørsmålet koblet sammen med selvråderett, suverenitet og ressurskontroll. Disse sakene var avgjørende for det norske folks oppfatning av EU, fordi nasjonsbegrepet sto sterkt og fordi Norge var en ung stat. Slik ble fiskerispørsmålet selve prøvesteinen på Norges suverenitetskrav.

Fiskerispørsmålet, som både i debatt og i forhandlinger spilte en unik rolle, ble med andre ord et symbol for grasrotas kamp for landets selvråderett og framtid, en sak som gjorde det klart at man måtte si nei til EU for å sikre Norges sak – en sak som inneholdt mye fisk og mange følelser, i et land hvor fjorden fortsatt er der man farer.

Litteratur- og kildeoversikt

Litteraturoversikt

Adams, Douglas: *Ha det, og takk for all fisken*, Oslo 2008. Originaltittel: *So Long, and Thanks for All the Fish*, utgitt i London 1984

Birkenes, Jon: *Vår felles fortid: norsk historie før 1850*, Oslo 1997

Bjartnes, Anders og Skartveit, Hanne: *Brussel tur-retur: Historien om Gro Harlem Brundtlands forsøk på å overtale et gjenstridig folk*, Oslo 1995

Bjerck (red.), Åstveit, Gundersen, Jørgensen og Normann: *Ormen Lange Nyhamna: NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser*, Trondheim 2008

Bjerke, Per-Arne og Ekeberg, Jan Ove: *Statsministeren: Makten og mennesket*, Oslo 1996.

Bondevik, Kjell Magne: *Et liv i spenning*, Oslo 2006

Brundtland, Gro Harlem: *Dramatiske år 1986-1996*, Oslo 1998

Claes, Dag Harald og Førland, Tor Egil: *Europeisk integrasjon*, Oslo 2004

Dahl, Ottar: *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, Oslo 1973

Danielsen, Dyrvik, Grønlie, Helle og Hovland: *Grunntrekk i norsk historie: Fra vikingtid til våre dager*, Oslo 1991

Folkvord, Erling: *Rødt! På barrikadene for AKP og RV*, Oslo 1998

Fredriksen, Tommy: *Fra marked til plan: Europeisering av norsk lakseeksport*, Oslo 2002

Furre, Berge: *Vårt hundreår: Norsk historie 1905-1990*, Oslo 1993

Hagen, Carl Ivar: *Ærlig talt: Memoarer 1944-2007*, Oslo 2008

Hansen, K. J. og Hauglid, Kr.: *Norges geografi for skole og hjem: Med karter*, Oslo 1928

Hansson, Steinar og Teigene, Ingolf Håkon: *Makt og mannefall: Historien om Gro Harlem Brundtland*, Oslo 1992

Helle, Simensen, Tägil og Tønnesson (red.): *Ascehougs Verdenshistorie Bind 12: Vesten erobrer verden 1870-1914*, Oslo 1986

Hellevik, Atle: *Det ansvarlige opprør: AIK og EF-motstanden i Arbeiderpartiet*, Oslo 1979

Hodne, Fritz og Grytten, Ola H.: *Norsk økonomi i det 20. århundre*, Bergen 2002

Hustedt, Jason T. og Steuer, Faye Brown: *TV or No TV?: A Primer on the Psychology of Television*, utgitt av University Press of America (www.univpress.com) i Lanham, Maryland, USA 2002

Iggers, Georg G.: *The German Conception of History: The national tradition of historical thought from herder to the present*, Middletown i Connecticut 1968

Jagland, Thorbjørn: *Vår sårbare verden*, Oslo 2002

Jensen, O: *Norges historie for skolen og hjemmet*, Oslo 1924

Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*, Oslo 1999

Knudsen, B. B. (red.): *Den nye Europa-debatten*, Oslo 1989

Knutsen, Paul: *Penger, stål og politikk: en problemorientert innføring i EUs historie*, Bergen 1998

Kundera, Milan: *Langsomheten*, Oslo 1996. Originaltittel: *La Lenteur*, utgitt i Paris 1995

Køber, Lars Kjetil: ”Verre enn unionen med Sverige”: *Unionsbegrepet i norske EEC/EF/EU-debatter 1961-1994*, Oslo 2005

Lahnstein, Anne Enger: *Grønn dame, rød klut*, Oslo 2001

Libæk, Stenersen, Sveen og Aastad: *Historie 2: Verden og Norge etter 1850*, Oslo 2002

Lie, Ragnar: *EU-leksikon*, Oslo 2007

Lindkvist, Knut Bjørn (red.): *Ressurser og omstilling: et geografisk perspektiv på omstilling i Norge*, Bergen 2004

Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo: *Norsk historie I: 750-1537*, Oslo 1999

Nilsen, Ragnar: *Makt og motmakt på kysten*, Oslo 2002

Ohman Nielsen, May-Brith: *Portal: Norge etter 1850*, Oslo 2004

Ponsford, Simon: *EU i dag*, Risør 2007. Originaltittel: *The European Union Today*, utgitt i London 2006

Portelli, Alessandro: *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories*, New York 1991

Rosander, Göran m.fl. (red.): *Muntlige kilder: om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*, Oslo 1981

Saglie, Jo: *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*, Oslo 2002

Sejersted, Fredrik m. fl.: *EØS-rett*, Oslo 2004

Slettan, Dagfinn: *Minner og kulturhistorie: Teoretiske perspektiver*, Trondheim 1994

Solheim, Erik: *Nærmere*, Oslo 1999

Sundnes, Hans Morten: *Biter av Norge – Smak av verden: Jorda rundt med norsk fisk*, Oslo 2005

Stoltenberg, Thorvald: *Det handler om mennesker*, Oslo 2001

Tande jr., Thorvald (red.): *"Norsk fiskerinæring": en årskavalkade 1961-2001*, Oslo 2001

Teigene, Ingolf Håkon: *Fiskerinæringa: Vere eller ikkje vere?*, Oslo 1975

Wangensteen, Boye (red.): *Bokmålsordboka: Definisjons- og rettsrivingsbok*, Oslo 2005

Werenskiold, Werner (red.): *Norge: Vårt land*, Oslo 1941

Willoch, Kåre: *Myter og virkelighet: Om begivenheter frem til våre dager med utgangspunkt i perioden 1965-1981*, Oslo 2002

Wyller, Thomas Christian: *Ytringer*, Oslo 2007

Aasen, Ivar: *Symra*, Oslo 1863

Kildeoversikt

Aviser, diverse utgaver 1971-2009

Adresseavisen

Aftenposten

Arbeiderbladet

Bergens Tidende

Dagbladet

Dagens Næringsliv

Fiskaren

Klassekampen

Nationen

Nordlands Framtid

Nordlys

Stavanger Aftenblad

Uniforum

Verdens Gang (VG)

Nyhetsbyrå, diverse notiser

Norsk telegrambyrå (NTB)

TV og radio

Radiodebatt mellom statsminister Gro Harlem Brundtland og SVs parlamentariske leder Kjellbjørg Lunde i *NRK* radio 8. februar 1991.

Den avsluttende partilederdebatten før Stortingsvalget 1993, *NRK TV* 10. september 1993.

Den avsluttende partilederdebatten om norsk EU-medlemskap, *NRK TV* 25. november 1994.

EU-debatt mellom partileder Thorbjørn Jagland (Ap) og statsminister Gro Harlem Brundtland (Ap) mot Anne Enger Lahnstein (Sp) og J Johan J. Jakobsen (Sp) på *TV2* 30. august 1994.

Internettsider

Alle internettsidene er sist sjekket 11. mai 2009.

Britt Dale (professor ved geografisk institutt ved NTNU) sin forelesning om eksterne miljø:

www.p2005.ntnu.no/bin/vedlegg/Andre%20rapporter/workshop-notatBR.pdf

Dinside.no med fagforklaring på eksportoverskudd: www.dinside.no/33716/eksportoverskudd

Fiskeri- og kystdepartementets presentasjon av *Eksportutvalget for fisk (EFF)*:

www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dep/Tilknyttede-virksomheter/Eksportutvalget-for-fisk.html?id=164273

Fiskeri- og kystdepartementet om fiskerinæringens betydning og Nasjonalregnskapet 1998:

www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/rapporter_planer/Rapporter/2000/Norsk-fiskerinaring-og-millennium-runden-i-WTO/2.html?id=277196

Fiskeri- og kystdepartementet om norsk fiskerinæring, norske havområder og fiskeinnsigene:

www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/rapporter_planer/Rapporter/2000/Norsk-fiskerinaring-og-millennium-runden-i-WTO/3.html?id=277197

Fiskeri- og kystdepartementets presentasjon og tolkning av EØS-avtalen:

www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/regpubl/stmeld/19971998/Stmeld-nr-51-1998-/12.html?id=191985

Fiskeri- og kystdepartementets presentasjon og tolkning av *FNs* havrettskonvensjon:

[regjeringen.no/nb/dep/fkd/tema/Internasjonalt_samarbeid_om_fiskeri/Havrettskonvensjonen.html?id=445763](http://www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/tema/Internasjonalt_samarbeid_om_fiskeri/Havrettskonvensjonen.html?id=445763)

Norges Fiskarlag om antall medlemmer:

www.srfisk.no/webxec/print.asp?page=3009,5585&item=37941,1&lang=1

Roma-traktaten fra 1957:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/ce321/ce32120061229en00010331.pdf>

Statistisk sentralbyrå oversikt over stemmetall og mandatfordeling for Stortingsvalget 1997:
www.ssb.no/emner/00/01/10/stortingsvalg/valg97/index.html

Statskonsults gjengivelse av brev fra *Statsministerens kontor* til departementene 13. juli 1988, om at uformingen av norske lover og forskrifter som var omfattet av det indre marked skulle harmoniseres med EF-regler: www.statskonsult.no/publik/rapporter/fulltekst/r2000-03.pdf

Store Norske Leksikon om Odelstingsproposisjon nr. 61 (1991-1992) og norsk fiskerihandel:
www.snl.no/Norge/fiske_og_fangst

Statistikk

Statistisk Sentralbyrå: *Historisk statistikk 1994*, Oslo-Kongsvinger 1995

Proposisjoner og Stortingsmeldinger

Stortingsproposisjon nr. 90 (1980-1981): Om samtykke til å inngå en avtale av 27. februar 1980 mellom Kongeriket Norge og det Europeiske Økonomiske Fellesskap om fiskerier

Odelstingsproposisjon nr. 61 (1991-1992): Om endringer i fiskeripolitikken

Stortingsmelding nr. 32 (1994-1995): Kommune og fylkesinndelingen

Stortingsmelding nr. 49 (1994-1995): Om dei fiskeriavtalane Noreg har inngått med andre land

Stortingsmelding nr. 51 (1997-1998): Perspektiver på utvikling av norsk fiskerinæring

Stortingsmelding nr. 32 (2006-2007): Om dei fiskeriavtalane Noreg har inngått med andre land for 2007 og fisket etter avtalane i 2005 og 2006

Fiskeriavtaler mellom Norge og EF/EU

”Agreed record of conclusions of fisheries conclusions between the European Community and Norway” 6.-7. desember 1990

"Agreed record of conclusions of fisheries conclusions between the European Community and Norway" 5.-7. desember 1991

"Agreed record of conclusions of fisheries conclusions between the European Community and Norway" 17.-19. desember 1992

"Agreed record of conclusions of fisheries conclusions between the European Community and Norway" 13.-16. desember 1993

"Agreed record of conclusions of fisheries conclusions between the European Community and Norway" 25. februar 1995

Commission to E.C., report 1991 from the Commission to the Council and the European Parliament 12.91

Rapporter og dokumenter

Brosjyren *55 minutter om EF*, utsendt fra embetsverket til alle norske husstander i 1994.

Det nye Europa, grunnlagsdokument for debatt om Europautvikling, Høyres landsmøte 3.-5. mai 1990.

Europa-programmets havdoménestudie, rapport fra fiskeripolitisk arbeidsgruppe: *EUs nye fiskeripolitikk - konsekvenser for Norge*, Oslo 2005

Høvik, Erik og Jordheim, Svein Rune: *"Torskemarkedet som grunnlag for futureshandel"* Bergen 2007

Høyres Avis nr. 7 1991

"Norge trenger en ny giv", Høyres Stortingsvalgprogram 1993-1997, vedtatt av Høyres landsmøte 26.-28. mars 1993.

Norges offentlige utredninger (NOU): Kommune og fylkesinndelingen i et Norge i forandring, Oslo 1992

NORUT Samfunnsforskning, rapport skrevet av Christensen, Per og Hoel, Alf Håkon. Utarbeidet av Fiskeri- og havbruksnæringens landsforening, Norges Fiskarlag, Fiskebåtrederne Forbund og Norske Sjømatbedrifters Landsforening: *Fremdeles ikke en fisk å gi?: Norge og ressursforvaltningen*, Tromsø 2005

Martens, Maria: ARENA Report No 2/2001: ”Europeisering gjennom overvåkning: En studie av ESAs opprinnelse og virkemåte”, Oslo 2001

Seiersted, Dag: *Nei til EUs skriftserie 1-03: Kan EU-fisket reddes*, Oslo 2003

Seiersted, Dag: *Nei til EUs skriftserie 1-04: Norsk fiske og EU-medlemskap*, Oslo 2004

Statsministerens kontor sitt brev til alle departementene av 13. juli 1988, angående at utformingen av norske lover og forskrifter som var omfattet av det indre marked skulle vurderes med henblikk på EFs regelverk.

Ørebech, Peter: *Norge og nordområdesuvereniteten: En folkerettslig studie av Svalbardtraktaten og delelinjen med Russland*, Oslo 2007

Intervjuer

Jeg har intervjuet følgende personer i forbindelse med denne masteroppgaven:

Anne Enger, født 1949.

Einar Jetne, født 1941.

Arne Hjeltnes, født 1963.

Ola H. Grytten, født 1964.

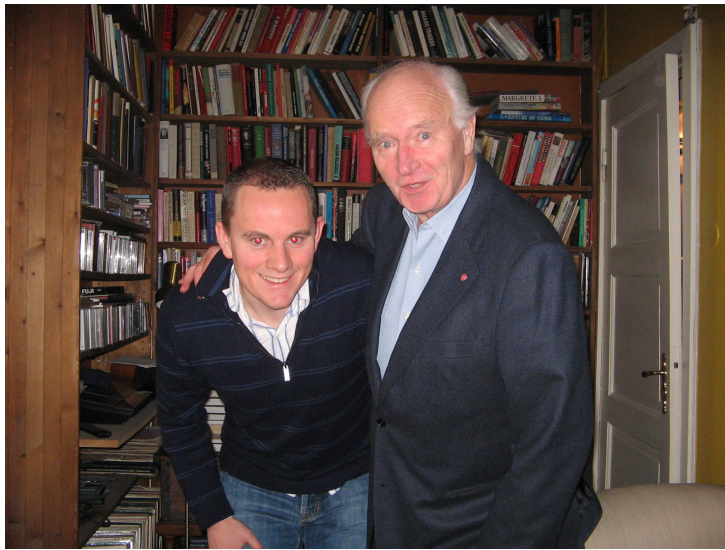
Inge Lønning, født 1938.

Helga Pedersen, født 1973.

Thorvald Stoltenberg, født 1931.

Gunnar Mørk

**Intervjumappe med transkribering av alle intervjuer jeg har gjort
i forbindelse med masteroppgaven ”Fisk og følelser:
En kvalitativ historisk studie av hva som gjorde fiskerispørsmålet
så sentralt i norsk EU-debatt i forkant av 1994-avstemmingen”**

Bildet: Gunnar Mørk og Thorvald Stoltenberg på hans hjemmekontor på Frogner i Oslo. Foto: Gunnar Mørk

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Våren 2009

Innholdsfortegnelse.

Forside s. 1
Innholdsfortegnelse s. 2
Brev til alle intervjuobjekter i forkant: Forespørsel om å delta på intervju s. 3
Generell kommentar til alle intervjuene s. 4
Intervju med Anne Enger s. 4
Intervju med Ola H. Grytten s. 7
Intervju med Arne Hjeltnes s. 9
Intervju med Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i <i>Nei til EU</i> s. 11
Intervju med Inge Lønning s. 17
Intervju med Helga Pedersen s. 19
Intervju med Thorvald Stoltenberg s. 24

Bildet: Gunnar Mørk og nåværende fiskeriminister Helga Pedersen på hennes statsråds kontor i Regjeringskvartalet i Oslo.
Foto: Gunnar Mørk

Bildet: Gunnar Mørk og tidligere fiskeriminister Jan Henry T. Olsen (1992-1996) utenfor Folkets Hus i Oslo. Olsen hadde ikke anledning til å stille til intervju, men han viste stor interesse og engasjement for oppgaven.
Foto: Laila Lanes

Forespørsel om å delta på intervju

Mitt navn er Gunnar Mørk og jeg er masterstudent i historie ved Det humanistiske fakultet (HF) på Universitetet i Oslo (UiO). Temaet for min masteroppgave er fiskerispørsmålets sentrale stilling i EF/EU-debatten i forkant av 1994-avstemmingen. I den forbindelse har jeg lagt vekt på intervjuer en av flere viktige kilder, og det er i den forbindelse jeg herved spør deg om du, på grunn av din kompetanse, kan tenke deg å bidra ved å stille opp på et intervju.

Dersom du ønsker å delta, følger herved litt praktisk informasjon. I forkant av intervjuet vil jeg oversende spørsmålene jeg ønsker å stille til deg. I selve intervjusituasjonen kan det naturligvis være at jeg kommer med oppfølgingsspørsmål som ikke er skrevet ned, men spørsmålene du får tilsendt viser hva som er mitt hovedmål å få vite mer om i intervjuet med nettopp deg. Ved å sende deg spørsmålene i forkant av intervjuet, får du muligheten til å sette deg mer inn i saken eller forberede deg på andre måter, hvis du skulle ønske det. Hvis det er praktisk mulig ønsker jeg å gjøre intervjuet på ditt kontor eller et annet egnet sted som passer for deg. Selv om jeg primært ønsker å møte deg, er jeg åpen for å ta intervjuet over telefon også. Dersom du ikke har tid eller mulighet til noe annet. Både ved et direkteintervju eller et telefonintervju vil jeg bruke digital lydopptaker, med mindre du skulle ha motforestillinger mot dette. Jeg regner med å bruke ca. 30 minutter på selve intervjuet, og så vil det nok gå et par dager før jeg har transkribert det (skrevet det ned). Deretter sender jeg transkriberingen over til deg, slik at du får muligheten til å oppklare eventuelle misforståelser og lignende.

Jeg vil presisere at jeg på ingen måte forventer at du skal delta, og jeg respekterer naturligvis fullt ut et nei. Samtidig ønsker jeg å understreke at fiskeri-, handels- og eksportnæringens rolle under forrige EU-debatt ikke tidligere har vært utsatt for en lignende kvalitativ studie. Og fordi akkurat du er en av dem som har mye å bidra med her, hadde jeg blitt svært fornøyd om du tar deg tid. Jeg vil ellers presisere at du har full mulighet til å trekke deg underveis i prosessen (også etter intervjuet), dersom du av ulike årsaker skulle ønske det. Dersom du gjør det, vil jeg selvsagt slette svarene dine. Og alle svar skal kun brukes i denne masteroppgaven. Dersom du skulle lure på noe kan du sende e-post til meg på gunnamor@student.hf.uio.no, ringe/melde meg på 97 57 27 54 eller ta kontakt med min veileder Einar Lie på 22 85 75 62.

Med vennlig hilsen Gunnar Mørk

Generell kommentar til alle intervjuene:

Alle intervjuobjektene står kun til ansvar for seg selv. Dette betyr i praksis at svarene som framkommer er den enkeltes personlige mening og at innspillene deres ikke nødvendigvis representerer synspunktene til nåværende eller tidligere arbeidsgiver og lignende. Dette poenget ble for øvrig avklart mellom intervjuobjektene og meg selv i forkant av hvert enkelt intervju. Unntaket er imidlertid intervjuet med Einar Jetne. Han presiserte at svarene han ga var på vegne av hele fiskeriutvalget i *Nei til EU*, noe som betyr at hele utvalget står inne for svarene. Utvalget består av sju personer og ledes av Arne Pedersen. Einar Jetne er sekretær.

...

Intervju med Anne Enger

Spørsmål 1:

I november 1992 startet en intensivering av EU/EØS-debatten etter at Brundtland-regjeringen hadde sendt inn sin EF-søknad. I EF/EU-forhandlingene som varte fra våren 1993 til våren 1994 ble fiskerispørsmålet en svært vanskelig nøtt å knekke. Frontene var steile. Hva tror du fiskerispørsmålet representerte som gjorde det så problematisk for Norge og EU å bli enige?

Enger: Fiskerinæringa var jo delt. Oppdrettnæringa har jo i alle år, kjempet for medlemskap. Men yrkesfiskerne har fokus på tilgangen til råstoffet. Råderetten over ressursene var jo et meget sentralt tema. Det var dessuten en kjent sak at Spania og Portugal da, som nå, hadde overkapasitet på sin flåte. Markedsadgang var en sekundær utfordring. Uten råstoff, ikke noe å selge, og markedsadgang har så vidt jeg husker i liten grad vært et konkret problem for norsk fisk.

Spørsmål 2:

Et særs viktig eksempel på at fiskerispørsmålet fikk en opphøyd status i EF/EU-saken forrige gang Norge søkte om medlemskap var ”vetoretten” til fiskeriminister Jan Henry T. Olsen. ”Vetoretten” gikk ut på at statsminister Brundtland lovet at regjeringen ikke ville anbefale en EU-avtale for folket dersom fiskeriminister Olsen ikke kunne stå inne for den. Vetoretten var neppe særlig reell, men hva tror du regjeringen ønsket å oppnå politisk med et slikt utspill?

Enger: Regjeringen ønsket å fremstille det som om Jan Henry T Olsen var en slags garantist for at en eventuell avtale var en god avtale for fiskeriene. Jan Henry ble kalt: No-fish-Olsen. Men det holdt ikke. Alle som studerte avtalen de inngikk en sen natt i Brussel med fiskeriministeren på laget var alt annet enn ”ingen fisk”. Så troverdigheten sto ikke til troende.

Spørsmål 3:

EØS-avtalen, som trådte i kraft 1.1.1994, gjaldt ikke for norsk fiskeri og landbruk. Hva tror du gjorde fiskerispørsmålet så sentralt at det ble holdt utenfor avtaleverket (og tror du dette var gunstig eller ugunstig for fiskerisektoren reelt sett)?

Enger: Den framforhandlede avtalen som var grunnlaget for spørsmål om norsk medlemskap i EU var slett ikke god. Hele forvaltningsregimet og norsk råderett sto på spill. Om dette var tatt med inn i EØS, ville motstanden mot EØS også blitt sterkere. Det var tross alt behov for tre fjerdedels flertall i Stortinget og bruk av Grunnlovens § 93 om å avgi suverenitet. Det var Kristelig Folkeparti som sikret grunnlovsmessig flertall for EØS. Det gikk så vidt for flertall. NB: Stortingets sammensetning etter valget i 1993 var helt annerledes enn i dag. Senterpartiet var det nest største partiet.

Spørsmål 4:

Forhandlingene mellom Norge og EU var altså nesten helt låst når det kom til fisk. På tross av at 1990- og 2000-tallet har gitt sterke oppgangstider for hele havbruksnæringen. I boka *Dramatiske år* skriver Gro Harlem Brundtland følgende fra forhandlingene: "Som sagt, vi har ingen fisk å gi. Samtidig er det et faktum at flere EU-land ikke vil akseptere å inngå noen avtale der ressursiden overhodet ikke er berørt." Med bakgrunn i den nettopp gitte informasjonen: Tror du at fiskerispørsmålet egentlig handlet om prinsipper (suverenitet, ressurskontroll, fulle rettigheter i egne fiskerisoner osv.) eller tror du at det de facto handlet om det man fra norsk forhandlingsside *mente* at det handlet om (frykt for tap av statsinntekter, trygging rammevilkår og lønn for fiskerne og sikkerhet og utvikling for utsatte kystregioner)?

Enger: I all beskjedenhet synes jeg du skulle lese min bok også. Den kom i 2001 på Aschehoug og heter "Grønn dame, rød klut". Den har jeg ikke her, og det er begrenset med tid til å bruke på slike svar. Dessuten skrev Hanne Skartveit (VG) og Anders Bartnes (DN) en bok om forhandlingene som omtaler dette tema inngående. Selvsagt handlet dette om viktige prinsipper. Hva forhandlerne mente vet ikke jeg, men jeg tror de forsøkte å fremstille dette i opinionen slik at inntrykket av at de ikke ville gi noe, skulle feste seg. Egentlig mener jeg forhandlerne undervurderte motstanden og den innsikt og kompetanse nei-sida satt på.

Spørsmål 5:

I 1993/1994-forhandlingene var fiskerinasjonene Irland, Portugal og Spania de som presset mest på innad i EU for å gi EU-land fiskerettigheter og innpass i norsk økonomisk sone. Mener du at dette var riktig strategi, eller burde heller disse landene (i allianse med Norge) vært de som i stedet gikk inn for å sikre fiskerinasjoners særrettigheter i EU/EØS-systemet?

Enger: Dette spørsmålet kan jeg oppfatte som ganske naivt stilt. Motsetningene var jo mellom fiskerinasjonene. Spania, Portugal og Irland med overkapasitet på flåten. Norge med rike ressurser. Det er utenkelig at de førstnevnte landene og Norge skulle gå i allianse.

Spørsmål 6:

På mange måter vant regjeringen fiskerisaken for folket i EU-forhandlingene, gjennom en relativt sett god avtale for norsk fiskerinæring. Likevel vant aldri regjeringen Brundtland folket for fisken (eller folket for EU heller for den saks skyld, det ble som kjent nei-flertall). Hvorfor tror du den generelle tendensen i fiskeri-Norge var (og fortsatt er) sterk EU-skepsis?

Enger: Hva mener du med at regjeringen vant fiskerisaken for folket i EU-forhandlingene. Det er en påstand. Jeg er ikke enig i den. Hvorfor de fortsatt er skeptiske? Det handler om råderett over naturressursene og forvaltningsregime.

Spørsmål 7:

Tror du EU-skepsisen man fant i fiskeri-Norge var basert på reelle bekymringer for fiskeri-Norges framtid ved et eventuelt medlemskap eller tror du skepsisen like mye dreide seg om fordommer/myter om EU (og hvilke fordommer/myter tror du i tilfelle det dreide seg om)?

Enger: Jeg tror nå som da at det faktisk er innsikt i realitetene samt god innsikt i forhandlingsresultatet som førte til skepsisen. Fordommene er nok likelig fordelt – og vel så det i denne saken.

Spørsmål 8:

Under forrige EU-avstemmingsdebatt var fiskerisektoren en typisk distriktsbasert næring (altså var fiskeripolitikk også distriktpolitikk). Hvilke andre diskurser (aspekter) vil du trekke fram som viktig for fiskerisektoren (for eksempel fisk som handel, fisk som eksport, fisk som ivaretagelse av kulturhistorie, fisk som ren energi fra havet sml. med olje osv.)?

Enger: For meg var det tre hovedargumenter: folkestyre, miljø og internasjonal solidaritet. Det gir også mening for fiskerisektoren.

Spørsmål 9:

EØS-avtalen legger mange pålegg og føringer for hvordan norsk handelspolitikk skal drives. Spesielt på nei-siden hevder mange i tillegg at EUs overvåkningsorgan ESA i praksis er de som styrer og bestemmer over norsk handels- og utenrikspolitikk. Mener du at denne påstanden er uriktig eller trenger nyanseringer (og hvis den stemmer: er det et faresignal?)?

Enger: De fire friheter er basis for EØS avtalen. Avtalen er dynamisk og mye makt er flyttet fra våre demokratiske organ til ESA og domstolen i Brussel. Det forutså mange på nei-sida. Mange gikk derfor mot EØS-avtalen. Jeg mener fortsatt det samme, men engasjerer meg ikke.

Spørsmål 10:

Hva mener du er de viktigste tiltakene som har blitt gjort i regjering og på Stortinget for å fremme kyst- og fiskerinæringens vilkår i Norge i perioden etter EØS-avtalens inntreden?

Enger: For tiden har jeg ikke god nok innsikt til å uttale meg begrunnet om dette.

- Gunnar Mørk

Intervju med Ola Grytten

Spørsmål 1:

I 1992 startet en intensivering av EU/EØS-debatten etter at Gro-regjeringen hadde sendt inn sin EF-søknad. På hvilken måte mener du at handelsspørsmålet/fiskerispørsmålet og EU/EØS-spørsmålet hang sammen den gangen? (og var du aktiv/hadde klare meninger i debatten?)

Grytten: Fiskerispørsmålet i EF/EØS-debatten var svært viktig. Norge ville ved medlemskap fått tollfrihet for foredlede fiskeprodukter, men ville mistet en betydelig del av kontrollen med fiskeriressursene, som mildt sagt både var og er dårlig forvaltet av EF på den andre siden.

Spørsmål 2:

På hvilken måte mener du at EU/EØS-spørsmålet og fiskerispørsmålet henger sammen i dag?

Grytten: Tilgangen på foredlede fiskevarer vs. å gi fra seg fiskeressurser og kontrollen med dem, er fremdeles det store dilemmaet i forholdet mellom fisk og EU/EØS.

Spørsmål 3:

Når man går på regjeringens hjemmesider finner man veldig mye informasjon om internasjonalt samarbeid, trygg sjømat, kvoter og fangst, samt økonomiske og juridiske avklaringer. Hvilke andre saksområder/diskurser mener du kan knyttes til fiskerinæringen?

Grytten: Distriktpolitikk. Symbolpolitikk. Råvarekontroll. Forvaltningspolitikk. Handelspolitikk.

Spørsmål 4:

Jonas Gahr Støre har i sin tid som utenriksminister vært veldig opptatt av Nordområdene i forhold til generell utvikling og ressursforvaltning. En del av nordområdestrategien dreier seg om god oljevernberedskap. På hvilken måte er man avhengig av en god dialog og en smidig samarbeid mellom fiskeri- og oljenæring?

Grytten: Man må være villig til å ofre det ene for det andre og inngå kompromisser mellom to av våre viktigste eksportnæringer.

Spørsmål 5:

Hva er eventuelt interesseforskjellene mellom fiskeri- og oljenæringen?

Grytten: Fornybare vs. ikke-fornybare ressurser. Miljøhensyn. Kortsiktighet vs. langsiktighet.

Spørsmål 6:

Hva føler du at mediene er mest opptatt av når det kommer til fiskerispørsmål?

Grytten: Kvoter og ressursforvaltning

Spørsmål 7:

Hva er de handelsmessige største mulighetene og utfordringene mellom Norge og EU når det kommer til fiskerisektoren?

Grytten: Å frikople forvaltningsansvar og full tilgang av foredlede produkter, samt å overkomme EUs latterlige anti-dumpingregler, som er ren proteksjonisme.

Spørsmål 8:

I de større mediene hører vi ofte om bedrevet fisk, dårlige kontrollrutiner og handelsproblemer med andre land (for eksempel Russland) når det er snakk om fisk.

Laksekrig mellom Norge og EU blir også tatt opp til stadighet. Samtidig kan man ved å studere tall finne at norsk fiskerinæring både på 1990- og 2000-tallet har hatt svært gode økonomiske tider. Synes du at mediene til tider svartmaler bildet av fiskerinæringen?

Grytten: Ja, svært få vet at dette er en svært lønnsom næring og en av vår største og mest effektive eksportnæringer.

Spørsmål 9:

EØS-avtalen legger mange pålegg og føringer for hvordan norsk handelspolitikk skal drives. På nei-siden mener mange at ESA i praksis er de som styrer norsk handel og økonomi. Enig?

Grytten: Ja, påstanden om at ESA i praksis styrer norsk handels- og utenrikspolitikk er langt på vei riktig. Men som en liten åpen økonomi vil vi alltid være styrt av andre aktører på handelsfeltet. Vi vil være en adaptør.

Spørsmål 10:

Det er en stadig sterk debatt om statlig eierskap er hensiktsmessig i et prinsipielt sett åpnere handels-Europa. Likevel kjøper regjeringen seg opp i Aker Kværner, og har fortsatt mye statlig eierskap både i innenlands og utenlandsk økonomi. Vil Norges EØS-forpliktelse (samt sterkere integrering i stadig flere EU-prosesser) true dette norske ressurskontrollprinsippet?

Grytten: Ja og det kan være en fordel for norsk næringsliv.

Spørsmål 11:

Hvor tror du norsk fiskerinæring står om ti år? (Se det gjerne opp mot EU/EØS-føringer)

Grytten: Viktig, lønnsom, effektiv, truet av global oppvarming og press fra EUs svake forvaltningspolitikk.

Spørsmål 12:

Hva mener du er de viktigste tiltakene som har gjort i regjering og i Stortinget for å fremme kyst- og fiskerinæringens vilkår i Norge i perioden etter EØS-avtalens gyldighet fra 1994?

Grytten: Utbygging av omsettelig kvotesystem, effektiviseringstiltak, forskningsstøtte.

- Gunnar Mørk

Intervju med Arne Hjeltnes

Spørsmål 1:

På hva måte meiner du at EU/EØS-spørsmålet og fiskerispørsmålet heng saman i dag?

Hjeltnes: Det har i mange år vore ein handelskrig mellom EU og Noreg, når det gjeld laks. Toll, minstepris og för-kvoter i ulike former har avløyst kvarandre. Det har vore kronglete og dyrt for norsk laksenæring. På dette området ville det sjølvsagt ha vore ein fordel om Noreg hadde vore medlem av EU, sidan EU er det største markedet for laks.

Spørsmål 2:

Når ein går inn på regjeringa sine heimesider på nett finn ein sær s mykje informasjon om internasjonalt samarbeid, trygg sjømat, kvoter og fangst, samt økonomiske og juridiske avklaringar. Kva for andre saksområde meiner du ein kan knytte til fiskerinæringa?

Hjeltnes: Eg meiner markedsføringa av norsk fisk burde ha vore lyfta høgare på agendaen til styresmaktene. Me kan ikkje berre dokumentera, me må selja også.

Spørsmål 3:

Jonas Gahr Støre har i sin tid som utenriksminister vore sær oppteke av nordområda i samband med generell miljøutvikling og ressursforvaltning. Ein del av nordområdestrategien dreier seg om god oljevernberedskap. På kva måte er ein avhengig av ein god dialog og et smidig samarbeid mellom fiskeri- og oljenæringa?

Hjeltnes: Eit godt samspel mellom olje og fisk er viktig. Norsk fisk er heilt avhengig av sitt reine image. I Hong Kong kostar laksefilet fire gonger så mykje som i Noreg og ti gonger så mykje som lokal fisk. Det er posisjoneringa ”from the cold clear waters of Norway” som gjer at me kan ha denne unike posisjonen. Skulle det skje ei forureiningskatastrofe langs kysten vår, vil fiskerinæringa sitt image vera øydelagt. Dei treng ikkje importera forureina fisk i sør-Kina, dei har masse forureina fisk sjølve. På den positive sida vil auka oljeversksemnd gje arbeidsplassar og infrastruktur som og kan koma fiskerinæringa til del.

Spørsmål 4:

Kva meiner du eventuelt er dei viktigaste interessekonfliktene mellom fiskeri- og oljenæring?

Hjeltnes: For oppdrettslaks er det stort sett at havet og kysten er reint og urørt.

Spørsmål 5:

Kva føler du at mediene i Norge er mest oppteke av når det kjem til fiskerispørsmål?

Hjeltnes: Bildet er samansett. Laks er ein usedvanleg energiøkonomisk og miljøvenleg matvareproduksjon. Eg føler at media ofte suboptimaliserer. Dessverre lever mange av dei gamle mytene om fiskeoppdrett enno godt. På den andre sida er det mykje positivt i media om den gastronomiske sida av laks. Mange flotte oppskrifter og idear til rettar osv.

Spørsmål 6:

Kva er du mest opptatt av å få fram når det gjeld fiskerisektorens moglegheiter?

Hjeltnes: For oss er det openbart den miljøvenlege produksjonen av mat. Og kor lite areal og energi me brukar for å laga ein kilo protein. Verda vil trenga 40% meir sjømat innan 2030. Det må koma frå oppdrett. Villfangst stagnerar. Oppdrett er svaret.

Spørsmål 7:

Frå dei større norske mediene høyrer vi ofte om bederva fisk, dårlege kontrollrutinar og handelsproblem med andre land (til døme Russland) når det er tale om fisk. Samtidig kan ein ved å studere tal finne at norsk fiskerinæring både på 1990- og 2000-talet har hatt sær gode økonomiske tider (spesielt eksport) Synes du at mediene svartmaler biletet av fiskerinæringa?

Hjeltnes: Fiskerinæringa må stort sett klara seg sjølv. Medan staten subsidierer landbruket og markedsføringa av kjøtt med hundrevis av millionar, er fiskerinæringa finansiert av eksportavgift. Det gjer at det vert brukt snaue 7 millionar på markedsføring av fisk i Noreg mot over 100 frå opplysningskontoret for kjøtt. Med helse som ein av dei store drivarane i varehandelen, er dette latterleg skeivt.

Spørsmål 8:

I tillegg til å jobbe med fisk for John Fredriksen, har du og vore fiskeribassadør for EFF i Asia, med base i Hongkong. Korleis fekk du solgt norsk fisk til den asiatiske marknaden?

Hjeltnes: Norsk laks har ein usedvanleg høg profil i Asia. Det er luksusmat på linje med Parma-skinke og franske vinar. Me jobbar godt med dei store daglegvarekjedene og hadde promotion-kampanjer. Det var lite skepsis å møta der. Asiatane synes at oppdrett er ein fordel, nettopp fordi det er kontrollert produksjon, sporbart og ein veit kva fisken har ete og kva den inneheld.

Spørsmål 9:

Ved storkjøpet av aksjer i Aker Kværner (om lagt 4,8 mrd. kroner) fulgte næringsminister Dag Terje Andersen (AP, 2006-2008) opp ein lang AP-tradisjon, nemlig direkte eierskap direkte statleg utvikling av norsk handel og industri. Kva for moglegheiter og farer står fiskerinæringa overfor dersom staten også her kjøper seg inn med større eiarandelar?

Hjeltnes: Personleg synes eg ikkje staten skal være storaksjonær, men heller investera i infrastruktur, forskning og utdanning. Ute i verda kan staten ha ei betydeleg meir næringsvenleg rolle ved å investera i markedet gjennom kampanjer for Noreg, norske produkter og norsk natur. Me er alt for lite på banen når det gjeld å selja landet vårt. Store flotte kampanjer for Noreg kunne vera eit supert grunnlag for fiskerinæringa og andre som skal ut og selja norske varer.

Spørsmål 10:

Kor trur du at norsk fiskerinæring står om ti år?

Hjeltnes: Eg ser at laksenæringa utviklar seg i meir og meir positiv retning. Eg trur både lakse- og torskoppdrett vil være store næringar i framtida. Oppdrett vil vera like naturleg i sjø som på land.

Spørsmål 11:

Har du noko anna du har lyst til å tilføye når det gjeld Noreg og fiskerinæringa?

Hjeltnes: Meir slag av Noreg ute i verda. Fleire norske utanriksstasjonar i næringslivets teneste. Ikkje berre i Afrika. Norge la ned stasjonen i Hongkong i 2003 (for å opna på Madagaskar), akkurat då eventyret i Kina byrja. Den norske utenrikspolitikken er svært einsidig.

- Gunnar Mørk

Intervju med Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*

Spørsmål 1:

I november 1992 startet en intensivering av EU/EØS-debatten etter at Brundtland-regjeringen hadde sendt inn sin EF-søknad. I EF/EU-forhandlingene som varte fra våren 1993 til våren 1994 ble fiskerispørsmålet en svært vanskelig nøtt å knekke. Frontene var steile. Hva tror du fiskerispørsmålet representerte som gjorde det så problematisk for Norge og EU å bli enige?

Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*:

Grunnleggende for forståelsen er at EU har og hadde en felles fiskeripolitikk. Her gjaldt en for alle, alle for en. Det var ikke tale om at Norge skulle kunne innrømmes noe varig unntak. At Norge skulle gi fra seg sine suverene rettigheter etter havretten var overhode ikke noe forhandlingstema. Det var ikke tale om varige unntaksordninger for Norge, forhandlingstema var kun overgangsperiodenes lengde.

Innenfor Norges økonomiske sone forvalter Norge noen av verdens største og sterkeste fiskebestander (kommersielt sett – og langt på veg også i volum). Norge er og var Europas største fiskerinasjon (hvis vi ser bort fra Russland som ikke entydig er en europeisk nasjon – og som tar en god del av sine fiskefangster i farvann utafor Europa) – og landet vårt er verdens største nettoeksportør av fiskeprodukter (målt i verdi) samtidig som EF/EU er og var avhengig av stor fiskeimport. EU har og hadde en stor fiskeflåte – kombinert med små og sviktende fiskeressurser i egen økonomisk sone. Norges styrke som fiskerinasjon er knyttet til nærhet til svært store og betydningsfulle fiskeressurser – og til nasjonal kontroll med forvaltningen av disse ressursene. Et eventuelt EU-medlemskap ville både da og nå legge denne forvaltningen inn under EUs felles fiskeripolitikk. Vårt hav ville bli felles EU-hav!

På grunn av Norges spesielle styrke på fiskerisektoren, er fiske, fiskeoppdrett, fiskeforedling og handel med fisk både i dag og historisk det økonomiske fundamentet for mange (særlig små, men også større) lokalsamfunn langs store deler av kysten vår, både i vest – og framfor alt i nord. Bare dette kan forklare hvorfor nei-sida fikk ei oppslutting på rundt og over 90 % ved EF/EU-valgene både i 1972 og i 1994 i kommuner som Træna, Bø og Øksnes m.fl.

Spørsmål 2:

Et særs viktig eksempel på at fiskerispørsmålet fikk en opphøyd status i EF/EU-saken forrige gang Norge søkte om medlemskap var ”vetoretten” til fiskeriminister Jan Henry T. Olsen.

”Vetoretten” gikk ut på at statsminister Brundtland lovet at regjeringen ikke ville anbefale en EU-avtale for folket dersom fiskeriminister Olsen ikke kunne stå inne for den. Vetoretten var neppe særlig reell, men hva tror du regjeringen ønsket å oppnå politisk med et slikt utspill?

Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*:

Svaret må vel ligge i noe av det som er skrevet som svar til spørsmål 1. Det som skjedde i 1992 må også forstås som bekreftelse på det som skjedde i 1972 – da fiskeriministeren gikk! Tanken var vel at folk husket Hoems avgang og så på Olsen som en like god garantist for kystfolket. Når han sa ja, ville de følge Olsen inn i EU på samme måte som de fulgte Hoem ut av EF i 1972.

Spørsmål 3:

EØS-avtalen, som trådte i kraft 1.1.1994, gjaldt ikke for norsk fiskeri og landbruk. Hva tror du gjorde fiskerispørsmålet så sentralt at det ble holdt utenfor avtaleverket (og tror du dette var gunstig eller ugunstig for fiskerisektoren reelt sett)?

Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*:

Denne forutsetning holder ikke: Det er ikke korrekt at EØS ikke gjaldt for fiske. Alle sider ved norsk fiskeripolitikk er berørt av de fire friheter, med unntak av norske reguleringer av fangsledet (reguleringer av utøvelsen av fisket). Deltakerrettigheter – dvs. adgang til å eie fiskefartøyer, investeringer og etableringer i foredling, oppdrett, salg og eksport av fisk og fiskevarer er omfattet av EØS. Det samme gjelder regler for bemanning av fiskefartøy, fiskeindustri, innkjøp av tjenester etc. EØS har medført at utlendinger fritt kan eie norske oppdrettsanlegg. Plikten til å lande norsk fisk i Norge, er fjernet (Protokoll 9 artikkel 5). Råfiskloven og salgslagmonopolet er i strid med EØS, men har til nå *i praksis* vært fredet (Protokoll 9 artikkel 4). Dette kan fort snu, og bli truet på samme måten som ”det sikrede” hjemfallsinstitutt ble det. Norsk enerett til å eie fiskefartøy er sikret i EØS, men som følge av norske lovendringer, er dette muligens truet (EØS Vedlegg VIII pkt. 12 og Vedlegg XII pkt. h).

Hvis EUs fiskeripolitikk var dråpen som fikk ”begeret” til å flyte over ved EF-valgene både i 1972 og i 1994, var det nødvendig for Stortinget (der politikerne håper på gjenvalg) å fremstille det slik at de holdt både fiskeri- og landbrukspolitikken utenfor EØS-avtalen. Jeg vil tro at nettopp ressursuavhengigheten og sikring av nasjonal forvaltning av fiskeressursene var nøkkelpunktet, og jeg tror uten tvil at dette var gunstig for fiskerisektoren. Problemet for norsk fiskerinæring (i en verden med økende matbehov – og med økende fokus på fisk og annen sjømat som helsebringende) verken er eller var markedsadgang, men kontroll med ressursforvaltningen.

Spørsmål 4:

Forhandlingene mellom Norge og EU var altså nesten helt låst når det kom til fisk. På tross av at 1990- og 2000-tallet har gitt sterke oppgangstider for hele havbruksnæringen. I boka *Dramatiske år* skriver Gro Harlem Brundtland følgende fra forhandlingene: ”Som sagt, vi har ingen fisk å gi. Samtidig er det et faktum at flere EU-land ikke vil akseptere å inngå noen avtale der ressursiden overhodet ikke er berørt.” Med bakgrunn i den nettopp gitte informasjonen: Tror du at fiskerispørsmålet egentlig handlet om prinsipper (suverenitet, ressurskontroll, fulle rettigheter i egne fiskerisoner osv.) eller tror du at det de facto handlet om det man fra norsk forhandlingsside *mente* at det handlet om (frykt for tap av statsinntekter, trygging rammevilkår og lønn for fiskerne og sikkerhet og utvikling for utsatte kystregioner)?

Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*:

Trass i at fiskeeksporten i dag skaffer oss som nasjon over 30 milliarder kroner i årlige inntekter, var det neppe frykt for tap av statsinntekter som gjorde fiskerisektoren så sentral i forhandlingene. Nasjonalt har og hadde vi en ekstremt sterk petroleumssektor som sikrer både nasjon og stat årlige overskudd i forhold på 200 - 300 milliarder kroner.

Derimot veide spørsmålet om (behovet for) trygge rammevilkår for både fiskeri, fiskeriforedling og handel med fisk tungt både for berørte næringer og ikke minst for regioner og lokalsamfunn langs kysten. For fiskeribefolkningen handlet det om penger og fordeling av ressurser mellom EU og Norge, evige garantier for at den norske fiske skulle tilfalle norske fiskere også i framtida.

Spørsmål 5:

I 1993/1994-forhandlingene var fiskerinasjonene Irland, Portugal og Spania de som presset mest på innad i EU for å gi EU-land fiskerettigheter og innpass i norsk økonomisk sone. Mener du at dette var riktig strategi, eller burde heller disse landene (i allianse med Norge) vært de som i stedet gikk inn for å sikre fiskerinasjoners særrettigheter i EU/EØS-systemet?

Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*:

Fiskerinæringa i Irland, Portugal og Spania m.fl. mangler tilgang til fiskeressurser, mens vi har denne tilgangen innenfor egen økonomisk sone. Samtidig er antall fiskere i EU-landene langt høyere enn i Norge. Problemet for fiskerinæringa både i EU-land og i Norge er og var neppe ”særrettigheter i EU/EØS-systemet”, men tilgang til og kontroll med ressursforvaltningen. Norge som en av verdens (og Europas) sterkeste fiskerinasjoner og fiskerinasjonene i EU har svært motstridende interesser. De er ”fattige” der vi er ”rik” (og vi er ”fattige” der de er ”rike” – for eksempel på landbrukssektoren). Som fiskerinasjoner har vi og de fundamentalt motstridende interesser.

Spørsmål 6:

På mange måter vant regjeringen fiskerisaken for folket i EU-forhandlingene, gjennom en relativt sett god avtale for norsk fiskerinæring. Likevel vant aldri regjeringen Brundtland folket for fisken (eller folket for EU heller for den saks skyld, det ble som kjent nei-flertall). Hvorfor tror du den generelle tendensen i fiskeri-Norge var (og fortsatt er) sterk EU-skepsis?

Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*:

Dine premisser her er feil. Norge oppnådde ikke et eneste varig unntak fra EUs felles fiskeripolitikk. Jeg er derfor mer enn usikker på om ”regjeringen (vant) fiskerisaken for folket i EU-forhandlingene”. Dette ble fremstilt slik, og fiksjonen skulle medvirke til å dempe avstanden og konflikten mellom regjering og folk i denne saken. Prøvde regjeringen Brundtland å vinne folket for fisken? - Eller var det folket som tvang en motvillig regjering Brundtland til å beholde nasjonal forvaltning av fiskeressursene? Jeg tror fortsatt forklaringa på ”den generelle tendensen i fiskeri-Norge” ligger i det som er nevnt som svar til spørsmål 1.

Spørsmål 7:

Tror du EU-skepsisen man fant i fiskeri-Norge var basert på reelle bekymringer for fiskeri-Norges framtid ved et eventuelt medlemskap eller tror du skepsisen like mye dreide seg om fordommer/myter om EU (og hvilke fordommer/myter tror du i tilfelle det dreide seg om)?

Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*:

Jeg er sikker på at historia har vist at skepsisen på ingen måte har eller hadde sammenheng med fordommer/myter om EU. Dette stadfestes ikke minst av EUs dom over egen fiskeripolitikk – og nylig annonsering av behov for totalgjennomgang/ending av denne.

Spørsmål 8:

Under forrige EU-avstemmingsdebatt var fiskerisektoren en typisk distriktsbasert næring (altså var fiskeripolitikk også distriktpolitikk). Hvilke andre diskurser (aspekter) vil du trekke fram som viktig for fiskerisektoren (for eksempel fisk som handel, fisk som eksport, fisk som ivaretagelse av kulturhistorie, fisk som ren energi fra havet sml. med olje osv.)?

Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*:

Fiskeripolitikk er og var distriktpolitikk, men også mye mer: Det dreier seg om hvem som skal ha kontrollen med ressursene og derved også merverdien av disse. Ved EU-medlemskap ville eierskapet til ressursene forsvinne ut av landet. Historisk har handel med fisk vært ryggrad i norsk økonomi og framfor alt i norsk eksportnæring – fra vikingtiden av og fram til i dag. (Nidarosdomen ble ”finansiert” av tørrfisk, sendt fra Lofoten til Italia!) Sett fra Oslo er kanskje ikke Norge en fiskerinasjon, men sett fra Bergen og fra hele kysten fra Haugesund og til Grense Jakobselv, er Norge en viktig fiskerinasjon, langt mer fiskerinasjon enn noen EU-nasjon!

Spørsmål 9:

EØS-avtalen legger mange pålegg og føringer for hvordan norsk handelspolitikk skal drives. Spesielt på nei-siden hevder mange i tillegg at EUs overvåkningsorgan ESA i praksis er de som styrer og bestemmer over norsk handels- og utenrikspolitikk. Mener du at denne påstanden er uriktig eller trenger nyanseringer (og hvis den stemmer: er det et faresignal?)?

Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*:

Det må skilles mellom handelspolitikk og utenrikspolitikk. Det første ligger langt på vei innenfor EØS, det annet faller utenfor. Det synes både for snevert og tvilsomt å hevde at ESA ”styrer og bestemmer over norsk handels- og utenrikspolitikk”.

Spørsmål 10:

Hva mener du er de viktigste tiltakene som har blitt gjort i regjering og på Stortinget for å fremme kyst- og fiskerinæringens vilkår i Norge i perioden etter EØS-avtalens inntreden?

Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*:

Regjeringa bør få ros for det meste av handteringa av laksestriden med EU (også via WTO). På det hjemlige plan: Stortingets enstemmige vedtak i 1999 og 2001 om at fisket tilhører det norske folk i felleskap. Fisket kan ikke privatiseres.

Spørsmål 11:

Hvor tror du norsk fiskerinæring står om ti år? (Se gjerne dette opp utviklingen av EU/EØS)?

Einar Jetne på vegne av fiskeriutvalget i *Nei til EU*:

Utafor EU (og gjerne også utafor EØS) bør norsk fiskerinæring kunne stå enda sterkere (også som leverandør til nærmarkedet vårt i EU) som global fiskerinasjon – og som verdens sterkeste fiskeeksportnasjon.

- Gunnar Mørk

Intervju med Inge Lønning

Spørsmål 1:

Hva mener du at fiskerinæringen representerer for Norge som nasjon historisk sett?

Lønning: Den har hatt en nasjonal symbolfunksjon, i likhet med sjøfartsnæringen. Norge er en kyststat og kystbefolkningen har spilt en nøkkelrolle for verdiskapingen i Norge.

Spørsmål 2:

Nei til EU vektlegger at selvstendighet og suverenitet ikke er selvfølgelige verdier i Norge, både fordi vi er en ung stat og på grunn av andre verdenskrig (m.m.). På hvilken måte mener du at ulike handelstilknytninger til EU svekker/styrker Norges selvstendighet og suverenitet?

Lønning: Dagens tilknytning til/avhengighet av EU er antagelig den aller mest problematiske, sett i forhold til sjølråderetten.

Spørsmål 3:

I et leserinnlegg av 30.4.2008 skriver leder av *Nei til EU* Heming Olaussen følgende:

”Men når det kommer til stykket, er ja-siden livredde for at folk skal oppdage at det finnes andre alternativer enn EØS og EU-medlemskap som på en utmerket måte vil kunne ivareta Norges handelsinteresser med EU-landa.”

Har Norge en faktisk frihet til å kunne distansere seg handelsmessig fra EU (slik Olaussen mener) eller er problemet heller at vi både er bundet av EU og at vi i tillegg ikke har noe vi skulle ha sagt der heller, teoretisk sett?

Lønning: I virkelighetens verden finnes det bare ett alternativ til EØS-avtalen, og det er EU-medlemskap.

Spørsmål 4:

Europabevegelsen legger vekt på at Norge i praksis er innmeldt i EU for lenge siden gjennom de uttallige tilpasningene og samarbeidsordningene vi har med unionen (for eksempel Schengen og EØS). Hvorfor er du eventuelt enig eller uenig i en slik virkelighetsforståelse?

Lønning: Medlemskap er pr. definisjon et formalisert forhold. Så lenge vi ikke har medråderett (representasjon) i EUs beslutningssystem, er vi ikke medlem. At vi har påtatt oss de fleste av de ulempene som følger med medlemskap og betaler for andre lands medlemskap, er aparte, men det gjør oss ikke til EU-medlem.

Spørsmål 5:

På et handelsmessig plan, hvilke historiske rettigheter ville Norge eventuelt tapt dersom vi ble EU-medlem?

Lønning: Ingen.

Spørsmål 6:

Og hvilken nyvunnet frihet ville vi eventuelt oppnådd?

Lønning: Den viktigste forskjell ville være at begrensningene i markedsadgang for fiskeprodukter ville falle bort.

Spørsmål 7:

I mitt intervju med Helga Pedersen nå tidligere i vår uttalte hun følgende:

”Når det gjelder EUs felles fiskeripolitikk tror jeg for øvrig den ville ha blitt dømt mildere i dag enn for femten år siden. Først og fremst på bakgrunn av at ressursforvaltningen er vektlagt mye mer.”

Er du enig eller uenig i denne påstanden og hvorfor er du enig/uenig?

Lønning: Enig i vurderingen. I tillegg kommer at norsk fiskerinæring ser ganske annerledes ut i dag.

Spørsmål 8:

Fiskerispørsmålet har gitt enorme utfordringer/problemer i forholdet mellom Norge og EU. I tillegg vet vi at det til og med fra ja-hold var en villighet til å gi fiskerisektoren denne opphøyde statusen under forrige EU-avstemmingsdebatt. Jeg tenker da i første rekke på statsminister Gro som uttalte til VG 7. april 1993 at Norge ikke ville sende EU-saken ut på folkeavstemming dersom fiskeriminister Olsen ikke kunne stå inne for forhandlingsresultatet. Hva er det ved fiskerisektoren som kunne gi den en så opphøyd og viktig rolle i 1991-1994?

Lønning: Den nasjonale symbolfunksjonen. I tillegg regnet nok Gro det som utelukket at regjeringen ville kunne vinne folkeavstemningen uten et anbefalt forhandlingsresultat for fiskerisektoren.

Spørsmål 9:

I 1994-avstemmingen var nei-prosentsen aller størst i de tre nordnorske fylkene. Tror du dette hadde utelukkende med handel og fiskeri å gjøre eller var andre aspekter minst like viktige?

Lønning: Det hadde nok med primærnæringenes rolle i Nord-Norge å gjøre. Dertil kom sentrum/periferi-problematikken, som nok gav særlig store utslag i nord.

Spørsmål 10:

Tror du at fiskerispørsmålet ville fått en like viktig stilling i EU-debatten dag som i 1994, dersom vi fikk en ny folkeavstemming over EU-spørsmålet i Norge?

Lønning: Spørsmålet ville ikke ha fått den samme vekt, og det hadde utløst en mer nyansert debatt, siden markedsadgangen for fiskeprodukter i dag ville ha fått større oppmerksomhet.

- Gunnar Mørk

Intervju med Helga Pedersen

Spørsmål 1:

Hvordan ser du på forholdet mellom EU/EØS under forrige EU-avstemmingsdebatt og i dag?

Pedersen: Jeg var ikke aktiv for femten år siden, men jeg var selvsagt interessert i EU-spørsmålet og fulgte godt med i aviser og andre medier. Jeg var medlem av Arbeiderpartiet, stemte selvsagt, men var utover det ikke noe frontperson. Når det gjelder Norges forhold til EU/EØS mener jeg at distriktspolitikken var og er veldig sentral, både i forhold til landbruket og fiskerispørsmål. Fiskerispørsmålet fikk i forrige EU-debatt fram skillelinjene i fisket, og perspektivet varierte veldig mellom fiskeindustrien og fangstsektoren. I fangssektoren både var og er selvråderett, kvotespørsmål og EUs felles fiskeripolitikk de viktigste sakene. Fiskerne vant, og den sterkere alliansen mellom fiskeri og landbruk bidro i sterk grad, slik jeg ser det. Handels- og eksportsegmentet innenfor fiskerinæringen var mer positive til EU, men bildet var sammensatt og de sto ikke i front. Overført til i dag ville du garantert sett de samme skillelinjene mellom fiskeindustrien og fangstsektoren. Likevel har mye også forandret seg. Blant annet har selvråderett og spørsmål knyttet til EUs felles fiskeripolitikk kommet enda høyere på dagsorden. Videre vekker kvotefordeling og distriktspolitikk fortsatt enorm debatt, også uavhengig av selve EU-spørsmålet. Ellers finner man også andre skillelinjer innenfor fiskerisektoren, som for eksempel mellom havfiskeflåten mot kystfiskeflåten. Man kan også finne mer spesialiserte debatter knyttet til blant annet hvordan fisket skal foregå sør og nord for 62 Grader nord og hvilke regler som skal gjelde for båter under og over elleve meter. Ser man EU-spørsmålet for seg, er det åpenbart at dette ville engasjert veldig innenfor fiskerisektoren også i dag. Når det gjelder EUs felles fiskeripolitikk tror jeg for øvrig den ville blitt dømt mildere i dag enn for femten år siden. Først og fremst på bakgrunn av at ressursforvaltningen er vektlagt mye mer. Dette kunne også vært en debatt i Norge, men det er ikke veldig mye oppmerksomhet på denne saken i norske medier.

Spørsmål 2:

Hvilken vei går utviklingen når det gjelder fiskeriattaler mellom Norge og EU?

Pedersen: Fiskeriattalene i dag er gode, vi har gjort store gjennombrudd for mange sentrale fiskearter bare de to-tre siste årene. Så når det gjelder artsbestander og forvaltning, er forholdet mellom Norge og EU bedre enn noen gang. Vi har løst mange vanskelige spørsmål og vi opplever å bli hørt på sentrale synspunkter. Vi føler også at vi generelt sett klarer å komme fram til gode løsninger som vi kan enes om. Selvsagt dukker det også opp mye uenigheter, slik vil det alltid være. Nå jobber vi for eksempel mye med utkast/ikke utkast - problematikk. Likevel har vi de største utfordringene på markedssida, spesielt i forhold til markedsadgang. Samtidig har vi opplevd oppturer også, blant annet fikk Norge medhold i laksespørsmålet i WTO. Det er uansett viktig at vi er oppmerksomme på at prosesser i EU er tidkrevende og at vi må følge spillereglene. Når det gjelder min holdning til EU, er jeg skeptisk til medlemskap. Men hadde man bare sett på markedsadgang til fisk, er det ingen tvil om at Norge hadde dratt store fordeler av å være medlem.

Spørsmål 3:

Hvordan jobber Norge opp mot andre land og større organisasjoner i fiskerispørsmål?

Pedersen: Det er jo mye jus i forholdet vårt til andre land. Kampen mot overfisket er en av departementets absolutt viktigste saker pr. dags dato. Den handler jo om jus i den grad at vi har fått på plass mange avtaler med EU-kommisjonen og med EU-land som gir juridiske avklaringer på et viktig område. Ellers jobber vi også tett opp mot land utenfor EU, for eksempel mange stater i Afrika. Sett i forhold til jus her hjemme, har vi strammet opp regelverket. Men ikke minst så handler fiskeripolitikk med å skaffe seg kontakter og å jobbe jevnt og trutt opp mot relevante instanser. For eksempel arbeider Norge tett opp mot EU-kommisjonen, den portugisiske fiskeriministeren og den spanske fiskeriministeren for å nevne noen. Målet er at disse og andre skal få en forståelse av hvor viktig fiskerispørsmålet er og at de skal kjenne til Norges holdning i ulike saker. Vi må jobbe jevnt og trutt og kjøre våre prosesser i FAO og FN med mål om å få plass nye regimer og nye prinsipper.

Når det gjelder overfiske, rammebetingelser og generelle spørsmål knyttet til fiskerinæringen, jobber Norge først og fremst opp mot Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Dette blir vårt organ ettersom det er denne organisasjonen som har fiskeripolitikk og fiskerispørsmål som sitt område i FN-systemet. I tillegg til å få gjennomslag for saker og synspunkter, jobber vi også med å få ulike temaer på dagsorden. Her har blant andre Portugal vært en veldig god samarbeidspartner. Ved å være et land med Atlanterhavskyst deler vi mange felles muligheter og utfordringer med dem. Videre har han som er fiskeriminister i Portugal tidligere jobbet i EU-kommisjonen som byråkrat, så han er veldig orientert mot Europa.

Spørsmål 4:

Hvilket bilde mener du skapes av norsk fiskerinæring i mediene?

Pedersen: Jeg opplever at det er en enorm forskjell på hvordan ting legges fram i lokalmedier og riksmidler. Hvis vi tar utgangspunkt i riksmidlene handler veldig ofte ikke fiskeripolitikken der om det vi i departementet uten videre mener vi kan kalle for fiskeripolitikk. Det er imidlertid saker vi i departementet blir stadig mer opptatt av, og som vi samarbeider med andre departement om. Jeg tenker da i første rekke på saker som dreier seg om mattrygghet, kvalitet, hygiene og ernæring. Ellers blir det jo naturlig nok mye vektlegging av Røkke, Fredriksen og andre kapitalsterke aktører som har kommet inn i fiskeri- og havbruksnæringen.

Spørsmål 5:

Hvordan ser du på statlige støtteordninger (som jordbruket har) i fiskerisektoren og statens markedsføringsansvar for fisk som handelsvare?

Pedersen: Det dras veldig ofte opp sammenligninger mellom landbrukssektoren og fiskerisektoren på mange ulike områder. Statlig støtte er ett av dem. For meg blir en slik sammenligning likevel helt feil, for jeg mener at det er snakk om det vidt forskjellige næringer. Landbruksnæringen er jo en næring vi fra politisk hold har bestemt oss for at vi vil ha i Norge, og da forplikter vi oss på å følge opp dette. Både politisk og økonomisk. Det betyr i praksis at vi som fellesskap har sagt at vi ønsker å ta regningen for å ha et levende landbruk, og så subsidierer vi næringen deretter. Med fisk er det jo helt motsatt. Det er en ikke-subsidiert næring som utelukkende bidrar til midler til statskassa til beste for fellesskapet. I fjor eksporterte vi fisk for 32 milliarder kroner og vi eksporterer nærmere 27 millioner

fiskemåltider hver eneste dag. I landbruket har man en finansieringsordning gjennom landbruksavtalen og dette blir også slik en indirekte subsidiering av markedsføring av kjøtt og grønnsaker. For fisken sin del, legges det en avgift for all eksportert fisk i form av en avgift. Det er næringen selv som bestemmer hvordan denne avgiften skal forvaltes, selv om systemet i prinsippet er underlagt kyst- og fiskeridepartementet. Når du spør om det er urettferdig at opplysningskontoret for kjøtt får mye mer penger enn markedsføringstiltak for fisk, svarer jeg at det er næringen selv som har gjort denne prioriteringen. Av flere hundre millioner kroner er det nemlig næringen selv som har bestemt hvor mye penger de vil bruke i Norge og hvor mye som skal brukes på satsing i utlandet. Her ligger det ingen føringer og det har vi heller ingen konkrete planer om å legge.

Spørsmål 6:

På hvilken måte jobber myndighetene med fisk som et helse- og ernærings spørsmål?

Pedersen: Vi har i samarbeid med helse- og omsorgsdepartementet lagt fram en kostholdsplan der vi har kjørt i gang en kampanje rettet mot barnehager og ungdomsskoler. Dette har vi gjort for å få barn til å spise mer fisk, ut i fra ernæringsmessige hensyn. Og så er jo fisk godt, da.

Spørsmål 7:

Hvordan ser du på statlig eierskap i fiskerisektoren?

Pedersen: Slik det er nå, ser jeg ikke behovet for at vi skal etablere nye statlige selskap. Men det er fryktelig viktig at vi fra myndighetenes side spiller på lag med næringen. Vi hadde aldri vært der vi er i dag med norsk oppdrettsnæring om det ikke hadde vært for at staten helt fra starten av satset på næringen og gikk inn med forskningsmidler. Oppdrettsnæringen er i dag veldig kunnskaps- og forskningsbasert, og det er ikke tilfeldig. Dette hadde vi nemlig ikke klart uten et aktivt offentlig engasjement. Ellers har jeg spesielt i forhold til Nord-Norge også vært veldig opptatt av at vi skal ta en aktiv del i de omstillingsprosessene som skjer der. Noe jeg føler vi jobber godt med. Ellers må vi både stille krav og legge til rette. I forhold til Aker Seafood har vi for eksempel stilt en rekke strenge krav, samtidig som de på den andre siden har fått anledning til å eie flere kvoter enn det lovverket strengt tatt åpner opp for. Men det skal de kompensere for ved å skaffe aktivitet og utvikling i lokalsamfunnene de er involvert i. Videre har vi nå også etablert et statlig investeringsfond på 2,2 milliarder kroner, der en halv milliard kroner av disse midlene er øremerket den marine sektoren. Vi er her åpne for å investere noe i ulike typer selskap, og slik øke det offentlige eierskapet. Men da som mindretallsaksjonær.

Spørsmål 8:

Hvilke tanker gjør du deg rundt rekruttering til fiskeribransjen?

Pedersen: Næringen selv, videregående skoler, høyskoler og mange andre aktører har et medansvar sammen med oss når det gjelder utdanning og rekruttering. Når det er sagt, følger vi hele tiden opp den utdannings- og forskningsmessige situasjonen til en hver tid. Ellers har vi startet opp et prosjekt som skal knyttes opp til fiskerlagene. Her er målet å øke rekrutteringen til marinenæringen. Prosjektet skal koordinere alle de gode initiativene som finnes rundt omkring i landet. Tidligere hadde man også en satsing på spesielt unge jenter, hvor målet var at disse kunne skaffe seg kontakter innenfor næringen. Dette var seminarer, sommerleier og lignende, men det hele ble lagt ned av den forrige regjeringen. Vi har ikke

gjenopprettet dette tilbudet, men har altså satset på dette nye og helhetlige rekrutteringsprosjektet.

Spørsmål 9:

Fiskerisektoren omtales gjerne som en mannsbastion. Medfører dette riktighet?

Pedersen: Hvis du ser på hvem som er på båtene og i merdene vil jeg si meg enig i din antydning om at fiskerinæringen er en mannsbastion. Men samtidig er jo fiskerinæringen i 2008 veldig mye mer enn det som skjer i fangstleddet. Det er et internasjonalt salgsapparat, du har forskningsmiljøet på ernæring i Bergen og så videre. Og i disse miljøene finner vi mange jenter. Så spørsmålet er hva man egentlig definerer som fiskerinæring. Det er veldig viktig at man ikke bare snakker om sjarkfiskeren som spytter snus i sjøen når man debatterer marinesektoren.

Spørsmål 10.

Hva mener du må til for å få til en saklig og konstruktiv fiskeridebatt i dag?

Pedersen: Fiskeridebatten i dag krever at man har en forståelse av at den har flere ulike typer aktører enn tidligere. Det er ikke bare en engere krets innenfor Fiskarlaget og kyst- og fiskeridepartementet som engasjerer seg i fiskerispørsmål lenger. Blant de som i dag engasjerer seg, finner man alt fra miljøvernorganisasjoner og dyrevernorganisasjoner til politikere og investorer. For meg sier dette noe om at fiskeripolitikk har videre perspektiver enn det man tradisjonelt har tenkt seg. Dette kan man like eller mislike så mye man vil, men for meg betyr det først og fremst at dette er noe jeg uansett må forholde meg til.

Spørsmål 11:

Hvordan ser du fiskerisektoren i forhold til en potensielt havforurensende oljesektor?

Pedersen: Når det gjelder oljevernberedskapen, er det vi i dette departementet som har ansvar for den. Det sier noe om sammenhengen mellom olje og fisk. Videre har vi jo et godt samarbeid med olje- og energidepartementet og med miljøverndepartementet, og vi stiller gjensidige krav overfor hverandre. Vi er avhengige av et godt samarbeid med olje- og energidepartementet og miljødepartementet, og vi stiller gjensidige krav overfor hverandre. Vi må derfor benytte oss av de felles verktøyene vi har for å sikre at ulike typer næringsaktiviteter skal kunne leve godt ved siden av hverandre. Denne konkrete planen er for øvrig også et eksempel på hvor viktig det er at arbeid opp mot ulike departement og offentlige etater koordineres. Jeg tror ikke koordineringsarbeid på generelt grunnlag kan understrekes nok.

Spørsmål 12:

Hvordan ser du for deg fiskerinæringens framtidsutsikter i Norge?

Pedersen: Jeg er overbevist om at vi vil se en vekst i oppdrettsnæringen. Verden trenger mat, og det har vi jo fått sett masse eksempler på bare de siste ukene. Derfor mener jeg vi har en forpliktelse i Norge til å produsere den maten, ettersom vi har muligheten til det. Samtidig skal vi forvalte marineressursene på en god måte og i tråd med internasjonale intensjoner. Her driver vi for eksempel med en stor kampanje for å bekjempe overfisket i Barentshavet.

Når det gjelder kvoteproblematikk, tror jeg vi på sikt kan øke kvotene for både torsk og hyse. Vi skal samtidig være oppmerksomme på at det tross alt er begrenset hvor mye mer vill torsk

og vill sei vi kan ta ut av havet. Når det derimot gjelder oppdrett vil jeg hevde at det nesten ikke finnes noen som helst begrensninger. Det aller viktigste vi fra myndighetshold må gjøre er uansett å sikre at utviklingen skjer på en bærekraftig måte. Både fordi vi har et moralsk ansvar, men også fordi samfunnet må akseptere en eventuell vekst. Vi må te oss slik at næringen ikke slår bein under seg selv. I Hardangerfjorden har du for eksempel store utfordringer knyttet til både oppdrett og mange andre faktorer. Derfor må utviklingen der altså skje på en slik måte at næringen kan utvikle seg lønnsomt og at vi følger den opp. Blant annet ved å holde havet og andre fiskedestinasjoner rene. Fiskerinæringen er sårbar, og da må man greie å se helhetlig på saker og ting. Det er jo for eksempel mange oppdrettere som er svært oppgitte fordi de må slippe ut fisk. Men hvis vi skulle tatt hensyn til alle oppdrettere som var misfornøyde med strenge krav så ville jo sluttsummen fort kunne blitt at dette slo ut dårlig for hele næringen. Se bare på Chile. Der har lønnsomheten i næringen stupt dramatisk på grunn av at de ikke har klart å håndtere sykdomsproblemet. Så for Norge er det rett og slett et konkurransefortrinn at vi har så strenge regler knyttet til miljø og sykdomsbekjempelser.

- Gunnar Mørk

Intervju med Thorvald Stoltenberg

Spørsmål 1:

Hvordan så du på mulighetene og hvor realistisk var det for regjeringen å vinne fram i EØS- og EU-forhandlingene med fiskerispørsmålet, der hovedkravene var ”null fisk for utenlandske EF-fiskere” og full tollfri adgang for norske fiskere på fellesmarkedet?

Thorvald Stoltenberg:

Det er lett å svare på. For det trodde jeg var umulig. Min overbevisning var så sterk at da vi på et tidspunkt fikk en oppsummering som ga inntrykk av at vi hadde fått gjennom alle krav, så tok jeg i et intervju på fjernsynet forebehold. Rett og slett fordi dette trodde jeg ikke på før vi hadde noen endelige resultater. Og det var heller ikke slik det ble.

Spørsmål 2:

Hvordan ser du for deg fiskerispørsmålet i en eventuell ny EU-runde og kan fiskeri bli ja-sak?

Thorvald Stoltenberg:

Vi må huske på at alt er avhengig av situasjonen. Men personlig tror jeg ikke det er mulig å få et ja-svar i Norge før presset kommer nedenfra. Og hvor, hvordan, på hvilket område skulle dette presset nedenfra eventuelt komme, det vil være avhengig av utviklingen. Vi vet for eksempel ikke konsekvensene av en eventuell islandsk EU-søknad, hvis de søker. Og hvis de søker, hvilke følger vil det da ha for fiskeriene? Så det er klart, der kan det komme et press nedenfra. Men jeg vil advare enhver regjering å ta et slikt initiativ. Vi kan ikke ende opp med et tredje nei. Nordmenn er som serbere. Hvis vi får beskjed om noe ovenfra, så gjør vi det motsatte.

Spørsmål 3:

Hvis presset må komme nedenfra, tror du ja-siden må organisere seg bedre (som nei-siden)?

Thorvald Stoltenberg:

Det er bedre at det virker rotete på folk enn at folk skal føle at dette er vel organisert, planlagt og styrt ovenfra. Jeg har simpelthen ikke tro på det. Og dessuten er det slik, at når jeg har vært opptatt av EU, så er det i første rekke på grunn av fredsaspektet ved det. For vi har drevet med fredsarbeid i Norge i femti år, og EU deler i aller høyeste grad dette fredsengasjementet. Og jeg har aldri hørt eller sett noe bedre oppskrift på fred enn å gjøre folkene gjensidig avhengige av hverandre. For da får man en situasjon som gjør at ingen vil føle seg tjent med å bruke vold dersom konflikter oppstår. De vil derimot måtte møtes ved forhandlingsbordet og det er positivt.

Spørsmål 4:

Gjennom fiskerispørsmålet kom suverenitet og selvråderett langt fram på dagsorden. Mange aktører på nei-siden var bekymret for at EU truet disse verdiene. Hva tenker du om dette?

Thorvald Stoltenberg:

Jeg mener at det er nettopp forståelsen av suverenitetsspørsmålet og suverenitetshigen i EU-saken som skaper problemer i debatten. Det er nemlig problemet. Det er jo ikke bare Norge som ikke vil gi fra seg suverenitet. For det høres jo ut som om Norge skal gi fra seg suverenitet alene noen ganger. Det gjelder hele verden. Franskmenn vil ikke bli mindre franskmenn. Og så viser det seg jo at de som går mest inn for overnasjonalitet, de blir jo ikke noe forandret de heller. Ta finnene. Finland er de som har gått lengst, sammen med Irland. Men verken landene eller folket har blitt noe forskjellig på grunn av det. Så jeg er ikke noe redd for det. Men jeg var meget lei meg for at vi sa nei i 1972. Jeg var mer aktiv i 1972 enn i 1994. Og jeg var også lei meg da vi sa nei igjen i 1994. Men jeg var lei meg fordi jeg så gjerne ville at Norge skulle være i spissen når det gjaldt den utviklingen mot fred som EU ga muligheten til. Nå er jeg mer avslappet. Fredsprosessen går

jo nå videre uansett. Og ikke bare over hele Europa. Og EU oppfattes som fredsskaper. Ta Balkan for eksempel, jeg reiser regelmessig dit. Der er det én ting de vil snakke om, og det er hvordan de kan bli medlem av EU. De orienterer seg mot og identifiserer seg med EU, og i tillegg er det slik at man også i resten av verden søker mot større integrering i ulike konstellasjoner for å skape fred og forsoning. Så fredsprosessen er i gang, og da må jeg si at jeg ikke lenger ser noen grunn til å lage spektakkel ut av Norges eventuelle medlemskap separat sett. Hvis det norske folk vil, så blir vi medlem. Og blir vi det ikke, så kan vi gå her og kose oss uten EU også. Jeg er ikke noe redd for det. Men jeg er lei meg for at vi ikke var i spissen.

Spørsmål 5:

Hvordan tror du at et eventuelt EU-medlemskap for fiskerinasjonen Island kan slå ut for fiskerispørsmålet i den norske EU-debatten?

Thorvald Stoltenberg:

Det er klart at hvis Islands eventuelle medlemskap i EU fører til store belastninger for fiskerne og fiskeriene, så vil det jo komme krav derfra. Jeg vil tro at fiskeribefolkningen fortsatt har såpass innflytelse i Norge, og da tenker jeg verken på antallet eller økonomien, men jeg tenker på at fiskerispørsmålet betyr noe eget for den norske befolkningen selv. Vi skal ellers huske på at det i første rekke er fiskeribefolkningen nordpå som er mot. Men det sitter langt inne. Jeg var ambassadør i Danmark noen år. Og der gjorde det inntrykk på meg at hver natt kom det frysevogner fra Norge med norsk fisk. Og det ble lastet opp i Danmark, noe ble foredlet. Og noe ble sendt rett videre. Jeg tenkte at dette her er jo mange arbeidsplasser. Og så prøvde jeg å regne meg fram til en oversikt over det. Og forsiktig regnet var det minst 1700 arbeidsplasser dette var snakk om. Som gikk tapt langs kysten. Og det setter jo ting i perspektiv. Og her må jeg nevne at jeg kjenner jo en god del fiskere, spesielt fra 1971-1972-kampanjen. Det som fiskerne sa, var: "Vi er fangstfolk, det tar vi oss av. Foredling og salg og sånn, det er for kvinner, innvandrere og for dansker." Dette viser at vi har et større potensial i fiskerisektoren enn det vi får ut. Og det er interessant i et EU-perspektiv.

Spørsmål 6:

Trusselen mot norske tradisjoner har stått sentralt i norsk EU-debatt. Hva tenker du om dette?

Thorvald Stoltenberg:

Det at vi sa nei til EU, både i 1972 og 1994, var på tvers av våre tradisjoner. For tradisjonen har vært helt siden 1945, at Norge må være ved bordet. Sitter vi ved bordet, så kan vi ta bedre vare på våre interesser mer enn hvis vi står utenfor. Det er en ganske enkel logikk. I 1972 dro jeg til noen industribyer som hadde stemt nei. Det var interessant. For jeg lurte på hvorfor så mange hadde stemt nei der. Mange svarte: "Jeg stemte nei av hensynet til stedet jeg kommer fra." Det er en ganske fin egenskap. For det er virkelig solidaritet i praksis, det. Det viser røtter og tilhørighet i praksis. Og jeg tror det er bra det, jeg er stolt over at det er slik i Norge.

Spørsmål 7:

I 1994 ble du sitert i avisene på at "det bare var å ringe" for de fiskerne som var bekymret for hvordan deres hverdag ville bli hvis Norge ble EU-medlem. Hva var bakgrunnen for dette?

Thorvald Stoltenberg:

Ja, det stemmer. Det var i avslutningsdebatten før avstemmingen i 1994. Med alle partiene. Det var smekkkfullt. Og det var fullt opplegg med TV og annen presse der også. Vi på ja-siden ble kjørt mye på dette med at "det er langt mellom Oslo og utkantene, og det er enda lenger mellom utkantene og Brussel". Bekymringen også i fiskerisektoren var med andre ord at man ikke fikk fulgt med på alt som skjedde langt borte, der nede på kontinentet. Det var da jeg svarte "bare ring meg". Men nå ble jo ikke det tilbudet av særlig lang varighet, for bare et par dager seinere var det

avstemming. Men det skal du vite; jeg er den eneste norske som har sittet som medlem av kommisjonen. For jeg ble formelt valgt som medlem av kommisjonen før folkeavstemmingen. Kommisjon skulle settes før det. Så jeg satt der, og på bordet mitt sto det et skilt med påskriften ”Thorvald Stoltenberg. Norway. Fisheries”. Det er litt moro å ha vært der. Det er forresten et bilde som henger på veggen i EU-hovedkvarteret. Der sto det først mitt navn, så mitt land og til slutt min syssel. Nå står det ingenting. Men bildet henger der altså fortsatt, og der ser du hele kommisjonen. Og så ser du en, litt høy mann som står midt inni der, men uten verken navn, opphavsland eller rolle skrevet inn noe sted. Jeg er sikker på at de som ser det bildet, hvis noen fatter interesse for det, tenker ”jaså, de hadde livvakter den gangen også, ja”. For jeg ser akkurat ut som en sånn bodyguard, der jeg står midt inni der. Det er fint å ha kunnet si, og fortsatt kunne si, at ”jeg har vært norsk medlem av EU-kommisjonen”.

Spørsmål 8:

På ja-siden er man opptatt av at Norge kan påvirke EU-prosessen hvis vi blir EU- medlem. På nei-siden mener de imidlertid at små nasjoner blir overstyrt og overkjørt. Hva mener du?

Thorvald Stoltenberg:

Nå appellerer du til mine ja-instinkter. Ett område hvor jeg er dypt uenig med nei-siden er når det kommer til fredsaspektet. Og det at vi ikke kan komme med våre ”gode” innlegg og ”gode” meninger hvis vi blir medlem av EU. Det er feil, for hadde vi vært medlem ville vi ha sittet i de besluttede organene. Fredsaspektet føler jeg meg helt trygg på. Men som sagt, jeg er ikke bekymret for EU. Det går sin gang. Og nesten alle er med. Det er ikke bare hele Europa som er med i integrasjonsprosesser, de har begynt tilsvarende opplegg i Sør-Amerika, Sentral-Amerika og Afrika. I Asia etter at Suharto gikk av som president i Indonesia på slutten av 1990-tallet. Han var helt i mot. Og så har du jo Afrika, der Nelson Mandela har vært både pioner og pådriver for mer forpliktende samarbeid. Og i verdenssammenheng har de jo kommet svært langt med integrasjonen. Dette er jeg ikke bekymret for. Når det så gjelder innflytelse, så er det så opplagt at vi har bedre forutsetninger for å øve innflytelse og fremme egne interesser både overfor EU, men også overfor hele den internasjonale utviklingen, ved å sitte ved bordet. For vi kan når vi sitter der, det har vi vist i en rekke andre sammenhenger i andre organisasjoner. Og Norge blir lyttet til når vi har gjort leksene våre. Vi har tradisjon for å være aktive i internasjonale organisasjoner. Så det å innbille folk at vi ikke har innflytelse i alle de foraene hvor vi sitter ved bordet, det kan jeg ikke være med på. Og i tillegg til EU som fredsprosjekt og muligheten det gir oss til å bidra i internasjonal debatt, gjør også EU mye for arbeidet mellom naboland og for regioner. Ta Spania og Portugal for eksempel, det er et utmerket eksempel. Eller utviklingen i Irland.

Spørsmål 9:

Man kan diskutere hvor reell ”vetoretten” til Jan Henry T. Olsen var, men det sentrale her er følgende: Hvorfor tror du regjeringssjefen og regjeringen ga Olsen denne ”vetorett-tilliten”?

Thorvald Stoltenberg:

Målet var naturligvis å komme lengst mulig med adgangs- og ressurs spørsmålet i EU-tilnæringsarbeidet. Adgang var viktig, i fiskerispørsmålet representert ved full og likeverdig adgang for norske varer på det europeiske markedet. Når det gjaldt ressursaspektet, var både regjeringen og fiskerinæringen opptatt av å komme lengst mulig fra med kravene der. Nå må jeg samtidig få si at Gro ikke er en person som spiller på det psykologiske eller går ut høyt for å være strategisk eller lignende. Hun driver ikke med spill. Hun seg nøkternt til fakta og til sak, det er det viktige.

Spørsmål 10:

I Brundtland-boka "Makt og mannefall" gir Ingolf Håkon Teigene og Steinar Hansson den norske forhandlingsdelegasjonen i EØS- og EU-forhandlingene lett kritikk for å si lite om den løpende utviklingen i forhandlingsprosessen. Mener du også at regjeringen kunne vært mer åpne her, eller er det internasjonale diplomatiets og internasjonale forhandlingers struktur rett og slett slik at en "forhandling med media" snarere forstyrrer og vanskeliggjør prosessen?

Thorvald Stoltenberg:

Ja, har delte erfaringer. Vårt kanskje største bidrag til en god forhandlingsoppskrift i EF-prosessen var at vi bidro til at media ikke ble kjent med noe prinsippavtale før den var på plass. På Balkan var det motsatt, der fulgte media hvert skritt i forhandlingene og dette bidro til en ond sirkel.

Spørsmål 11:

I EØS-forhandlingene forhandlet du på vegne av Norge og bidro til det mange mente var en mer rettssikker EU- og EØS-tilnærming, gjennom vedtaket om en felles EØS-domstol. Men mye tyder på at dette var tøffe forhandlinger. Hva var motforestillingene mot en slik domstol?

Thorvald Stoltenberg:

Der handlet det nok en gang om nasjonal selvråderett. Vi så det igjen under George W. Bush sitt USA, de gikk sterkt inn for en internasjonal krigsforbryterdomstol. Men de ville ikke selv være med. Det går på verdighet og den formelle nasjonale selvråderett. Som er et meget farlig begrep å bruke, i en verden i dag som er helt avhengig av forsoning og forståelse. Det som er farlig i dag er ikke at det er for lite selvråderett, men for mye. Det er den som skaper konfliktene. Som rett og slett gjør at vi ikke kommer fram til gode resultater i mange sammenhenger. Ta klima, for eksempel. Der er problemet at statene sitter rundt omkring med hver sin selvråderett. Det er dessverre mange land som ikke har samme oppfatning som de selv har om hva som må gjøres. Dette ender igjen opp med forhandlingsresultater som ikke er håndfaste, fordi samarbeidet og den integrerte forpliktelsen ikke er god nok. Dette gjelder ikke bare klima. Dette er viktig i tilknytning til EUs grunnleggende freds- og solidaritetsprosjekt. Resultatet bestemmes av minste fellesnevner.

Spørsmål 12:

Hva mener du fiskerisektoren i første rekke representerer i dag (handel, eksport, suverenitet)?

Thorvald Stoltenberg:

Fiskerispørsmålet representerer en del av vår folkesjel. Det er vår tradisjon. Man skal ikke bare se på hva fiskeri representerer økonomisk mange steder. Vi skal undervurdere det økonomiske. Det er vår tredje største eksportnæring. Fiskeriene og fiskeribefolkningen setter nordmenn meget høyt. Fiskerispørsmålet representerer rett og slett en del av grunnfjellet i Norge. Kanskje det er litt spesielt å bruke begrepet "grunnfjellet" om fiskeri, men jeg mener det. Så det skal man være forsiktig med å undervurdere eller ta for lett på.

Spørsmål 13:

Hvor tror du veien går videre for EU og hvordan ser du Norges rolle i denne sammenhengen?

Thorvald Stoltenberg:

Som en konstruktiv faktor som kan bidra til noe positivt i verden, i første rekke fredsaspektet. Der går heldigvis EU godt videre. EU gjør også et avgjørende fattigdoms- og klimaarbeid. Gjennom EØS-avtalen er vi en del av markedet, men vi er ikke med i avgjørelsesprosessen. Det kaller danskene "den norske modell". Og jeg føler meg ikke helt trygg på at de mener dette som en kompliment. Det er i hvert fall en problematisk modell i et demokratisk og solidaritetsmessig lys.

- Gunnar Mørk